

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ІСАГОВА НАТАЛІЯ МАГОМЕД КИЗИ

УДК 343.985.7

**ДИСЕРТАЦІЯ
МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З
ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ**

Спеціальність 081 Право

Галузь знань 08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Н. М. Ісагова

Науковий керівник: Сергєєва Діана Борисівна, доктор юридичних наук,
професор

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Ісагова Н. М. Методика розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2024.

У дисертації сформульовано наукові висновки, рекомендації, пропозиції, що можуть мати важливе теоретичне значення для криміналістичної науки в ході подальшої наукової розробки та удосконалення методики розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, та бути практично застосованими в практиці органів досудового розслідування.

Досліджено стан наукової розробленості формування методики розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, криміналістична класифікація злочинів цього виду, а також зміст елементів їх криміналістичної характеристики: способу вчинення злочинів цього виду, особи злочинця та потерпілого, типової слідової картини.

Встановлено, що проблематиці формування методики розслідування кримінальних правопорушень присвячували наукові праці низка вітчизняних фахівців у сфері криміналістики, у тому числі й на монографічному рівні. Проте найчисельнішими є наукові пошуки у сфері розробки й удосконалення методик розслідування умисних вбивств за певною визначальною ознакою (особа злочинця, спосіб та умови вчинення, спосіб приховання вбивства або поєднання декількох ознак).

Акцентовано увагу на тому, що криміналістична класифікація злочинів має включати криміналістичні ознаки, які б вказували на особливості способу вчинення злочину, його обстановки, слідової картини тощо, які б обумовлювали напрямок розслідування, визначали шляхи пошуку винуватої особи. На підставі системного аналізу наукової літератури та емпіричних джерел, а саме матеріалів судової практики щодо розслідування та судового

розгляду вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, виокремлені підстави для класифікації злочинів цього виду.

Зроблено спробу надати криміналістичну характеристику вбивствам з особливою жорстокістю через розкриття її елементів: спосіб вчинення злочину (складається з підготовки, безпосереднього вчинення та приховання слідів злочину), обстановка, типова слідова картина, особа злочинця, особа потерпілого.

На підставі системного аналізу матеріалів слідчо-судової практики, встановлено, що вбивства з особливою жорстокістю майже не вчиняються з попередньою підготовкою до вчинення злочину. Єдиною підготовчою дією, яка реалізується злочинцем та може вважатися підготовкою до вчинення вбивства з особливою жорстокістю, є обрання та принесення на місце вчинення злочину знаряддя його вчинення. Також виявлені найбільш поширені способи вчинення вбивств з особливою жорстокістю, а також засоби, що при цьому застосовуються. Ознак приховання вчиненого злочину нами встановлено не було, значна частка злочинів досліджуваного виду (близько 20% досліджених кримінальних проваджень) вчинялася в присутності свідків, тобто за умов очевидності.

Встановлені низка факторів, що впливають на вибір знаряддя вчинення вбивства з особливою жорстокістю, а також кореляційні зв'язки між способом вчинення та особою злочинця, особою потерпілого.

Досліджено обстановку вчинення вбивств з особливою жорстокістю як елемент криміналістичної характеристики злочинів цього виду, а саме місце та час вчинення.

Типову «слідову картину» вбивств, вчинених з особливою жорстокістю становлять: труп потерпілого; тілесні ушкодження на ньому; стан одягу трупа; знаряддя та засоби злочину (їх частини); сліди крові, рук, ніг, зубів злочинця і потерпілого; сліди боротьби, що виявлені на місці події та на тілі, одязі потерпілого; сліди транспортних засобів, знарядь учинення злочину; частини одягу; мікрооб'єкти тощо. Вважаємо, що найбільш важливими слідами

вчинення вбивства з особливою жорстокістю є сліди, залишені на тілі потерпілого, тобто на трупі, візуальний огляд яких на місці події дозволяє висувати первинні версії про спосіб вчинення злочину, послідовність злочинних дій, застосовані злочинцем знаряддя та засоби, а також ймовірну кількість злочинців, їх фізичну силу, навички тощо.

На підставі результатів системного аналізу статистичних даних за 2016 – 2023 р.р. щодо осіб, які вчинили вбивство з особливою жорстокістю, тобто кримінальне правопорушення, передбачене п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, надано криміналістичну характеристику особі злочинця (стать, вік, освіта, частка осіб, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення, у кого на момент оголошення про підозру судимість не знята і не погашена, вчинення досліджуваного виду злочину групою, схильність до проявів агресії, насильства та жорстокості, схильність до вживання алкоголю та наркотиків) та потерпілого. З'ясовано, що здебільшого потерпілими (жертвами злочину) є особи жіночої (67%) та чоловічої (33%) статі, частка неповнолітніх становить (12%). При цьому неповнолітні стають жертвами вбивства з особливою жорстокістю разом з дорослим, як правило одним із батьків (у 100% встановлених випадків). Встановлено, що в переважній більшості випадків злочинець та жертва знали один одного. У більшості встановлених випадків вчиненого вбивства з особливою жорстокістю (понад 70%) був наявний конфлікт між жертвою та злочинцем, який виник раптово, або довготривалий конфлікт чи неприязні стосунки.

Обставинами, що підлягають встановленню в ході досудового розслідування є обставини щодо часу, місця, способу вчинення вбивства з особливою жорстокістю; відомості про особу злочинця, потерпілу особу, зв'язок «потерпілий-злочинець» та інші обставини. Розкрито зміст кожної групи обставин, окреслені процесуальні й криміналістичні засоби їх встановлення.

Розглянуті організаційно-тактичні аспекти огляду місця події, що проводиться на місці вчинення вбивства з особливою жорстокістю, а також

особливості призначення та проведення судово-медичної експертизи трупа. На наш погляд, результати саме цих процесуальних дій впливають на формування слідчої ситуації та на криміналістичне версіювання на початковому етапі досудового розслідування вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю, а отже на умовний алгоритм розслідування.

Визначене коло обставин, що одразу в ході огляду або за його результатами можуть мати характер знання високого ступеня ймовірності, а також ті, з приводу яких на підставі результатів огляду можуть лише висуватися окремі криміналістичні версії, тобто обґрунтовані припущення. З метою дотримання принципу повноти огляду місця події встановлені повноваження та напрями діяльності залучених спеціалістів в проведенні огляду місця події. Окремо розглянуті завдання судово-медичного експерта з огляду трупа на місці події. Важливе значення в ході огляду місця вчинення вбивства з особливою жорстокістю має огляд біологічних слідів (крові, волосся, часток епітелію, мозкової речовини тощо). Надзвичайно важливою особливістю фіксування ходу огляду місця події є застосування сучасних технічних засобів фіксації, можливості яких наразі дуже різноманітні (3D сканерів тощо), розглянуто їх переваги й недоліки.

Встановлені особливості проведення судово-медичної експертизи трупа у кримінальних провадженнях про вбивства, вчинені з особливою жорстокістю, а також визначені напрями використання фактичних даних, що містяться у висновку судово-медичного експерта за результатами її проведення.

Проаналізовані запропоновані в криміналістичній літературі наукові визначення слідчої ситуації, визначено, що нею є як уявна, абстрактна, штучна інформаційна модель, яка є результатом узагальнення практики розслідування кримінальних правопорушень окремого виду, так і реальна сукупність умов, даних факторів, що існують на певному етапі розслідування. На підставі системного аналізу наукових криміналістичних джерел, присвячених теорії слідчої ситуації та вивчених нами матеріалів судово-слідчої практики щодо

розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, запропонована система типових слідчих ситуацій початкового та подальшого етапів розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю.

Зроблено висновок, що оскільки розслідування вбивств з особливою жорстокістю розпочинаються проведенням невідкладної слідчої (розшукової) дії, що може проводитися до внесення відповідних відомостей до ЄРДР, а саме оглядом місця події, а слідча ситуація як реальна сукупність умов, даних факторів, що існують на початковому етапі розслідування, визначається враховуючи його результати, проміжні та кінцеві, а також враховуючи, що призначення судово-медичної експертизи трупа з метою встановлення причин смерті є обов'язком слідчого, прокурора, передбаченим п. 1 ч. 2 ст. 242 КПК України, тому не доцільно включати ці процесуальні дії до алгоритму дій слідчого в кожній слідчій ситуації.

Запропонована низка тактичних прийомів та рекомендацій, що можуть бути використані для підвищення ефективності проведення допиту підозрюваного у вбивстві з особливою жорстокістю. Визначено умови, що впливають на формування психологічного контакту слідчого і допитуваного підозрюваного. Встановлено фактори, які сприяють створенню безконфліктної ситуації допиту, в якій підозрюваний дає переважно правдиві показання, а сам допит не становить значних труднощів для слідчого.

Визначені тактичні прийоми та рекомендації для проведення допитів, що здійснюються у конфліктних слідчих ситуаціях (давання неправдивих показань, заявлення хибного алібі, обмова іншої особи) або підозрюваний взагалі обирає тактику відмовлятися від давання показань з метою не зашкодити собі.

Розглянуто доцільність призначення і можливості низки судових експертиз (судово-геномної, пожежно-технічної, коп'ютерно-технічної, судово-психіатричної експертизи).

Запропоновано перелік негласних слідчих (розшукових) дій, проведення яких може бути ефективним в ході розслідування вбивств з особливою

жорстокістю, визначено завдання, що можуть бути вирішені шляхом їх проведення.

Ключові слова: криміналістична методика, досудове розслідування, вбивство з особливою жорстокістю, криміналістична характеристика, спосіб вчинення злочину, особа злочинця, потерпілий, початковий етап розслідування, обставини, що підлягають встановленню, типові слідчі ситуації, організація і тактика слідчих (розшукових) дій, допит підозрюваного, використання спеціальних знань, судова експертиза, негласні слідчі (розшукові) дії.

ABSTRACT

Isahova N.M. Methodology of the investigation of murders committed with particular cruelty – Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in specialty 081 «Law». Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2024.

The dissertation formulates scientific conclusions, recommendations, proposals that may have an important theoretical significance for forensic science in the course of further scientific development and improvement of the methodology of investigation of murders committed with particular cruelty, and be practically applied in the practice of pre-trial investigation bodies.

The state of scientific development of the methodology of the investigation of murders committed with particular cruelty, the forensic classification of crimes of this type, as well as the content of the elements of their forensic characteristics: the method of committing crimes of this type, the identity of the criminal and the victim, and a typical trace picture have been studied.

It has been established that a number of domestic experts in the field of criminology devoted scientific works to the problem of the formation of the

methodology of investigation of criminal offenses, including at the monographic level. However, the most numerous are scientific searches in the field of development and improvement of methods of investigation of intentional murders based on a certain defining feature (the identity of the criminal, the method and conditions of the commission, the method of concealing the murder or a combination of several features).

Attention is focused on the fact that the forensic classification of crimes should include forensic features that would indicate the peculiarities of the way the crime was committed, its situation, the trail picture, etc., that would determine the direction of the investigation, determine the ways of finding the guilty person. On the basis of a systematic analysis of scientific literature and empirical sources, namely the materials of judicial practice regarding the investigation and trial of murders committed with particular cruelty, the grounds for the classification of crimes of this type have been identified.

An attempt was made to provide a forensic characterization of murders with particular brutality by revealing its elements: the method of committing the crime (consisting of preparation, direct commission and concealment of traces of the crime), the setting, a typical trace pattern, the identity of the criminal, the identity of the victim.

On the basis of a systematic analysis of the materials of investigative and judicial practice, it was established that murders with particular brutality are almost never committed with preliminary preparation for the commission of the crime. The only preparatory action carried out by a criminal that can be considered preparation for committing a particularly brutal murder is the selection and bringing to the scene of the crime of the instrument of its commission. The most common methods of committing murders with particular cruelty, as well as the means used in this case, were also revealed. We found no signs of concealment of the committed crime, a significant proportion of crimes of the investigated type (about 20% of investigated criminal proceedings) were committed in the presence of witnesses, i.e. under conditions of obviousness.

A number of factors influencing the choice of a tool for committing a particularly brutal murder, as well as correlations between the method of execution and the identity of the criminal and the identity of the victim, have been established.

The situation of committing murders with particular brutality was studied as an element of the forensic characteristics of crimes of this type, namely the place and time of commission.

A typical "trace picture" of murders committed with particular brutality is: the corpse of the victim; injuries on it; the state of clothing of the corpse; tools and means of crime (parts thereof); traces of blood, hands, feet, teeth of the criminal and the victim; traces of struggle found at the scene and on the victim's body and clothes; traces of vehicles, tools of crime; parts of clothing; micro objects, etc. We believe that the most important traces of a particularly brutal murder are the traces left on the victim's body, that is, on the corpse, the visual inspection of which at the scene allows us to put forward primary versions about the way the crime was committed, the sequence of criminal actions, the tools and means used by the criminal, as well as the probable number of criminals, their physical strength, skills, etc.

Based on the results of a systematic analysis of statistical data for 2016-2023. regarding persons who have committed murders with particular cruelty, i.e. a criminal offense provided for in clause 4, part 2 of Article 115 of the Criminal Code of Ukraine, provided a criminalistic description of the person of the criminal (gender, age, education, the proportion of persons who had previously committed criminal offenses, who at the time of the announcement of the suspicion had not had their criminal record cleared or exonerated, committed the investigated type of crime by a group, propensity for manifestations of aggression, violence and cruelty, tendency to use alcohol and drugs) and the victim. It was found that the majority of victims (victims of crime) are female (67%) and male (33%), the share of minors is (12%). At the same time, minors become victims of murder with particular cruelty together with an adult, usually one of the parents (in 100% of established cases). It was established that in the vast majority of cases the criminal and the victim knew each other. In the majority of established cases of murder committed with particular

brutality (more than 70%), there was an existing conflict between the victim and the perpetrator, which arose suddenly, or a long-term conflict or hostile relationship.

Circumstances to be established during the pretrial investigation are factual data systematized on the basis of the norms of criminal and criminal procedural law, the establishment of which ensures a complete and comprehensive study of the subject of evidence, which is necessary for the implementation of the tasks of criminal proceedings, during its pretrial investigation and trial. They are the circumstances regarding the time, place, and manner of committing the murder with particular cruelty; information about the identity of the criminal, the victim, the "victim-criminal" relationship and other circumstances. The content of each group of circumstances is revealed, procedural and forensic means of establishing them are outlined.

The organizational and tactical aspects of the inspection of the scene, which is carried out at the place of the murder with particular cruelty, as well as the specifics of the appointment and conducting of the forensic medical examination of the corpse, are considered. In our opinion, the results of these procedural actions affect the formation of the investigative situation and the criminalistic versioning at the initial stage of the pre-trial investigation of a murder committed with particular cruelty, and therefore the conditional algorithm of the investigation.

There is a defined circle of circumstances that immediately during the examination or following its results may have the character of knowledge of a high degree of probability, as well as those regarding which, on the basis of the examination results, only separate forensic versions, i.e., reasonable assumptions, can be put forward. In order to comply with the principle of completeness of the inspection of the scene of the incident, the powers and directions of activity of the specialists involved in conducting the inspection of the scene of the incident have been established. The tasks of the forensic medical expert on the examination of the corpse at the scene are considered separately. The examination of biological traces (blood, hair, particles of the epithelium, brain matter, etc.) is of great importance during the examination of the place where the murder was committed with particular

cruelty. An extremely important feature of recording the course of the inspection of the scene of the incident is the use of modern technical means of recording, the possibilities of which are currently very diverse (3D scanners, etc.), and their advantages and disadvantages are considered.

The specifics of conducting a forensic medical examination of a corpse in criminal proceedings about murders committed with particular cruelty are established, as well as the directions of using factual data contained in the conclusion of a forensic medical expert based on the results of its conduct are determined.

The scientific definitions of the investigative situation proposed in the forensic literature were analyzed, and it was determined that it is both an imaginary, abstract, artificial information model that is the result of the generalization of the practice of investigating criminal offenses of a particular type, and a real set of conditions, given factors that exist at a certain stage of the investigation . On the basis of a systematic analysis of scientific forensic sources devoted to the theory of the investigative situation and the materials of judicial and investigative practice we have studied regarding the investigation of murders committed with particular cruelty, a system of typical investigative situations of the initial and subsequent stages of the investigation of murders committed with particular cruelty is proposed.

It was concluded that since the investigation of murders with particular brutality begins with an urgent investigative (search) action, which can be carried out before the relevant information is entered into the EDPR, namely, an inspection of the scene of the incident, and the investigative situation as a real set of conditions, data factors that exist at the initial stage stage of the investigation, is determined taking into account its results, intermediate and final, as well as taking into account that the appointment of a forensic medical examination of a corpse in order to establish the cause of death is the duty of the investigator, the prosecutor, provided for in clause 1, part 2 of Article 242 of the Criminal Code of Ukraine, therefore it is not appropriate to include these procedural actions in the investigator's algorithm of actions in every investigative situation.

A number of tactical techniques and recommendations are proposed that can be used to increase the effectiveness of the interrogation of a suspect in a particularly brutal murder. The conditions affecting the formation of psychological contact between the investigator and the interrogated suspect have been determined. The factors that contribute to the creation of a conflict-free interrogation situation, in which the suspect gives mostly truthful testimony, and the interrogation itself does not pose significant difficulties for the investigator, have been established.

Definite tactical techniques and recommendations for conducting interrogations carried out in conflict investigative situations (giving false testimony, declaring a false alibi, slandering another person) or the suspect generally chooses the tactic of refusing to testify in order not to harm himself.

The expediency of appointment and possibilities of a number of forensic examinations (forensic-genomic, fire-technical, computer-technical, forensic-psychiatric examination) were considered.

A list of covert investigative (detective) actions, the implementation of which can be effective in the course of the investigation of murders with particular cruelty, is proposed, and the tasks that can be solved by their implementation are defined.

Key words: forensic technique, pre-trial investigation, murder with particular cruelty, forensic characteristics, method of committing the crime, identity of the criminal, victim, initial stage of the investigation, circumstances to be established, typical investigative situations, organization and tactics of investigative (search) actions, interrogation of the suspect, use special knowledge, forensic examination, covert investigative (search) actions.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Ісагова Н. Судово-медична експертиза трупа у розслідуванні вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. №1-2. С. 238-245.
2. Ісагова Н. Спосіб вчинення вбивств з особливою жорстокістю як елемент криміналістичної характеристики цих злочинів. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. №3-4. С. 184-191.
3. Isagova N., Serhieieva D., Antoniuk P., Marko S., Kulyk M. Firearms as a means of committings criminal offenses. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40. № 74. P. 148-159. DOI: [10.46398/cuestpol.4074.07](https://doi.org/10.46398/cuestpol.4074.07)
4. Ісагова Н. Організаційно-тактичні засади допиту підозрюваного у вчиненні вбивства з особливою жорстокістю. *Право.ua*. 2024. №3. С. 301-308
5. Ісагова Н. Окремі елементи події кримінального правопорушення, що підлягають з'ясуванню на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Випуск 83. Частина 3. С. 226-232.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Ісагова Н. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Шістдесят треті економіко-правові дискусії». Серія: соціальні та гуманітарні науки. (Тернопіль, Україна – Ополе, Польща, 23-24.03.2022 р.) <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3920/#>
7. Ісагова Н. Знаряддя та засоби вчинення вбивств з особливою жорстокістю. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Вісімдесят треті економіко-правові дискусії». Серія: соціальні та гуманітарні науки. (Тернопіль, Україна – Ополе, Польща, 27-28.02.2024 р.) <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4760/>

8. Ісагова Н. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Дев'яносто перші економіко-правові дискусії». Серія: соціальні та гуманітарні науки. (Тернопіль, Україна – Ополе, Польща, 21-22.11.2024 р.) <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5047/>

ЗМІСТ

Etikimza Envelope (verify at www.yoxla.etikimza.az) No: ul6jqvh4p45eccb5dc79

Qeyd: -Elektron imza ve elektron sənəd- haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 3-cü maddəsinə əsasən elektron imza əl imzası ilə bərabər hüquqi qüvvəyə malikdir. Elektron imza şəxsin kağız daşıyıcısı üzərindəki möhürlə təsdiq edilmiş əl imzasına bərabər tutulur.

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ	
1.1. Стан наукової розробленості формування методики розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю	27
1.2. Криміналістична класифікація та характеристика вбивств, вчинених із особливою жорстокістю	34
Висновки до розділу 1.....	68
РОЗДІЛ II. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ	
2.1. Обставини, що підлягають з’ясуванню на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю	76
2.2. Організація і тактика огляду місця події та трупа як першочергова слідча (розшукова) дія при розслідуванні вбивств, вчинених з особливою жорстокістю	98
2.3. Судово-медична експертиза трупа в ході розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю	124
Висновки до розділу 2	131
РОЗДІЛ III. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ	
3.1. Слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю	136
3.2. Організаційно-тактичні засади проведення окремих процесуальних дій в ході розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю (допит підозрюваного, призначення судових експертиз)	157
3.3. Негласні слідчі (розшукові) дії, що проводяться в ході розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю	180
Висновки до розділу 3	190
ВИСНОВКИ	194

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	209
ДОДАТКИ	227

ВСТУП

Etikimza Envelope (verify at www.yoxla.etikimza.az) No: ul6jqvh4p45eccb5dc79

Qeyd: -Elektron imza ve elektron sənəd- haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 3-cü maddəsinə əsasən elektron imza əl imzası ilə bərabər hüquqi qüvvəyə malikdir. Elektron imza şəxsin kağız daşıyıcısı üzərindəki möhürlə təsdiq edilmiş əl imzasına bərabər tutulur.

Актуальність теми. Однією з найважливіших проблем в Україні є виконання вимог ст. 3 Основного Закону, де життя людини визначається найвищою соціальною цінністю. Особливістю суспільної небезпеки вбивств, вчинених з особливою жорстокістю полягає в тому, що вони не лише завдають незворотної шкоди людині – позбавляють її життя, яке неможливо відновити, але й завдають значних фізичних страждань, спричинених нанесенням численних тілесних ушкоджень, застосуванням тортур, жорстокого поводження або мучень, зокрема з використанням вогню, електричного струму, хімічних речовин (кислот, лугів), радіоактивних матеріалів чи отруйних речовин, що викликають сильний біль. До того ж, вони можуть супроводжуватися завданням психологічних чи моральних страждань через приниження гідності, зневагу честі, завдання глибоких емоційних травм або актів глумління. У деяких випадках такі дії супроводжуються знущанням над тілом загиблого або здійснюються в присутності близьких постраждалої особи, що винуватий свідомо використовує для посилення їхнього психоемоційного болю.

Відповідно до статистичних даних, представлених на сайті Офісу Генерального прокурора, у період з 2015 р. по жовтень 2024 р.р. щорічно реєструється від 9 (у 2022 р.) до 26 (у 2017 р.) умисних вбивств, вчинених з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України), а у період з січня по жовтень 2024 року – вже зареєстровано 20 умисних вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. Близько 45-50% кримінальних правопорушень вказаної категорії вчиняються особами в стані алкогольного сп'яніння, до 10% – неповнолітніми особами або за їх участю.

Відсутність методики розслідування умисних вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, а також відсутність узагальнень слідчої та судової практики негативно впливає на стан та результати розслідування кримінальних правопорушень цього виду.

Теоретичне підґрунтя наукового дослідження становлять праці українських та іноземних учених у галузі кримінального права, кримінології,

кримінального процесу, криміналістики, судової медицини та психології, а саме О. А. Александренко, В. П. Бахіна, В. К. Весельського, А. Ф. Волобуєва, О. О. Дудорова, В. А. Журавля, Л. І. Казміренко, В. С. Кузьмічова, Н. І. Клименко, О. Н. Колесниченка, В. О. Коновалової, І. І. Когутича, О. П. Кучинської, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лукьянчикова, Г. А. Матусовського, І. Ю. Мірошнікова, М. А. Погорецького, В. В. Пясковського, М. В. Салтевського, Д. Б. Сергєєвої, В. В. Тіщенко, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, М. Є. Шумили, М. Г. Щербаковського та ін.

Вагомий внесок згаданих та інших дослідників становить основу для наукових розвідок у сфері криміналістичного забезпечення розслідування вбивств з особливою жорстокістю. Проте, більшість теоретичних і практичних аспектів розслідування умисних вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, на сьогодні залишаються недослідженими, зокрема, такі, як: криміналістична класифікація та характеристика, кореляційні взаємозв'язки між її елементами, особливості початку кримінального провадження, типові слідчі ситуації й алгоритми їх вирішення, організація і планування розслідування, тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, проблеми розробки та застосування тактичних операцій. Тому дослідження та розробка методики розслідування умисних вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, у сучасних умовах боротьби зі злочинністю є актуальними і необхідними.

З огляду на те, що методика розслідування будь-якого виду злочину, у тому числі й умисних вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, є досить великою за обсягом, вважаємо актуальним наукове дослідження та формування основних її елементів (положень).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі кримінального процесу та криміналістики в межах планів наукової роботи Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка в межах планів науково-дослідних робіт юридичного факультету за

напрямом «Доктрина права в правовій системі: теоретичні та практичні аспекти».

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Річної національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2021 рік (Указ Президента України від 11 травня 2021 року № 189/2021), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273), пріоритетних напрямків «Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини», «Фундаментальні та прикладні проблеми наукового забезпечення боротьби зі злочинністю в Україні» Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року № 12-21). Тематика дослідження пов'язана з Національною стратегією у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021) та Планом дій з її реалізації на 2021-2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-р).

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка 29 листопада 2021 року (протокол № 7).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження – сформулювати теоретичні засади та практичні рекомендації, спрямовані на забезпечення оптимальної організації досудового розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. Досягнення поставленої мети вимагає розв'язання таких завдань:

- дослідити стан наукової розробленості методики розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю,
- запропонувати криміналістичну класифікацію вбивств, вчинених з особливою жорстокістю,
- визначити зміст структурних елементів криміналістичної характеристики вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, зокрема,

способу вчинення (у широкому розумінні елемента); особи злочинця; особи потерпілого; типової «слідової картини», встановити кореляційні зв'язки між ними;

- визначити та угрупувати обставини, що підлягають встановленню в ході розслідування вбивств з особливою жорстокістю, розкрити зміст кожної групи обставин;

- визначити особливості проведення огляду місця вчинення вбивств з особливою жорстокістю та запропонувати криміналістичні рекомендації для підвищення ефективності його проведення;

- дослідити особливості призначення і проведення судово-медичної експертизи трупа – потерпілого від вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю, та запропонувати напрями використання фактичних даних, що містяться у висновку судово-медичного експерта, складеного за її результатами;

- виокремити типові слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування вбивств з особливою жорстокістю, визначити алгоритми їх вирішення;

- запропонувати найбільш ефективний тактичний комплекс провадження допиту підозрюваного у вчиненні вбивства з особливою жорстокістю у різних ситуаціях допиту;

- розробити криміналістичні рекомендації з підвищення ефективності застосування спеціальних знань у формі судових експертиз, що можуть призначатися в ході розслідування вбивств з особливою жорстокістю;

- запропонувати комплекс негласних слідчих (розшукових) дій, що можуть бути проведені у різних типових слідчих ситуаціях розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, визначити можливі напрями використання їх результатів у розслідуванні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням вбивств з особливою жорстокістю, а також із діяльністю правоохоронних органів, що здійснюють розслідування злочинів цього виду.

Предмет дослідження – методика розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю.

Методи дослідження. Методологічне підґрунтя роботи становлять положення загальної теорії криміналістики. Відповідно до мети й задач дослідження, його об'єкта та предмета в процесі роботи використано: діалектичний метод пізнання – під час аналізу закономірностей способу вчинення вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, інших обставин, що становлять криміналістичну характеристику злочинів цього виду (розділ 1); методи логіки (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, порівняння, узагальнення і т.п.) – під час дослідження різних концепцій вчених, вивчення й узагальнення емпіричних даних (всі розділи); статистичні та соціологічні – з метою збору інформації шляхом анкетування слідчих й інших респондентів та узагальнення отриманих результатів, узагальнення даних кримінальних проваджень про розслідування даної категорії злочинів (всі розділи); системно-структурний метод надав змогу визначити структуру криміналістичної характеристики досліджуваного виду злочинів, змісту окремих її елементів (розділ 1); функціональний метод використано з метою виявлення типових слідчих ситуацій на початковому та подальшому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю (підр. 3.1), визначення особливостей провадження слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (підр. 2.2, 2.3, 3.2, 3.3), використання спеціальних знань (розділи 2, 3) та інші.

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистики, представлені на сайті Офісу Генерального прокурора та Державної судової адміністрації України за 2015–2023 роки та 10 міс. 2024 р., узагальнення вивчених 90 кримінальних проваджень, зареєстрованих за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України; результати опитування працівників органів досудового розслідування Національної поліції України, експертних установ України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих проблем дисертація є першим в Україні

монографічним дослідженням, в якому сформульовані основні елементи методики розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, розроблено її теоретичні засади та надано практичні рекомендації щодо підвищення ефективності практичної діяльності органів досудового розслідування. У межах проведеного дослідження отримано результати, що містять відповідні ознаки наукової новизни, а саме:

вперше:

– узагальнено і систематизовано наукові пошуки вітчизняних вчених в галузі кримінального права, кримінології, криміналістики, судової психології та психіатрії, результати яких можуть бути основою формування методики розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю;

– сформовано криміналістичну характеристику вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, а саме досліджено зміст способу вчинення вбивств з особливою жорстокістю як елемента криміналістичної характеристики: визначено способи підготовки, типові способи та знаряддя вчинення злочину та особливості приховання його слідів; обстановку вчинення вбивств з особливою жорстокістю, що включає в себе часові зв'язки між обставинами події, місце та інші умови; визначено типові сліди вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, а також охарактеризовані особа злочинця та особа потерпілого. Встановлені кореляційні зв'язки між її елементами;

удосконалено:

- криміналістичну класифікацію вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, виокремивши наступні підстави для класифікації злочинів цього виду, а саме: за способом нанесення ушкоджень: з використанням знарядь та засобів вчинення вбивства та без таких (з використанням мускульної сили злочинця), за однорідністю злочинних дій: однорідне (у випадках, коли смерть потерпілого настала в результаті нанесення множинних ушкоджень, заподіяних, наприклад, тупим або колючо-ріжучим предметом) і комбіноване (наприклад, нанесення ударів руками та (або) ногами, потім спалення тіла потерпілого), за місцем вчинення: на відкритій віддаленій місцевості, на

вулиці населеного пункту, на території домогосподарства, у житловому приміщенні; за кількістю потерпілих: вбивство однієї особи, двох або більше осіб; за наявністю попередніх зв'язків між злочинцем та жертвою; однією особою чи групою осіб; за мотивом вчинення вбивства з особливою жорстокістю; вчинене у сукупності з іншим злочином та без такого;

- перелік обставин, які підлягають з'ясуванню на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, розкрито їх зміст;

- пропозиції щодо напрямів використання фактичних даних, що містяться у висновку експерта, наданого за результатами проведення судово-медичної експертизи трупа у кримінальних провадженнях щодо вбивств, вчинених з особливою жорстокістю;

- наукові положення щодо формування психологічного контакту допитуваного підозрюваного у вчиненні вбивства з особливою жорстокістю та слідчого, а також криміналістичні рекомендації, що позитивно впливають на його формування;

- пропозиції щодо організації і тактичного забезпечення допиту підозрюваного (первинного та повторних) в безконфліктній та конфліктних слідчих ситуаціях;

дістали подальшого розвитку:

- визначення структури криміналістичної характеристики вбивств, вчинених з особливою жорстокістю;

- формулювання науково-обґрунтованих рекомендацій, направлених на удосконалення проведення огляду місця події в ході розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю;

- положення щодо кола обставин, які можуть бути встановлені з різним ступенем ймовірності шляхом огляду місця події на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю;

- систематизація слідчих ситуацій початкового і подальшого етапів розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, та алгоритм дій слідчого у кожній із виділених ситуацій;

- положення щодо алгоритму процесуальних дій слідчого у ситуації затримання особи на місці вчинення злочину з тим, щоб докази, отримані за участю цієї особи, відповідали критерію допустимих;

- пропозиції щодо напрямів використання судових експертиз в ході розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю (геномної, пожежно-технічної, комп'ютерно-технічної, судово-психіатричної та ін.);

- пропозиції щодо підвищення ефективності розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю шляхом проведення НСРД в залежності від слідчої ситуації, що склалася в певний момент розслідування (установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу), зняття інформації з електронних комунікаційних мереж та електронних інформаційних систем, накладення арешту на кореспонденцію та ін.).

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертації положення, пропозиції й висновки можуть бути використані у:

– практичній діяльності – пропозиції й рекомендації, викладені у дисертації, впроваджені в практичну діяльність і використовуються при проведенні навчально-методичних семінарів і практичних занять у системі службової підготовки, а також на курсах підвищення кваліфікації працівників органів досудового розслідування (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність слідчих підрозділів Головного слідчого управління Національної поліції України № 132188-2024 від 30 вересня 2024 р.);

– науково-дослідній діяльності – для подальших наукових досліджень та формування методики розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю;

– освітньому процесі – під час викладання курсу криміналістики в закладах вищої освіти юридичного профілю, для підготовки підручників, навчальних і методичних посібників (акти впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний та науково-дослідний процеси

Національного університету «Одеська юридична академія» від 04.09.2024 р., Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого від 25.09.2024 р., Національної академії внутрішніх справ від 23.09.2024 р. №142-оп).

Особистий внесок здобувача. Усі сформульовані в дисертації висновки та положення обґрунтовано на підставі власних досліджень. Нові наукові результати отримані дисертанткою особисто. Дисертація є самостійним науковим дослідженням авторки. У науковій статті «Firearms as a means of committing criminal offenses» (Cuestiones Políticas. 2022. Vol. 40. № 74. P. 148-159) дисертанткою здійснене дослідження співвідношення термінів “зброя” та “засіб” вчинення злочину та зроблено висновок про доцільність віднесення вогнепальної зброї до першої групи. Особистий внесок дисертантки у висновки, сформульовані у зазначеній науковій статті становить 20%.

Апробація результатів дисертації. Основні висновки, положення, пропозиції дисертації доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також були оприлюднені на науково-практичних конференціях, серед яких: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Шістдесят треті економіко-правові дискусії». Серія: соціальні та гуманітарні науки (Тернопіль, Україна – Ополе, Польща, 23-24.03.2022 р.); Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Вісімдесят треті економіко-правові дискусії». Серія: соціальні та гуманітарні науки (Тернопіль, Україна – Ополе, Польща, 27-28.02.2024 р.); Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Дев'яносто перші економіко-правові дискусії». Серія: соціальні та гуманітарні науки (Тернопіль, Україна – Ополе, Польща, 21-22.11.2024 р.)

Структура та обсяг дисертації. Дисертація містить анотації, вступ, три розділи, що містять у собі 8 підрозділів, висновки, список використаних

джерел (178 джерел на 18 сторінках) і додатків (на 11 сторінках). Загальних обсяг роботи становить 237 сторінки, з яких основного тексту – 208 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ

Etikimza Envelope (verify at www.yoxla.etikimza.az) No: ul6jqvh4p45eccb5dc79

Qeyd: -Elektron imza ve elektron sənəd- haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 3-cü maddəsinə əsasən elektron imza əl imzası ilə bərabər hüquqi qüvvəyə malikdir. Elektron imza şəxsin kağız daşıyıcısı üzərindəki möhürlə təsdiq edilmiş əl imzasına bərabər tutulur.

1.1. Стан наукової розробленості формування методики розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю

Охорона життя людини, забезпечення її прав, свобод та законних інтересів належить до пріоритетних завдань держави, визначених у статті 3 Конституції України [61].

Особливість суспільної небезпеки вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, полягає в тому, що вони не лише позбавляють людину життя, яке є незворотною втратою, але й супроводжуються надзвичайними стражданнями. Такі злочини завдають значної фізичної шкоди, що може включати численні тілесні ушкодження, катування, тортури чи інші форми мучень, у тому числі із застосуванням вогню, електричного струму, кислот, лугів, радіоактивних матеріалів або отрути, яка викликає нестерпний біль. Окрім цього, потерпілі зазнають серйозних психічних та моральних страждань, що проявляються у приниженні гідності, зневазі честі, завданні тяжких душевних переживань чи глумління. Злочини такого характеру можуть супроводжуватися наругою над тілом загиблого або здійснюватися в присутності близьких жертви осіб, що лише посилює їхній емоційний біль. При цьому, винуватий усвідомлює, що його дії спричиняють потерпілим особливі моральні та психічні страждання.

Незважаючи на значну кількість досліджень, багато аспектів, пов'язаних із розслідуванням умисних вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, досі залишаються мало вивченими. Зокрема, це стосується криміналістичної класифікації та характеристики таких злочинів, аналізу взаємозв'язків між їх складовими, особливостей ініціювання кримінального провадження, типових слідчих ситуацій та алгоритмів їх розв'язання. Недостатньо розробленими є питання організації та планування розслідування, тактики виконання окремих слідчих (розшукових) дій, у тому числі негласних, а також створення та впровадження тактичних операцій. У цьому контексті розробка науково

обґрунтованих підходів до методики розслідування таких злочинів у сучасних умовах боротьби зі злочинністю є надзвичайно актуальною і необхідною.

Розробка методики розслідування будь-яких кримінальних правопорушень, зокрема умисних вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, була б неможливою без використання наукових досягнень, враховуючи міждисциплінарний характер цієї проблематики. Наведене, відтак, вимагає ґрунтовного аналізу наукових досліджень у сферах кримінального та кримінального процесуального права, криміналістики, судової медицини, а також психології та психіатрії.

Так, в галузі матеріального кримінального права досліджувалися окремі питання класифікації та кваліфікації умисного вбивства з особливою жорстокістю (А. П. Закалюк, В. Д. Жарий, В. С. Ковальський [37], О. Ігнатов [38], А. З. Керімов [46], М. П. Короленко [63], В. М. Мамчур [87], В.О. Навроцький [97], Л.А. Наконечна [98], О.С. Олійник [105], Я.Г. Смілянський [137] та інші фахівці).

Проблематиці формування криміналістичних методик присвячені роботи таких фахівців у сфері криміналістики, як В. П. Бахіна [7], А.Ф. Волобуєва [22; 23], В.Г. Гончаренка [26], В.А. Журавля [34], О.Н. Колесніченка [50; 51; 52], А.С. Колодіної [56], В.О. Коновалової [58; 60], С.П. Мітрічева [94], В.О. Малярової [86], Г.А. Матусовського [91], В.В. Матвієнка [90], М.В. Салтевського [51], Р.Л. Степанюка [140], В.В. Тіщенко [149], В.М. Шевчука [167], В.Ю. Шепітька [171], Б.В. Щура [176] та інших.

Варто зазначити, що питання розробки методики розслідування кримінальних правопорушень привертало увагу сучасних вітчизняних криміналістів і стало об'єктом їхніх монографічних досліджень, зокрема: В.В. Тіщенко «Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів» (Одеса, 2007) [149; 150], Б.В. Щура «Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик» (Харків, 2010) [176], В.А. Журавля

«Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції» (Харків, 2012) [34] та ін.

Дослідженню методики розслідування умисних вбивств, яка є узагальненою системою підходів порівняно з видовими методиками, присвятили свої праці численні вітчизняні науковці-криміналісти. Серед яких варто виділити роботи: В.П. Колмакова, зокрема «Расследование убийств» (1958) [54], та «Избранные труды по криминалистике. Расследование убийств» (Одеса, 2008) [55], Ю.П. Аленіна та В.В. Тіщенко «Особенности расследования тяжких злочинів проти особи» (Одеса, 1996) [3], В.В. Тіщенко «Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз» (Одеса, 2002) [148], В.О. Коновалову з виданням «Вбивство: мистецтво розслідування» (Харків, 2001, 2006) [59; 57], О.С. Саїнчина «Теорія і практика розслідування умисних вбивств» (Одеса, 2004) [128; 129], а також працю Ю.П. Аленіна, Л.І. Аркуші та В.В. Тіщенко «Расследование тяжких преступлений» (Харків, 2006) [2].

Набагато численнішими є наукові пошуки у сфері видових методик розслідування умисних вбивств, у яких автори, формуючи такі методики та обґрунтовуючи таку доцільність, виходили із певної важливої ознаки криміналістичної характеристики кримінального правопорушення цього виду та ставили її в основу формування такої методики.

Так, доцільно виокремити наукові розробки криміналістичних методик розслідування умисних вбивств, де визначальною ознакою для їх побудови є:

- *особа злочинця*. До даної категорії входять наступні наукові надбання: В.П. Бахіна та співавт. («Методика расследования заказных убийств»: учеб. пособие / В.П. Бахин, Б.М. Байжасаров, М.Ч. Когамов. Алматы: Оркениет, 2000. 318 с.); А.О. Шульги («Основи методики розслідування вбивств на замовлення»: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09; Національна академія внутрішніх справ. К., 2003. 20 с.); С.Ф. Здоровка («Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами (типові тактичні операції)» / В.Ю. Шепітько (ред.). Х.:

Гриф, 2004. 176 с.); О.О. Андрєєва («Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми»: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09; Харківський національний університет внутрішніх справ. Х., 2007. 20 с.); А.М. Чорного («Особливості розслідування вбивств з корисливих мотивів»: автореф. дис ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09; Акад. адвокатури України. К., 2010. 20 с.); А.І. Кунтія («Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання»: монографія. Львів: ЛьВДУВС, 2016. 220 с.); Р.Х. Бічуріна («Методика розслідування умисних вбивств, вчинених з хуліганських мотивів»: дис. канд. юрид. наук; спец. 12.00.09. Харків: ХНУВС, 2017. 237 с.) та ін.;

- *спосіб та умови вчинення*, специфіка яких розкривається в наступних наукових доробках: О. В. Синєокого («Планування та організація розслідування кримінальних справ про умисні вбивства, які скоєні в умовах неочевидності. Науково-практичне видання для прокурорів, слідчих та оперативних працівників карного розшуку»: монографія. Запоріжжя: Дике Поле, 1999. С. 27-31); М.Г. Куп'янського («Розслідування серійних сексуально-садистських убивств»: організац.-тактич. засади: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; суд. експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Х. : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. 224 с.); О.В. Любчинського («Особливості розслідування серійних вбивств на сексуальному ґрунті»: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Львів, 2018. 230 с.); В.В. Невгада («Методика розслідування умисних вбивств, вчинених способом, небезпечним для життя багатьох осіб»: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 22 с.) та ін.;

- *спосіб приховання злочину* детально описується наступними науковими напрацюваннями: В.П. Колмакова («Методика розслідування справ про вбивства з розчленуванням трупів»: дис. ... канд. юрид. наук. Х.: ХЮІ, 1941. 234 с.); О.Ю. Булулукова («Методика розслідування вбивств при відсутності трупа»: автореф. дис... канд. юрид. наук. Харків, 1996. 24 с.); І.В.

Борисенка («Методика розслідування вбивств з розчленуванням трупа»: автореф. дис... канд. юрид. наук. Харків, 1999. 19 с.); В.В. Семенова («Методика розслідування вбивств, прихованих інсценуванням»: дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2004. 183 с.); Ю.Б. Комаринської («Методика розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті»: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09; Київський національний університет внутрішніх справ. К., 2010. 16 с.) та ін.;

- *поєднання декількох ознак*, міститься в наступних дослідженнях: І.В. Кубарева («Проблеми організації розслідування вбивств, що вчиняються групою осіб в умовах неочевидності»: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2007. 221 с.); І.С. Сиводеда («Розслідування умисних вбивств військовослужбовців, які вчинені в умовах проведення бойових дій»: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09; ПрАТ «ВНЗ МАУП». Київ, 2021. 364 с.) тощо.

Разом з тим, ствердження про те, що розслідування умисних вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, не ставало предметом наукових пошуків вітчизняних криміналістів, було б не об'єктивним.

Так, у науковій статті С.В. Страхової «Криміналістичні аспекти доказування у кримінальних справах про вбивства, вчинені з особливою жорстокістю» розглянуто ознаки особливої жорстокості як елементу складу злочину й предмету доказування, визначені джерела криміналістичної і доказової інформації про особливу жорстокість у способі й обстановці вчинення вбивств та умисел винуватої особи, приводяться практичні рекомендації з тактики призначення і проведення експертиз у цій категорії кримінальних проваджень.

Авторка зазначила, що «подальші дослідження доцільно провести в напрямі встановлення джерел криміналістичної інформації про умисел на вбивство з особливою жорстокістю, а також виділення типових слідчих ситуацій, висунення й оцінювання версій з метою визначення напряму

розслідування у кримінальних провадженнях даної категорії і розробки відповідних комплексів слідчих дій» [142]. Не знецінюючи важливості вказаної наукової роботи, слід лише зауважити про те, що її публікація була здійснена за умов чинності КПК України 1960 р., а емпіричні дані, на яких ґрунтувалося дослідження (99 епізодів) охоплювали період з 1991 по 2006 р.р., тобто 18 років тому.

Слід також зауважити, що криміналістичні пошуки на дисертаційному та монографічному рівні не обмежуються лише удосконаленням або розробкою криміналістичних методик розслідування. Не такими чисельними, але все ж таки представлені роботи, присвячені розслідуванню убивств, але з позиції удосконалення їх техніко-криміналістичного й тактико-криміналістичного забезпечення. Зокрема, це дисертації Д. М. Тимчишина «Використання науково-технічних засобів у розслідуванні вбивств» (Київ, НАВС, 2014) [147] та ін.

Фахівці з інших галузей права, зокрема, кримінального права та кримінології активно досліджують окремі проблемні питання кваліфікації умисного вбивства з особливою жорстокістю, його об'єктивних та суб'єктивних ознак (П.П. Андрушко, Ю.М. Антонян, С.В. Бородін, В.О. Глушков, В.Г. Гончаренко, В.К. Грищук, А.П. Закалюк, М.П. Короленко, Н.Ф. Кузнєцова, В.М. Мамчур, О.Ю. Михайлова, В.О. Навроцький, Д.О. Назаренко, О.С. Олійник, І.О. Рощина, Я.Г. Смілянський, О.С. Сотула, В.В. Сташис, І.А. Уваров, А.В. Філіпп, П.П. Черепій, С.Д. Шапченко, С.С. Яценко та інші), призначення покарання за його вчинення (П.П. Черепій).

Вплив жорстокості злочинної поведінки на кримінальну відповідальність були предметом досліджень: М.А. Гребенюка, С.М. Дружкова А.П. Закалюка, П.Ю. Константинова, Є.Д. Лук'янчикова, Я.Г. Смілянського, М.Р. Табанова, Г.І. Чечеля, Е.Е. Штемберг та ін., досліджувалися також проблеми запобігання насильницькій злочинності осіб з психічними аномаліями (О.О. Ходимчук та ін.)

Кримінально-психологічні аспекти вчинення злочинів із особливою жорстокістю вивчалися фахівцями у галузі судової психології та психіатрії. Серед вітчизняних науковців цю сферу досліджували А.М. Бандура, О. Моїсеєва, Л.І. Казміренко, Н.М. Тужеляк, О.Ф. Зелінський та ін.

Серед групи робіт, предметом яких були агресивні злочинні прояви особистості, варто виокремити наукові праці Л.І. Казміренко, зокрема наукову статтю у співавторстві з Н.М. Тужеляк «Проблема агресії як соціальний феномен в юридико-психологічному дискурсі» [44]. У вказаній праці автори здійснили узагальнений опис і оцінку наукових досліджень агресивної поведінки людини та визначили агресію як соціальне (набуте в процесі життя) утворення. Дослідники доходять до висновку, що агресія є наслідком засвоєння специфічного агресивного сприйняття світу, світоглядних установок і розуміння навколишньої дійсності, що формують внутрішню схильність до її зовнішнього прояву. У світі тварин патологічна агресія відсутня, а їх поведінка є виключно інстинктивною. Таким чином, агресія не може бути зумовлена біологічною природою людини. Уявлення про біологічну природу злочинності на сучасному етапі наукового розвитку вважаються спростованими, оскільки в іншому випадку психологічні методи її профілактики були б неможливими.

Розгляд агресії як явища, сформованого під впливом соціальних факторів, відкриває можливості для визначення нових шляхів експериментального вивчення, а також для розробки ефективних підходів до профілактики та корекції агресивної поведінки, що становить важливу складову подальших досліджень у цій сфері.

Зважаючи на викладене, можна зробити висновок про відсутність у вітчизняній криміналістичній науці результатів наукових пошуків у сфері формування методики розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, що підтверджує актуальність нашого дослідження.

1.2. Криміналістична класифікація та характеристика вбивств, вчинених із особливою жорстокістю

Криміналістична класифікація вбивств, вчинених із особливою жорстокістю. Велике значення у будь-якій науці має систематизація наукових знань, що здійснюється завдяки класифікації. Криміналістична ж класифікація злочинів сприяє не лише їх систематизації, але й утворює підґрунтя для розробки цілісної системи методів встановлення злочинців, що можуть застосовуватися до усіх видів злочинів, дозволяє виявити усі обставини їх складної структури, відкриває шлях до специфікації методів, пов'язує їх з конкретними криміналістичними ситуаціями, джерелами, необхідними для побудови логічної моделі злочинців інформації.

Класифікація злочинів у криміналістиці базується на інтеграції критеріїв кримінального права та криміналістики. Основу поділу злочинів на класи, групи, підгрупи, види та підвиди становлять передусім ознаки, визначені кримінально-правовими нормами.

Якщо говорити про підстави класифікації злочинів, то перш за все, це:

- родова (за групами злочинів, об'єднаних однією главою КК України), та
- видова кримінально-правова класифікація злочинів, що слугує базовою основою для створення індивідуальних криміналістичних методик [71].

За цими підставами умисні вбивства, вчинені з особливою жорстокістю відносять до злочинів проти особи, а саме умисних вбивств. Умисні вбивства, в свою чергу, діляться на прості (ч. 1 ст. 115 КК України) та кваліфіковані – з обтяжуючими (ч. 2 ст. 115 КК України) та пом'якшуючими (ст. 116-118 КК України) обставинами.

Кримінально-правова класифікація вбивств слугує диференціації кримінальної відповідальності та визначенню обставин, які підлягають встановленню в ході досудового розслідування кримінального провадження та доказуванню (ст. 91 КПК України).

Відповідно криміналістична класифікація має включати криміналістичні ознаки, які б вказували на особливості способу вчинення злочину, його обстановки, слідової картини тощо, які б обумовлювали напрямок розслідування, визначали шляхи пошуку винуватої особи.

В науковій та навчальній літературі за криміналістичними ознаками умисні вбивства, насамперед, класифікують, виділивши для цього наступні підстави:

а) за наявністю свідків-очевидців злочину (відкриті – вчинені в умовах очевидності, тобто у присутності інших осіб, що вказують на конкретну особу, й таємні – вчинені без свідків або на очах інших осіб, але таким чином, що вбивця не може бути впізнаним),

б) за характером способу вчинення злочину, що залежить від використаного знаряддя вбивства;

в) залежно від рівня прихованості та способу маскуванню злочину;

г) відповідно до злочинного досвіду особи, яка вчинила правопорушення;

г) за місцем вчинення злочину їх можна поділити на такі категорії: злочини, місце вчинення яких має чітку просторову локалізацію, та злочини, місце вчинення яких не прив'язане до конкретної території, а визначається належністю до певної організаційної структури чи системи, наприклад, убивства, що здійснюються на об'єктах залізничного транспорту.

На підставі системного аналізу емпіричних джерел, а саме матеріалів судової практики щодо розслідування та судового розгляду вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, вважаємо за доцільне виокремити також наступні підстави для класифікації злочинів цього виду, а саме:

- за способом нанесення ушкоджень: з використанням знарядь та засобів вчинення вбивства та без таких (з використанням мускульної сили злочинця),

- за однорідністю злочинних дій: однорідне (у випадках, коли смерть потерпілого настала в результаті нанесення множинних ушкоджень, заподіяних, наприклад, тупим або колючо-ріжучим предметом) і комбіноване

(наприклад, нанесення ударів руками та (або) ногами, потім спалення тіла потерпілого),

- за місцем вчинення: на відкритій віддаленій місцевості, на вулиці населеного пункту, на території домогосподарства, у житловому приміщенні;
- за кількістю потерпілих: вбивство однієї особи, двох або більше осіб;
- за наявністю попередніх зв'язків між злочинцем та жертвою;
- однією особою чи групою осіб;
- за мотивом вчинення вбивства з особливою жорстокістю;
- вчинене у сукупності з іншим злочином та без такого.

Криміналістична характеристика вбивств, вчинених із особливою жорстокістю. Умисні вбивства, що здійснюються з особливою жорстокістю, завжди викликають широкий суспільний резонанс, привертаючи значну увагу громадськості. Такі злочини нерідко створюють атмосферу страху серед населення, викликаючи занепокоєння за власну безпеку та безпеку близьких. Наведене обумовлює необхідність оперативного розкриття та розслідування таких злочинів, проведення детального і всебічного аналізу всіх обставин кримінального провадження для забезпечення справедливого судового розгляду, а також попередження подібних правопорушень у майбутньому.

Методика розслідування вбивств, скоєних з особливою жорстокістю, значною мірою визначається ефективним застосуванням криміналістичної характеристики таких злочинів. Взаємозв'язки між її складовими сприяють правильному формулюванню та перевірці слідчих версій, а також встановленню послідовності проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій для виявлення злочинця, збору й перевірки доказів у межах кримінального провадження.

«Поняття «криміналістична характеристика злочинів» давно утвердилося в криміналістиці. Основи його визначення та змісту знайшли відображення у працях провідних вітчизняних науковців-криміналістів, зокрема: В.П. Бахіна, В.П. Берназа, А.Ф. Волобуєва, О.Н. Колесніченка, В.О. Коновалової, В.Г. Гончаренка, В.А. Журавля, В.С. Кузьмічова, М.В.

Салтєвського, А.В. Старушкевича, Р.Л. Степанюка, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітька та інших.

О.Н. Колесніченко та В.О. Коновалова сформулювали визначення криміналістичної характеристики, яке, на нашу думку, найбільш повно передає її суттєві риси. Науковці розглядають криміналістичну характеристику як систему інформації про значущі з криміналістичної точки зору ознаки злочинів певного типу, яка відображає закономірні зв'язки між цими ознаками і використовується для побудови та перевірки слідчих версій під час розслідування конкретних злочинів [53, с. 27].

В.Ю. Шепітько пропонує таке ж саме визначення криміналістичної характеристики та зазначає, що її основна мета полягає в оптимізації процесу розкриття та розслідування злочинів.

Дослідник підкреслює, що криміналістична характеристика виконує такі функції: 1) сприяє розробці спеціалізованих методик розслідування; 2) забезпечує створення типових програм та моделей для розслідування злочинів; 3) допомагає визначити напрямок розслідування конкретного правопорушення. Вона виступає інформаційною основою для слідчого, надаючи набір даних, які стосуються цього виду злочинів. [69, с. 11].

Структура криміналістичної характеристики включає низку ключових елементів, серед яких основними є ознаки, що описують:

1) спосіб вчинення злочину; 2) місце і умови його скоєння; 3) час, коли було вчинено злочин; 4) використані знаряддя та засоби; 5) предмет злочинного посягання; 6) характеристику потерпілого (жертви); 7) особу правопорушника; 8) типові сліди, що залишаються після злочину [69, с.11].

Однак, не всі зазначені елементи є важливими або ж навіть присутні в різних видах злочинів. Наприклад, в окремих видах злочинів відсутня особа потерпілого (наприклад, злочини проти основ національної безпеки України), або значення його елементу криміналістичної характеристики є другорядним (наприклад, терористичний акт, масові заворушення тощо).

На нашу думку, криміналістична характеристика вбивств, здійснених із

особливою жорстокістю, повинна містити такі складові: спосіб вчинення злочину (розглянутий у широкому контексті); обставини, в яких відбувся злочин; типова слідова картина; інформація про особу злочинця; дані про потерпілого.

Спосіб вчинення злочину. Безсумнівно, одним із ключових елементів криміналістичної характеристики, який має особливе значення для кваліфікації та подальшого розслідування злочину, є спосіб його вчинення. Це питання неодноразово ставало об'єктом дослідження в наукових роботах українських учених-криміналістів, зокрема: В.П. Бахіна, І.В. Гори, С.М. Зав'ялова, О.Н. Колесніченка, В.І. Кукліна, В.К. Лисиченка, В.О. Попелюшка, В.В. Тіщенко, А.В. Хірсіна та інших. Спосіб вчинення злочину зазвичай є тим компонентом криміналістичної характеристики, який значною мірою визначає як кваліфікацію злочину, так і особливості його розслідування.

Так, В.О. Попелюшко, аналізує спосіб вчинення злочину як складову предмета доказування, трактуючи його як «конкретний порядок, методи, послідовність дій і прийомів, які використовує особа для здійснення злочину, а також форму реалізації дії чи бездіяльності» [115, с. 123].

Водночас, С.М. Зав'ялов, в межах дисертаційного дослідження слушно зауважує, що спосіб вчинення злочину слід розглядати не просто як сукупність чи набір окремих поведінкових дій, а як цілісну структуровану систему поведінки [36, с. 7].

Звертаючи увагу на дослідження, проведене А.В. Хірсіним, слід зазначити, що він поділяє спосіб вчинення злочину на *чотири основні фази*. На думку науковця, це «етапи дій злочинця, які закономірно проходять чотири стадії: *інформаційно-пошукову (розвідувальну), підготовчо-організаційну, діяльнісно-операційну та етап приховування слідів злочину*» [163, с. 8].

М. І. Панов та Б. В. Щур вказують, що «спосіб учинення злочину – це визначені порядок, метод, послідовність рухів та прийомів, які пов'язані з вибіркоким використанням засобів вчинення злочину, і застосовуються особою при вчиненні умисних чи необережних злочинів» [109, с. 544].

У криміналістиці традиційно спосіб вчинення злочину, як складова криміналістичної характеристики, охоплює етапи підготовки, здійснення та приховування злочину. При цьому він залежить від умов, за яких було скоєно правопорушення, зокрема обстановки, місця, часу, а також використаних засобів і знарядь.

Спосіб вчинення злочину являє собою послідовність дій, здійснюваних особою для досягнення поставленої мети, тобто отримання злочинного результату. Він включає всі особливості поведінки правопорушника, які проявляються під час підготовки, вчинення злочину та приховування його слідів [127, с. 27].

На нашу думку, кожному виду злочину властиві власні етапи здійснення, тому їх наукове дослідження та систематизація мають важливе як теоретичне, так і прикладне значення. Спосіб вчинення вбивств із особливою жорстокістю можна розглядати як класичну криміналістичну систему, що складається з взаємопов'язаних дій на етапах підготовки, безпосереднього скоєння злочину та приховування його слідів.

У навчально-наукових джерелах зазначається, що підготовка до вчинення вбивства зазвичай включає такі дії: спостереження за жертвою з метою з'ясування місця проживання, розпорядку дня, місця роботи, посади, маршрутів пересування, наявності транспортних засобів і охорони; створення хибного алібі, що передбачає визначення місця перебування під час злочину, залучення осіб, які підтвердять це, та їх детальну інструктаж; розробку плану вбивства; підбір співучасників; пошук знарядь для його здійснення; вибір місця й часу вчинення злочину; а також аналіз умов, необхідних для реалізації злочинного задуму тощо [127, с. 33].

Аналіз кримінальних проваджень, відкритих за ознаками злочину, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, демонструє, що вбивства, скоєні з особливою жорстокістю, здебільшого відбуваються без попередньої підготовки. Зазвичай злочинець одразу втілює свій злочинний намір після його виникнення. Дослідження показали, що єдиною дією, яка може вважатися

елементом підготовки до таких вбивств, є вибір та транспортування знаряддя злочину до місця його вчинення.

До прикладу, у справі №5-5345к06 було встановлено, що: *«4 грудня 2005 року засуджений, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, вирішив вчинити умисне вбивство своєї сусідки з метою заволодіння її майном. Для реалізації свого наміру він взяв предмет, схожий на молоток, і близько 23:15 зайшов до квартири потерпілої. Скориставшись моментом, коли вона стояла на кухні спиною до нього, він завдав кілька ударів по потилиці. Внаслідок цих дій потерпіла втратила свідомість і впала на кухонний стіл. Скориставшись її безпорадним станом, засуджений застосував фізичне насильство і згвалтував потерпілу. Після цього він скинув її на підлогу і знову завдав кілька ударів предметом, схожим на молоток, по потилиці, оскільки помітив, що вона ще подавала ознаки життя».* [158].

У кримінальному провадженні №5-1010к07 було встановлено, що: *«обвинувачений, діючи на тлі раптово виниклих неприязних стосунків, спричинених ревнощами, скоїв умисне вбивство двох осіб із особливою жорстокістю. Для здійснення свого задуму він узяв ніж у літній кухні, після чого повернувся до будинку, увімкнув світло та розбудив потерпілих. Після цього він реалізував свої злочинні дії в присутності неповнолітньої доньки потерпілої [159].*

У рідкісних випадках спостерігалось, що злочинець очікував відповідного моменту для початку своїх протиправних дій, фактично моменту, коли він і потерпіла особа (або потерпілі) залишалися наодинці.

Зокрема, у справі встановлено, що: *«обвинувачена проживала в одному будинку з родиною потерпілої з дітьми. Протягом останніх трьох років між обвинуваченою та цією родиною склалися неприязні стосунки через те, що діти заважали їй відпочивати, а батьки, на її думку, ігнорували її скарги. Знаючи, що чоловік потерпілої та її сини перебувають поза домом, обвинувачена в ніч на 11 вересня 2005 року близько першої години, взявши з власної квартири саморобний ніж, прийшла до квартири потерпілої. де*

реалізувала свій злочинний намір, спрямований на позбавлення життя потерпілої та її доньок» [157].

У справі № 1007/7400/2012, розглянутій Броварським міськрайонним судом Київської області, було встановлено, що: *«обвинувачений скоїв убивство потерпілої з особливою жорстокістю в кафе. Потерпіла була єдиним працівником, який затримувався на роботі до пізнього часу. Обвинувачений дочекався, поки всі відвідувачі залишать заклад, і коли потерпіла почала збиратися додому після завершення робочого дня, здійснив свій злочинний намір [155].*

В ході системного аналізу судово-слідчої практики встановлено, що мають місце непоодинокі випадки, в яких намір вчинити вбивство з особливою жорстокістю виникає після вчинення іншого злочину, з метою недопущення подальшого звернення потерпілого до правоохоронних органів із відповідною заявою.

У справі №523/18576/14-к було встановлено, що: *«злочинці вирішили здійснити злочинний напад на потерпілу з метою заволодіння її майном, а саме золотим ланцюжком вартістю 2000 грн. Після реалізації цього наміру, для уникнення викриття та з метою запобігання зверненню потерпілої до правоохоронних органів, співучасники домовилися налякати її та завдати тілесних ушкоджень. У подальшому, діючи спільно та переслідуючи єдиний злочинний умисел на позбавлення життя потерпілої, вони почали душити її руками за шию, наносили удари кулаками по тулубу та голові, а також перекривали руками доступ повітря, закриваючи її обличчя та ніс. Один із співучасників, помітивши на землі дерев'яну палицю, використав її гострий кінець для нанесення ударів по шиї потерпілої з метою пошкодження сонної артерії, чим завдав потерпілій сильного болю. Після того, як вони переконалися у відсутності ознак життя, один зі співучасників, щоб зламати шию потерпілої, повернув її голову до моменту, коли вона зайняла неприродне положення» [20].*

У справі 1-22/09, що розглядалася Апеляційним судом Житомирської обл. встановлено, що: *«реалізуючи свій злочинний намір на вчинення розбійного нападу із проникненням у житло, не виявивши у житлі потерпілих грошей та інших цінностей, а також усвідомлюючи, що потерпілі їх впізнали, у злочинців виник умисел на їх вбивство. Скориставшись безпорадним станом потерпілих – осіб похилого віку, який виник в результаті застосованого до них в ході розбійного нападу фізичного насильства (численні удари ногами й руками в область тулуба й голови, зв'язування рук ззаду, затикання роту ганчіркою, нанесення ударів обухом сокири по нижнім кінцівкам), злочинці заштовхали потерпілих в погріб, що знаходився під будинком, закривши його ляду, та поставили на неї диван, піддавши потерпілих перед позбавленням життя мученню у вигляді тривалого позбавлення води, їжі, тепла, позбавивши можливості вжити заходів самозбереження та отримати медичну допомогу».* Таким чином діяння підсудних було кваліфіковане за ч. 4 ст. 187, п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України та ін. статтями КК України [15].

Стосовно способу вчинення вбивств з особливою жорстокістю, Пленум Верховного Суду України у пункті 8 Постанови від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» [117] наголошує, що умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю, якщо особа, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлювала, що завдає йому надзвичайних фізичних страждань (наприклад, завдаючи численних тілесних ушкоджень, застосовуючи тортури, мордування, використовуючи вогонь, електричний струм, кислоту, луг, радіоактивні речовини або отруйні речовини, які викликають сильний біль). Також враховуються психічні чи моральні страждання, спричинені приниженням честі, гідності, заподіянням тяжких душевних переживань чи глумлінням. Окрім цього, вбивство вважається особливо жорстоким, якщо воно супроводжувалося наругою над тілом загиблого або здійснювалося в присутності близьких потерпілого осіб, і винний усвідомлював, що такі дії завдають їм значних моральних чи психічних страждань. Водночас не можна

кваліфікувати умисне вбивство за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України лише на підставі того, що винний згодом знищив або розчленував тіло з метою приховати злочин.

Верховний Суд у своїй постанові від 24 березня 2021 року розглянув справу щодо: «обвинуваченого, який 11 березня 2017 року, перебуваючи у власному будинку, під час сварки зі співмешканкою, спричиненої раптовими ревнощами, умисно, з метою позбавлення її життя, облив її бензином і підпалив. Обвинувачений усвідомлював, що завдає потерпілій особливих страждань. Внаслідок його дій потерпіла отримала опіки 2-3 ступеня на 80% поверхні тіла, включаючи голову, шию, тулуб, сідниці та кінцівки, які ускладнилися опіковим шоком та стали причиною її смерті. Суд зазначив, що спроби обвинуваченого загасити полум'я свідчать про усвідомлення ним протиправності своїх дій та їх можливих наслідків, зокрема смерті потерпілої. Однак, такі дії не доводять, що він мав намір лише завдати тяжких тілесних ушкоджень. Відтак, підстав для перекваліфікації злочину не було [116].

Аналіз матеріалів слідчо-судової практики показує, що вбивства, скоєні з особливою жорстокістю, зазвичай реалізуються такими методами:

- завдання ударів руками і ногами, а також стрибки ногами на тіло або голову потерпілого;
- завдання колючо-ріжучих ударів ножем, зокрема мисливським, що належить до холодної зброї, або іншим гострим предметом (наприклад, викруткою); використання предметів рублячої дії (сокири, лопати тощо);
- відтинання (ампутація) частин тіла за допомогою ножа;
- завдання ударів тупими предметами (молотком, металеву палицею, дерев'яним поліном, скляною пляшкою, дерев'яною палицею, обухом сокири тощо);
- задушення руками або предметами (дротом, мотузкою, зав'язками від кухонного фартуха тощо);

- поливання потерпілого бензином або іншою легкозаймистою речовиною з подальшим підпаленням;
- занурення потерпілого у ємність з водою (наприклад, відро) з метою утоплення та інші способи.

Часто трапляються ситуації, коли для вчинення вбивства з особливою жорстокістю злочинець послідовно використовує кілька різних способів.

У межах кримінального провадження було встановлено, що: *«14 вересня 2019 року близько 00:05 підозрюваний, діючи на тлі ревности і маючи прямий умисел, спрямований на позбавлення життя потерпілої з особливою жорстокістю, завдав їй удар кулаком правої руки в обличчя. Унаслідок цього потерпіла втратила рівновагу і впала спиною на асфальт проїжджої частини. Скориставшись явною фізичною перевагою та подолавши її опір, підозрюваний у присутності кількох осіб наніс їй численні удари ножом (загалом 20) у різні частини тіла, включаючи життєво важливі органи. Він усвідомлював, що своїми діями завдає потерпілій значних фізичних страждань і нестерпного болю, а також спричиняє сильні психічні та моральні страждання чотирьом свідкам цього злочину»* [21].

Слід зауважити, що спосіб скоєння злочину, як складова криміналістичної характеристики, включає дані про використані засоби та знаряддя вчинення такого.

Засоби, що використовуються при вчиненні злочину, охоплюють об'єкти матеріального світу, які злочинець застосовує під час здійснення протиправних дій. Вони включають знаряддя злочину, а також інші засоби, такі як підроблені документи, формений одяг тощо. Знаряддя злочину — це предмети, за допомогою яких здійснюється фізичний вплив на об'єкти матеріального середовища [127, с. 28].

Виявлено, що вбивства, скоєні з особливою жорстокістю, зазвичай здійснюються наступними способами із застосуванням таких знарядь:

- без застосування знарядь чи засобів (завдання ударів руками і ногами, стрибки ногами на тіло чи голову потерпілого, удушення руками);

- завдання колючо-ріжучих ударів або відтинання частин тіла ножем, зокрема мисливським, що належить до категорії холодної зброї;
- завдання проникаючих ударів іншими гострими предметами (викруткою, гострим уламком арматури тощо);
- завдання ударів предметами рублячої дії (сокирою, лопатою тощо);
- завдання ударів тупими об'єктами, такими як молоток, металева палиця та інші подібні предмети;
- удушення за допомогою різних предметів, до прикладу, дротом, мотузкою тощо;
- підпалення потерпілого, зокрема, за допомогою бензину, який заздалегідь був підготовлений і доставлений на місце події у ємностях, таких як каністра або пляшка, із застосуванням сірників чи інших пристроїв для займання.

Варто зазначити, що трапляються випадки, коли під час вчинення вбивства з особливою жорстокістю щодо однієї жертви злочинець послідовно використовує різні знаряддя та засоби. Наприклад, у справі №5-5345к06 встановлено, що: *«засуджений, під час скоєння вбивства з особливою жорстокістю, завдав потерпілій декілька ударів у потилицю предметом, схожим на молоток, здійснив звалтування, а також задушив її руками та за допомогою дроту»* [158].

По аналогії, у кримінальних провадженнях, що стосуються вбивств із особливою жорстокістю, вчинених щодо кількох осіб, злочинець може застосовувати як одне й те саме знаряддя для всіх потерпілих, так і різні знаряддя для заподіяння смерті кожній жертві окремо.

В даному контексті варто навести вже згадувану нами вище справу, в межах якої: *«через неприязні стосунки із сусідами, обвинувачена, знаючи, що чоловік потерпілої та його сини відсутні вдома, у ніч з 10 на 11 вересня 2005 року взяла зі своєї квартири саморобний ніж і проникла до квартири потерпілої, яка була там із трьома малолітніми доньками. Під вигаданим приводом обвинувачена увійшла до квартири, двері якої відчинила сама*

потерпіла, та завдала їй 19 ударів ножем у життєво важливі органи. Тим же ножем вона нанесла 4 і 10 ударів двом донькам, які спали на одному ліжку, а також 11 ударів третій доньці, яка перебувала на дивані» [157].

Приховування, утилізація або знищення знарядь і засобів злочину є типовими способами приховування вбивств. Зазвичай такі дії обумовлені прагненням злочинця уникнути покарання та приховати свою участь у скоєнні злочину.

Варто зауважити, що системний науковий аналіз слідчо-судової практики з розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень щодо вбивств, скоєних із особливою жорстокістю, не виявив ознак приховування скоєного злочину. Більше того, значна частина таких злочинів (близько 20% досліджених проваджень) була вчинена за обставин очевидності, тобто в присутності свідків. Водночас у низці випадків встановити місце знаходження знаряддя вбивства через допит свідків було неможливо через їхній особливий фізіологічний або психологічний стан на момент злочину (алкогольне чи наркотичне сп'яніння, стан афекту тощо). У таких ситуаціях доцільно провести повторний допит свідків через 5-7 днів після події, очевидцем якої вони були.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що знаряддя і засоби, які застосовуються для вчинення вбивств із особливою жорстокістю, є вельми різноманітними. Їх вибір, на нашу думку, обумовлюється рядом факторів. *Перш за все*, спосіб та засоби скоєння таких злочинів визначаються місцем, де реалізується злочинний умисел, а також наявністю та доступністю для злочинця предметів, які можуть бути використані для здійснення злочину цього характеру (наприклад, кухонний ніж, сокира, лопата, канистра з бензином, мотузка, дріт тощо).

По-друге, можна спостерігати значний взаємозв'язок між способом вчинення вбивства з особливою жорстокістю та характеристиками особи, яка його вчинила. Наведене, стосується, зокрема, її біологічних особливостей, таких як: вік, фізичний стан, зріст, сила та витривалість. Встановлено, що у

випадках, коли злочин здійснюється кількома особами спільно, навіть за участі жінки, жертва може зазнати ударів руками та ногами. Водночас, якщо злочинець має намір позбавити життя декількох людей (двох і більше), такі вбивства зазвичай виконуються із застосуванням інструментів або засобів, здатних завдати колючо-ріжучих травм, наприклад, кухонного чи мисливського ножа, викрутки тощо.

На завершення слід підкреслити, що встановлення способу вчинення вбивств із особливою жорстокістю є одним із ключових аспектів розслідування. Аналізуючи характер дій злочинця на місці події, слідчий може сформулювати припущення щодо мотивів і мети злочину, визначити підходи для встановлення психологічного контакту з підозрюваним, підібрати найбільш ефективні тактичні прийоми для проведення окремих слідчих (розшукових) дій та вирішити інші важливі криміналістичні завдання.

Обстановка вчинення вбивств з особливою жорстокістю. Дослідження умов, за яких були вчинені такі злочини, дозволяє встановити хронологічні зв'язки між обставинами події, з'ясувати їхню послідовність та тривалість. Обстановка злочину охоплює взаємозв'язок явищ та процесів, які передували або відбувалися під час його вчинення, та включає відомості про місце, час, умови, об'єкт і предмет посягання, особу злочинця та склад співучасників. Такі дані, зокрема дозволяють глибше зрозуміти обставини, за яких відбувся злочин.

Одним із ключових аспектів обстановки вчинення будь-якого злочину є *місце його скоєння*, яке має тісний взаємозв'язок з іншими складовими криміналістичної характеристики.

Аналіз слідчої практики свідчить про існування взаємозв'язку між ознаками місця злочину, способом його вчинення, а також інформацією, що стосується особи злочинця, зокрема місця його проживання, перебування тощо [138, с. 35]. Місце злочину можна визначити як конкретну географічну локацію (територія, приміщення тощо), яка нерозривно пов'язана з обстановкою його вчинення. Згідно з аналізом кримінальних проваджень, більшість

правопорушень цієї категорії здійснюються за місцем проживання потерпілого. У таких випадках місцями вчинення вбивств зазвичай виступають квартири, житлові будинки або інші приміщення, такі як гараж, сарай, підвал, а також прилегла до будинку територія, наприклад, подвір'я.

В окремих випадках місцем вчинення вбивства з особливою жорстокістю є спільне місце проживання потерпілого й злочинця, або тільки злочинця.

До прикладу, у справі № 551/150/23, розглянутій Полтавським апеляційним судом (вирок від 20 листопада 2023 року), було встановлено, що: *«8 грудня 2022 року, приблизно о 21:00, підсудний, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, вдома, під час сварки зі своєю співмешканкою, яка через стан здоров'я більшість часу проводила лежачи на ліжку, не могла самостійно виконувати домашню роботу і потребувала догляду, вирішив припинити виконання обов'язків із догляду за нею, які вважав надто обтяжливими. Маючи прямий умисел на позбавлення її життя з особливою жорстокістю, усвідомлюючи, що потерпіла є літньою людиною, нездатною до самозахисту через похилий вік і незадовільний стан здоров'я, він стягнув її з ліжка на підлогу, схопивши за волосся. Діючи з усвідомленням того, що завдає їй значних фізичних страждань і сильного болю, підсудний наніс потерпілій не менше 88 ударів кулаками обох рук і ногами по голові та тілу, що призвело до її смерті» [18].*

Також вбивства з особливою жорстокістю можуть вчинятися й на відкритій місцевості (парки, лісопосадки, дорога, вулиця населеного пункту тощо).

Згідно з вироком Тербовлянського районного суду Тернопільської області від 5 квітня 2021 року, 13 вересня 2019 року, встановлено що: *«близько 23:00 (точний час не встановлено), у підсудного, який перебував у своєму житловому будинку, на тлі ревнощів виник злочинний умисел, спрямований на позбавлення життя потерпілої з особливою жорстокістю. Потерпілу, з якою він перебував у тривалих близьких стосунках, підсудний побачив через вікно свого будинку. Для здійснення свого задуму він узяв кухонний ніж зі свого*

господарства та попрямував до проїжджої частини дороги, де очікував на потерпілу. Надалі, 14 вересня 2019 року близько 00:05, підсудний, діючи з прямим умислом, спрямованим на заподіяння смерті з особливою жорстокістю, перебуваючи поблизу дороги, реалізував свій злочинний задум. Під впливом ревнощів, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, він завдав потерпілій удару кулаком у обличчя, що призвело до втрати рівноваги і падіння жертви спиною на асфальт. Після цього підсудний, маючи в руці заздалегідь підготовлений кухонний ніж, використовуючи явну перевагу в силі та долаючи опір потерпілої, у присутності близьких їй осіб завдав їй численні удари клинком у різні частини тіла, включаючи життєво важливі органи. Він усвідомлював, що завдає потерпілій сильних фізичних страждань та нестерпного болю, а також спричиняє значні моральні та психічні страждання свідкам, які були очевидцями цього злочину [21].

Важливим аспектом обстановки вчинення вбивств є час вчинення злочину. Зокрема, врахування цього чинника під час розслідування дозволяє: а) встановити точний час скоєння злочину; б) виявити хронологічні зв'язки між окремими фактами; в) визначити послідовність подій, дій або фактів; г) розрахувати тривалість різних епізодів злочину тощо. Водночас, дії злочинців зазвичай характеризуються певною вибірковістю щодо часу їх реалізації [66, с. 277]. Час скоєння злочину як елемент криміналістичної характеристики не обмежується лише астрономічними показниками, такими як: рік, місяць, день, година, хвилина чи секунда. Він розглядається у контексті всієї сукупності взаємозв'язків та відносин з іншими обставинами злочину, що розслідується. Зазначене може включати фактори, пов'язані із сезонністю, періодом доби (темний чи світлий час), а також моментами, коли ймовірність присутності свідків є найменшою тощо.

Аналіз вивчених кримінальних проваджень щодо убивств, вчинених із особливою жорстокістю показує, що ці злочини переважно вчиняються у вечірній час та нічний час. В значній кількості випадків виникненню злочинного умислу передувало вживання алкоголю, у тому числі й

«святкування» як загальнодержавних, так і місцевих свят, як наприклад, свято пива в смт. Микулинцях 13.09.2019 р. [21] Вживання алкоголю зумовлює підґрунтя для виникнення спорів та конфліктних ситуацій, які переростають у дії насильницького характеру, зокрема вбивство з особливою жорстокістю, або ж зумовлює виникнення умислу на вчинення злочину, як убивства, що вчиняється з особливою жорстокістю, так і інших злочинів – розбоїв, зґвалтувань тощо, для приховання яких також виникає умисел на вчинення вбивства.

Типова слідова картина. У криміналістичних дослідженнях як окремий елемент криміналістичної характеристики злочинів часто виділяють поняття «слідова картина» [9, с. 245], «типова слідова картина вчинення злочину» [65, с. 269-270], «сліди злочину (в широкому розумінні)» [53, с. 47–49] або «типові сліди злочину» [173, с. 332-333].

Необхідно підкреслити, що основою наведених понять є термін «слід», який у криміналістиці трактується у широкому та вузькому значеннях. У *широкому розумінні* сліди охоплюють будь-які наслідки події, зміни об'єктів чи матеріальної обстановки. Це можуть бути контактні сліди (наприклад, відбитки рук, взуття, сліди знарядь злому), окремі предмети (залишені, втрачені чи відокремлені), частини пошкоджених об'єктів (осколки фари, уламки ножа), різні субстанції (біологічні виділення, речовини, нашарування), а також сліди-предмети (вузли, замки, пломби, шви, недопалки тощо). Аналіз та використання таких слідів у процесі розслідування та доказування становлять основу криміналістичного вчення про сліди, або криміналістичного слідознавства. У *вузькому значенні* сліди трактуються як сліди-відображення, що виникають під час безпосереднього контакту між двома об'єктами. Дослідження таких слідів належить до окремої галузі криміналістичної техніки — трасології, яка є складовою частиною слідознавства [11, с. 97-98].

Виявлення та аналіз слідів, а також встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ними, дозволяють відтворити картину події, створити уявні або

реальні моделі злочину та зрозуміти механізм його вчинення. Дослідження таких слідів може надати інформацію про особу злочинця, потерпілого, обставини події, а також виявити негативні фактори чи сліди спроб приховати злочин. Саме тому здатність правильно «читати» сліди злочину є одним із ключових завдань працівників правоохоронних органів [64, с. 122].

У криміналістичному розумінні сліди вбивств класифікують на:

- *сліди у пам'яті людини* – так звані ідеальні сліди, що отримуються в ході проведення допитів та фіксуються у такому процесуальному джерелі, як показання;

- *матеріальні сліди*:

а) сліди-відображення (відбитки рук, ніг, зубів тощо);

б) сліди-речовини: речовини-частки (кров, волосся, нігті, фрагменти шкіри тощо); речовини-виділення (слина, потожирові виділення тощо);

в) знаряддя вчинення вбивств та їх сліди – предмети випадкового характеру, такі як палиця, камінь, мотузка, каністра з бензином тощо;

г) спеціально виготовлені та пристосовані знаряддя (пістолет, загострена арматура тощо);

д) предмети побутового характеру (ніж, сокира, викрутка, шнур від побутових пристроїв тощо);

є) засоби, що використовуються під час вчинення вбивств (транспортні засоби; предмети, що застосовуються для мордування потерпілого тощо);

е) речі, викрадені злочинцем (гроші, вироби із дорогоцінних металів (ювелірні прикраси), годинники тощо);

ж) інші матеріальні сліди (залишки ґрунту, рослинні рештки тощо).

Типовими слідами вбивств, скоєних із особливою жорстокістю, є:

- труп потерпілого;
- наявні на ньому тілесні ушкодження;
- стан одягу загиблого;
- знаряддя та засоби, використані для злочину (включаючи їхні

фрагменти);

- сліди крові, а також відбитки рук, ніг, зубів як потерпілого, так і злочинця;
- ознаки боротьби, виявлені на місці злочину, на тілі та одязі жертви;
- сліди транспортних засобів або використаних знарядь;
- фрагменти одягу;
- мікрооб'єкти та інші дрібні матеріальні сліди.

На початковій стадії розслідування вбивств, скоєних із особливою жорстокістю, зазвичай виникають ситуації, коли немає свідків злочину або інформації про особу, яка може бути підозрюваною. Крім того, часто спостерігається надання неправдивих свідчень підозрюваним або одним із співучасників, які стосуються як самої події злочину, так і їхньої участі у скоєнні вбивства.

Саме тому, в процесі розслідування таких злочинів важливе значення мають не лише сліди, які розглядаються з точки зору трасології, такі як відбитки, нашарування та їхні інші види, але й сліди злочину в широкому сенсі. До них належать усі зміни в навколишньому середовищі, що виникли внаслідок скоєння злочину.

Будь-який злочин залишає сліди – це фундаментальний «закон» криміналістики, і на їх пошук завжди мають бути орієнтовані особи, які беруть участь як у першочергових слідчих (розшукових) діях, зокрема, огляді місця події, судово-медичній експертизі трупа, освідуванні підозрюваного та ін., так і в подальших процесуальних заходах.

Вбивства, вчинені з особливою жорстокістю, як правило, залишають велику кількість слідів, зокрема, добре видимих неозброєним оком. Найчастіше за характером слідів на місці вчинення злочину, можна висунути версії про попередній характер стосунків потерпілого й підозрюваного, у разі, наприклад, їх сумісного розпиття спиртних напоїв безпосередньо на місці вчинення вбивства; мотив вчинення злочину, наприклад, корисливий, сильної особистої неприязні тощо; характер насильницьких дій та використані знаряддя; кількість злочинців; наявність чи відсутність опору з боку

потерпілого, його характер; переміщення трупа після вчинення вбивства та інші обставини.

У юридичній літературі часто наголошується, що кожен спосіб скоєння злочину залишає характерні для нього сліди, які є його ознаками. Аналіз слідів тілесних ушкоджень на тілі потерпілого, як під час початкового огляду трупа на місці події, так і в ході судово-медичної експертизи, дозволяє встановити знаряддя злочину, спосіб його застосування, а також окреслити коло осіб, причетних до вчинення вбивства. У випадку виявлення знаряддя вбивства стає можливою його ідентифікація.

Найбільш важливими, на наш погляд, слідами вчинення вбивства з особливою жорстокістю є сліди, залишені на тілі потерпілого, тобто на трупі. Первинний огляд та фіксація слідів здійснюється слідчим за участю судово-медичного експерта або лікаря на місця події в ході огляду місця події, більш ретельний їх огляд і дослідження – судовим експертом в ході проведення судово-медичної експертизи трупа, яка є обов'язковою у цій категорії кримінальних проваджень.

Візуальним оглядом слідів на трупі можна висунути первинні версії про спосіб вчинення злочину, послідовність злочинних дій, застосовані злочинцем знаряддя та засоби, а також ймовірну кількість злочинців, їх фізичну силу, навички тощо. Важливе значення має стан одягу на трупі, наявність або відсутність мікро та макрооб'єктів на одязі трупа та шкірних покровах.

У випадках вбивства із застосуванням колючо-ріжучих, рублячих або тупих предметів на тілі потерпілого залишаються характерні ушкодження. Важливе значення для встановлення, чи були ці ушкодження нанесені конкретним знаряддям, мають частки леза колючо-ріжучих предметів, виявлені під час розтину трупа. Таким чином, якщо такі частки співпадають із знаряддям, знайденим на місці злочину або у підозрюваного, це є важливим доказом. Крім того, сліди дефектів леза (наприклад, зазублин), що відобразилися на ушкодженнях кісток, також можуть допомогти встановити, яке саме знаряддя використовувалося.

У випадках вбивства шляхом нанесення чисельних ударів руками чи ногами, а також задушення руками на тілі трупа спостерігаються синці, подряпини, крововиливи різної форми, кольору та локалізації.

Також характерними слідами на місці вчинення вбивства з особливою жорстокістю є кров у вигляді калюж, патьоків, бризок, крапель тощо та інші біологічні виділення (слина, блювотні маси, сеча, мозкова речовина тощо) потерпілого в залежності від виду й характеру насильницьких дій, що були до нього застосовані. Залежно від способу скоєння вбивства, сліди у вигляді біологічних речовин можуть бути виявлені як на тілі загиблого, так і поблизу нього, зокрема в місці його знаходження, на стінах, підлозі, стелі тощо. Такі сліди також можуть бути присутні на одязі та тілі злочинця, а також на знаряддях і засобах, використаних для скоєння злочину.

Знаряддя та засоби, використані для скоєння вбивства з особливою жорстокістю, повинні бути ретельно оглянуті, зафіксовані та досліджені. Їх можна виявити безпосередньо на місці злочину, поблизу нього або ж у прихованих місцях, наприклад, у житлі підозрюваного.

До того ж, на тілі підозрюваного, а також на його одязі, взутті та предметах, які були при ньому, можуть залишатися різноманітні сліди, пов'язані з місцем події. Це можуть бути не лише сліди крові потерпілого, але й волосся, епітелій, а також інші мікрооб'єкти, наприклад, залишки бензину чи інших горючих речовин, використаних для вчинення злочину шляхом підпалу, частки ґрунту, фарби, деревини, волокна тканин тощо.

Цінними знахідками можуть стати предмети, які злочинець загубив, залишив або викинув, такі як: частини одягу, взуття, предмети з позначками чи номерами підприємств побутового обслуговування, відірвані гудзики, гребінці, проїзні квитки тощо.

Окрім матеріальних слідів, які залишаються на місці події, існує можливість виявлення джерел нематеріальних відображень злочину. Йдеться про так звані «ідеальні сліди», які зафіксували подію злочину в пам'яті потерпілих, свідків, підозрюваних чи обвинувачених.

Особа злочинця. Криміналістичний підхід до вивчення особи передбачає збір та аналіз інформації про неї з метою визначення найефективніших напрямів розслідування, а також вибору прийомів і засобів впливу в межах кримінального провадження [78, с. 48]. Значення такого вивчення особливо зростає, коли йдеться про розслідування злочинів особливої тяжкості.

Насамперед необхідно науково визначити зміст та роль особи злочинця як складової криміналістичної характеристики, оскільки не всі її риси та характеристики мають безпосередній вплив на скоєння кримінального правопорушення та на процес його розкриття й розслідування.

Загальноприйнято, що особа складається з двох основних компонентів: біологічного, який охоплює життєві процеси організму [12, с. 1440], і соціального, що стосується взаємин між людьми та формується під впливом умов суспільного життя [12, с. 1164].

Звичайно, такі складові є тісно взаємопов'язаними. До прикладу, біологічні фактори, такі як стать чи вік, безумовно впливають на соціальне середовище людини, тоді як соціальні фактори, зокрема умови життя чи виховання, можуть стати причиною появи або розвитку певних психопатологічних змін особистості, які належать до психічного здоров'я як частини біологічної складової. На нашу думку, на перетині біологічного та соціального компонентів виникає третій елемент — *психологічні фактори*, які відіграють ключову роль у формуванні особи, що скоїла вбивство з особливою жорстокістю. Водночас, варто підкреслити, що особа не є пасивним результатом впливу спадковості (біологічного) і середовища (соціального). Такі чинники реалізуються та модифікуються, зважаючи на активність самого індивіда, його участь у взаєминах із навколишнім середовищем та людьми, які його оточують [111, с. 34].

Таким чином, вважаємо, що елемент криміналістичної характеристики вбивств із особливою жорстокістю, такий як *особа злочинця*, повинен обов'язково включати *три основні групи характеристик (біологічні, соціальні та психологічні)*. До біологічних властивостей і ознак належать: вік, стать, стан

психічного здоров'я. *Соціальні характеристики* включають: культурно-освітній рівень, зайнятість, наявність антисоціальної поведінки (наприклад, зловживання алкоголем, вживання наркотиків, випадки домашнього насильства) та протиправний досвід. *Психологічна група* охоплює індивідуально-типологічні риси, такі як рівень інтелекту, розвиток вольової сфери, імпульсивність, схильність до навіювання тощо.

Водночас, В.В. Тіщенко вважає, що дані про особу злочинця можна поділити на дві групи:

а) зовнішні (формальні), що утворюють його соціально-демографічний «портрет» – стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, рід занять, професія, наявність судимостей та інші відомості;

б) внутрішні (сутнісні) – особливості світогляду, ціннісні орієнтації, рівень інтелекту, риси характеру, тип темпераменту, поведінкові установки, самооцінка, навички, звички, тілесні та психічні особливості тощо [68, с. 365].

В цілому погоджуючись із запропонованим поділом представлених даних, вважаємо віднесення поведінкових установок, навичок, звичок до внутрішніх (сутнісних) даних дискусійним, оскільки вони мають своє зовнішнє діяльнісне вираження, можуть бути проявленими та відображеними лише в процесі функціонування особи, в ході її життєдіяльності.

Результати системного аналізу статистичних даних за 2016 – 2023 р.р. щодо осіб, які вчинили вбивства з особливою жорстокістю, тобто кримінальне правопорушення, передбачене п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України дозволяють зробити наступні висновки.

Серед виявлених осіб, що вчинили вказаний злочин, переважають особи чоловічої статі, віком 18-54 роки (82 % від загальної кількості встановлених осіб). Частка жінок становить 8 % від загальної кількості встановлених злочинців. Найбільша кількість осіб жіночої статі, що вчинили вбивство з особливою жорстокістю – 8 осіб, встановлена у 2017 р. Серед встановлених осіб понад 99 % є громадянами України, у 2017 р. встановлена 1 особа – іноземець (громадянин країни СНД).

Осіб, віком до 15 років, що вчинили вбивство з особливою жорстокістю становить 2 %.

Базову середню освіту мають 70 % від загальної кількості встановлених осіб, вищу закінчену освіту – 4,7 %, початкову – 3 %.

Частка дієздатних осіб, але що не працюють і не навчаються на момент вчинення вбивства з особливою жорстокістю – 67 %.

Серед осіб, яким оголошено про підозру за вчинення злочину, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, частка тих, що раніше вчиняли правопорушення становить 34 %, тих, у кого на момент оголошення про підозру судимість не знята і не погашена – 22 %.

Частка осіб, які вчинили вбивство з особливою жорстокістю групою осіб становить 26 %.

На підставі визначення морально психологічних якостей осіб, що вчинили вбивства В.В. Тищенко виокремлює чотири типи особи вбивці.

До першого типу науковець відносить осіб із виразною та стійкою схильністю до агресивно-насильницької поведінки, які використовують насильство як засіб утвердження свого лідерства та досягнення поставлених цілей. Такі люди скоюють вбивства з хуліганських мотивів, під час бандитських або розбійних нападів, а також для приховування інших, раніше вчинених злочинів. Їхні дії зазвичай характеризуються крайньою жорстокістю, безжальністю та цинізмом. До того ж, в межах поведінки таких осіб часто поєднуються холодний розрахунок із психопатичними реакціями, а також постійна готовність до імпульсивних насильницьких дій як способу психологічної розрядки.

До другого типу відносяться особи, які мають приховану, але непереборну схильність до насильства, що формується як засіб самоствердження і компенсації психологічних або фізіологічних комплексів неповноцінності, які переслідують їх із дитинства або юності. Особлива суспільна небезпечність такого кола осіб полягає в тому, що їхня патологічна схильність до насильства часто залишається непомітною. Зовні вони можуть

справляти враження законослухняних громадян, мати сім'ю, стабільну роботу, брати участь у суспільному житті й уникати конфліктів. Такі особи, відомі як маніяки, зазвичай здійснюють серійні вбивства на сексуальному підґрунті або задля задоволення певних низьких потреб.

До третього типу автор зараховує осіб із неврівноваженою психікою, егоцентричним характером, спотвореними уявленнями про честь і гідність, свободу, права і обов'язки й неадекватними засобами їх захисту, зі зневажливим ставленням до оточуючих людей. Ці особи вчиняють вбивства з ревнощів, помсти, заздрості, неправильно витлумаченого принципу справедливості, у сварці на побутовому ґрунті, через особисті неприязні взаємини з потерпілими тощо.

До четвертого типу відносять осіб, які в силу своїх психологічних, фізіологічних, моральних та інших якостей неадекватно сприймають, оцінюють ситуацію, що утворилася, і свої дії, неправильно або взагалі не прогнозують їх наслідки. Такі особи вчиняють імпульсивні умисні вбивства чи вбивства з необережності.

До окремої категорії В. В. Тищенко відносить найманих вбивць, серед яких чимало осіб, які володіють професійними злочинними навичками, вміють ретельно розробити план майбутнього замовного вбивства, а потім успішно його реалізувати. Разом з тим, замовні вбивства з побутових та корисливих мотивів нерідко доручаються особам, які просто вирізняються аморальною поведінкою, раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі або безробітним, які погоджуються на вчинення злочину за незначну винагороду, наркотики тощо [68, с. 365-366].

Вивчення матеріалів слідчо-судової практики дозволяє дійти висновку, що особи, які вчинили вбивство з особливою жорстокістю можуть належати до будь-якого представленого типу особи злочинця, окрім останньої, найманих вбивць. Їх поведінка під час вчинення злочину характеризувалася агресивно-насильницькою спрямованістю, безжальністю, особливою жорстокістю та цинізмом. При цьому в окремих випадках у повсякденному житті, до вчинення

злочину, а також в ході досудового розслідування, їх схильність до насильства та жорстокості зовні ніяк не проявлялася. Можна зробити висновок про те, що здебільшого вбивства вчинялися ними імпульсивно.

Проте, у низці досліджених нами матеріалів судово-слідчої практики щодо вбивств з особливою жорстокістю, містяться відомості про зовнішні прояви жорстокості та схильності до проявів насильства у підозрюваного ще до вчинення ним злочину.

Наприклад, у судовому засіданні під час розгляду кримінального провадження щодо вчинення вбивства з особливою жорстокістю: *«свідок повідомила, що познайомилася з підсудним у 2014 році і деякий час перебувала з ним у близьких стосунках. Упродовж цих відносин підсудний поведився неадекватно, проявляючи агресію навіть через незначні приводи, влаштовуючи сварки та скандали. Свідок згадала випадок, коли одного разу, повернувшись близько 04:00 ранку після святкування дня народження подруги, вона побачила підсудного, який чекав її біля будинку. Підійшовши до неї, він накинувся з криками: «Де ти була?» і завдав удару в обличчя. Під час конфлікту підсудний також погрожував зарізати її і себе, якщо вона відмовиться вийти за нього заміж. Після цього інциденту свідок розірвала стосунки з підсудним, проте він продовжував її переслідувати протягом певного часу»* [21].

Можна говорити про те, що будь-який насильницький злочин є жорстоким за своєю природою, проте говорячи безпосередньо про злочинну поведінку особи, яка вчиняє кваліфіковане вбивство – з особливою жорстокістю, то така особа усвідомлює, що завдає потерпілому особливих страждань, фізичних, психічних або моральних. Таким чином, злочинець усвідомлює, що він вчиняє діяння, які є надмірними для досягнення злочинного наслідку.

У кримінальній справі №11/777/39/14, розглянутій Апеляційним судом Закарпатської області (вирок від 16.01.2014 р.), було встановлено, що: *«21 квітня 2012 року о 22:15 підсудний, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння та знаходячись у своєму будинку, під час сварки з матір'ю зв'язав її*

руки мотузкою за спиною, після чого штовхнув на підлогу. Поруч із потерпілою він склав подушку та ковдру, які підпалив. Дочекавшись, поки речі займуться, підсудний залишив будинок, зачинивши вхідні двері на ключ. Він усвідомлював, що через похилий вік, зв'язані руки та зачинені двері мати не зможе самотійно вибратися з будинку чи загасити пожежу, і за таких обставин загине, внаслідок пожежі [16].

Жорстокість є рисою особистості, яка виражається у прагненні завдавати страждань або мук іншим людям чи тваринам. Вона проявляється через дії, бездіяльність, слова або уявлення відповідного змісту. Прояви жорстокості можуть бути як усвідомленими, так і несвідомими, умисними або імпульсивними. На відміну від агресивності, яка також є властивістю особистості та полягає у заподіянні шкоди іншим, жорстокість спрямована на завдання мук і страждань, часто у винятково болісній формі [89].

У кримінальному провадженні № 11-кп/803/98/20 (вирок Дніпровського Апеляційного суду від 13 листопада 2020 р.) встановлено, що: *«умисне вбивство з особливою жорстокістю було вчинене за попередньою змовою групою осіб, які прийшли до квартири в нічний час, де окрім потерпілого дорослого, знаходився у ліжку неповнолітній потерпілий. В ході реалізації злочинного наміру лише тільки неповнолітньому потерпілому було завдано: не менш 2 ударів металевою мискою в область голови, не менш 11 ударів ногами по голові й тулубу; впродовж певного часу неповнолітній потерпілий утримувався у ванній кімнаті, при цьому обвинувачені психічно впливаючи, висловлювали погрози убивством на його адресу. Один із злочинців зайшов до ванної кімнати, де неповнолітній сидів на кришці унітазу та наніс удар кулаком правої руки в область обличчя, заподіявши травму, що відноситься до тяжких тілесних ушкоджень за ознакою небезпеки для життя. Під погрозою продовження застосування фізичного насильства, один із підсудних примусив неповнолітнього та дорослого потерпілих здійснювати маніпуляції із статевими органами та в подальшому вступити в статевий контакт неприродним способом, спостерігаючи за яким решта обвинувачених*

насміхались, тобто глумились, заподіюючи душевних переживань та принижуючи гідність потерпілих. За вказівкою іншого підсудного, неповнолітній та дорослий потерпілі одягнули жіночу білизну, в якій були вимушені примусово продемонструвати танець у кімнаті квартири, за яким спостерігали решта обвинувачених, завдаючи цим психічних та моральних страждань потерпілим. Після цього, неповнолітнього завели до ванної кімнати, де він утримувався. Близько 02.30 год., неповнолітній, на вимогу одного із підсудних, ліг на підлогу, обличчям вниз, а інший обвинувачений узявши із кімнати мережевий кабель живлення, з метою використання його як знаряддя вбивства, сів на ноги неповнолітньому, наклав на шию останньому кабель, схрестив його кінці та розтягував їх у різні сторони, що тривало не менше 5-10 хв. Інші двоє обвинувачених нанесли не менше 2 удари (кожний) ногами по голові неповнолітньому потерпілому та намагались скрутити м'язи його шиї» [17].

К. Бартол (Curt Bartol) у роботі «Кримінальна поведінка: психологічний підхід» кваліфікує осіб, які вчинили насильницькі злочини з особливою жорстокістю та холоднокрівністю, кримінальними психопатами. Автор зазначає, що насильницькі злочини, вчинені кримінальними психопатами, здійснювалися з особливою жорстокістю «без емоційного забарвлення». Автор наводить дослідження, відповідно до яких показник рецидивної злочинності серед психопатів надзвичайно високий. В одній з робіт (Serin, Peters and Barbaree, 1990) досліджувалася кількість невдалих (таких, що закінчувалися вчиненням повторного злочину) спроб переведення ув'язнених чоловічої статі на режим тимчасового звільнення з-під варти («звільнювальні»). Показник невдач для психопатів склав 37,5 %, в той час як ніхто із звільнених непсихопатів повторних злочинів не вчинив. Крім того, досліджувався показник невдалих спроб умовно дострокового звільнення. Умови дострокового звільнення порушили тільки 7 % непсихопатів, тоді як для психопатів цей показник склав 33 %. В іншому дослідженні (Serin and Amos, 1995) велося спостереження за 299 злочинцями-чоловіками впродовж восьми

років після їх звільнення з федеральної в'язниці. Впродовж трьох років за повторний злочин були засуджені 65 % психопатів, тоді як для неспсихопатів показник повторного засудження склав 25 %. Квінсі, Райс і Харріс (Quinsey, Rice and Harris, 1995) виявили, що протягом шести років після звільнення з в'язниці більше 80 % психопатів, засуджених спочатку за сексуальні злочини, здійснювали повторні тяжкі злочини, порівняно з 20 % рецидивної злочинності у сексуальних злочинців-непсихопатів. Багате кримінальне досвід і високий показник вираженості психопатії за методикою PCL-R є, ймовірно, двома найпотужнішими ознаками, що дозволяє прогнозувати вчинення рецидивних злочинів [178].

Психопатія (дисоціальний розлад особистості) – це аномалія розвитку особистості, що досліджувалася такими вченими-психіатрами як: Е. Крепеліним (1915), К. Шнайдером (1923), П.Б. Ганушкіним (1933 р.), О.В. Кербіковим (1971) та ін. фахівцями. На сьогодні замість терміну «психопатія», в сучасних класифікаціях, у тому числі й в МКХ-11 [95], 10, 9 (Міжнародному класифікаторі хвороб) використовується термін «специфічні розлади особистості», які позначають стійкі вроджені або набуті характерологічні розлади при загальній збереженості інтелекту, що призводять до порушень міжособистісних стосунків і адаптації.

Дисоціальний розлад характеризується наявністю постійних асоціальних й часто протиправних дій, нездатністю відповідати прийнятним моральним і етичним нормам, що ускладнює соціальну взаємодію. При цьому розладі особистості спостерігається відсутність прив'язаності до людей, імпульсивність поведінки, відсутність каяття, жалю та докорів совісті з приводу допущених порушень (безсовісність) [110]. До основних ознак дисоціального розладу належать: жорстокість, фізична та психологічна агресивність; схильність до насильства; безрозсудність та безвідповідальність; байдужість; відсутність контролю за своїми емоціями; підвищена імпульсивність; егоїстичність, нарцисизм; лицемірство, брехливість; порушення законів та прав інших людей; жорстоке поводження з тваринами;

патологічна брехня для своєї вигоди; ризикованість у вчинках та діях; безсердечність, беземоційність; конфліктність; безладні статеві зв'язки; схильність до маніпулювання; відсутність совісті та каяття за скоєні вчинки; проблеми у вибудовуванні соціальних відносин.

Найбільш поширеними та прихованими ознаками психопатів є: харизматичність, вміння справити гарне перше враження; зовнішня привабливість; вміння підтримати будь-яку розмову та знайти співрозмовника; підвищена енергійність, прагнення до постійного руху та яскравих вражень; нетерпимість до рутини, схильність до зміни дій та обстановки; підвищена самооцінка, грандіозне почуття власної гідності (схильні жити за своїми власними правилами і вважати, що закони не мають до них жодного відношення); бажання розбагатіти чи прославитися, не докладаючи зусиль; часта зміна партнерів чи кілька шлюбів [89].

Проте, за деякими параметрами схожими на психопатичні розлади особистості, є акцентуації, тобто особливості характеру, що знаходяться в межах клінічної норми. Зокрема, поняття «акцентуація» було запроваджено у 1968 році німецьким психіатром Карлом Леонгардом, який використовував цей термін у таких контекстах, як: «акцентуїтована особистість» та «акцентуїтована риса особистості». Він визначав акцентуації як надмірно виражені індивідуальні риси характеру, які за несприятливих умов можуть переростати в патологічний стан. Леонгард описував акцентуації як «відхилення від норми».

Головна відмінність полягає в тому, що три ключові риси розладу особистості (вплив на всі аспекти життя людини, тривала стабільність проявів та соціальна дезадаптація) ніколи не поєднуються в акцентуації. Людина з акцентуацією демонструє специфічну реакцію лише на певні психогенні фактори, тоді як у разі розладу особистості реакція на будь-які психогенні впливи визначається особливостями самого розладу.

Акцентуації зазвичай проявляються найбільш яскраво в певні періоди життя, наприклад, у підлітковому віці, і з часом поступово згладжуються.

Натомість, розлади особистості зазвичай виникають на ранніх етапах життя та

зберігають стабільність або навіть посилюються протягом усього життєвого шляху. Акцентуації можуть зовсім не спричиняти соціальної дезадаптації або призводити до неї лише тимчасово, тоді як розлади особистості постійно ускладнюють соціальну адаптацію людини (соціальна дезадаптація) [82].

Результати системного аналізу статистичних даних за 2016 – 2023 р.р. щодо осіб, які вчинили вбивства з особливою жорстокістю, свідчать, що у стані алкогольного сп'яніння під час вчинення злочину перебувало 47 % злочинців, у стані наркотичного сп'яніння – 1,7 % від загальної кількості.

Дослідження, присвячені поширенню алкоголізму в Україні, свідчать, що у 72% випадків вчинення тяжких агресивних злочинів, таких як вбивства або завдання тяжких тілесних ушкоджень, злочинці перебувають у стані алкогольного сп'яніння. Серед осіб із діагнозом алкогольної залежності показник агресивної поведінки є надзвичайно високим і варіюється від 50% до 60% [112].

Сучасні епідеміологічні дослідження свідчать про постійне зростання частоти гострих алкогольних психозів протягом останніх десятиліть. За даними В.Н. Кузьміна (2001), їх кількість щороку збільшується на 10–15%. Зокрема, за останні десять років кількість випадків гострих алкогольних психозів зросла більш ніж удвічі, досягнувши показника 1,89 на 10 тисяч населення, причому серед осіб працездатного віку цей показник становить 4,20 на 10 тисяч [92].

Більшість злочинів, скоєних у стані алкогольного сп'яніння, мають побутовий характер та спрямовані на посягання проти життя та здоров'я людей. До них належать умисні вбивства (62,9%), замах на вбивство (4,3%), а також завдання тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень (31,4%). Найчастіше жертвами таких злочинів стають члени родини (47,1%), пересічні громадяни (28,6%), а у 24,3% випадків агресія була спрямована на сусідів [43, с. 90].

Особа потерпілого. Криміналісти неодноразово підкреслювали існування взаємозв'язку та взаємозалежності між елементами

криміналістичної характеристики злочину. Наведене, набуває особливо важливого значення при аналізі особи потерпілого та визначенні такого взаємовідношення із злочинцем.

У правовій науці особа потерпілого розглядається з різних точок зору, зокрема крізь призму: кримінального права, криміналістики, кримінології та кримінального процесу.

Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства України, зокрема статті 55 КПК України: «потерпілим в кримінальному провадженні може бути фізична особа, яка постраждала внаслідок злочинних дій, зазнавши моральної, фізичної чи матеріальної шкоди, або юридична особа, якій завдано збитків майнового характеру. Статус потерпілого та пов'язані з ним права й обов'язки виникають з моменту подання заяви про скоєння щодо нього кримінального правопорушення або заяви про визнання його потерпілим у провадженні. Особа, яка прийняла таку заяву, зобов'язана надати потерпілому пам'ятку з переліком його процесуальних прав та обов'язків».

Відповідно до частини 6 статті 55 КПК України, у разі смерті особи внаслідок кримінального правопорушення або якщо особа перебуває в стані, який не дозволяє їй подати відповідну заяву, положення частин 1–3 цієї статті поширюються на близьких родичів або членів сім'ї такої особи. У такому випадку потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів або членів сім'ї, яка подала заяву про визнання її потерпілим у провадженні. До того ж, за відповідним клопотанням, потерпілими можуть бути визнані декілька осіб.

У процесі формування та вдосконалення криміналістичної характеристики злочинів, поряд із поняттями «потерпілий від злочину» та «особа потерпілого», які широко використовуються у криміналістичній літературі, пропонується застосовувати термін «жертва злочину» як синонімічний щодо осіб, які постраждали від умисного вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю. У цьому контексті термін «особа потерпілого»

використовується нами виключно в криміналістичному значенні та не стосується процесуального статусу інших осіб, таких як близькі родичі загиблого.

Таким чином, у криміналістиці інформація про потерпілого включає дані про його біологічні особливості, спосіб життя, соціальні зв'язки, взаємини з іншими людьми, включаючи підозрюваного, а також про його поведінку до, під час та після вчинення злочину. Зазначені відомості використовуються в методиках розслідування окремих категорій злочинів для формування версій, планування слідчих дій, ідентифікації злочинця та встановлення обставин, пов'язаних із потерпілим, які могли сприяти скоєнню злочину.

Визначення особи, яка стала потерпілою внаслідок вбивства з особливою жорстокістю, має ключове значення, оскільки саме це часто стає відправною точкою для розслідування. Якщо особу загиблого встановлено, можна дослідити його соціальні зв'язки, близьке оточення, друзів, недоброзичливців та обставини життя, які передували злочину. Такі відомості дозволяють сформулювати основні версії розслідування.

Слід зазначити, що комплексно досліджуючи особу потерпілих, особливо від насильницьких злочинів, та їх форми поведінки, що мають відхилення від безпечної, що роблять людину жертвою злочину, вводиться в науковий обіг поняття «віктимність», як соціальне явище, так і індивідуальна психологічна характеристика особи з її віктимною активністю [29].

На думку Л.В. Франк, поняття «віктимність» означає підвищену схильність особи через її духовні та фізичні характеристики, а також соціальну роль або статус, ставати жертвою злочину за певних обставин [161, с. 35].

І.В. Борисенко виділяє дві групи характеристик, які впливають на віктимність потерпілого та його взаємодію з іншими елементами криміналістичної характеристики злочину. *Перша група* включає ключові властивості потерпілих, що мають криміналістичне значення: вік та пов'язані з ним психологічні особливості, сімейний стан, професійна діяльність, рівень інтелектуального і фізичного розвитку, а також наявність певних психічних чи

фізичних вад. Друга група охоплює особливості поведінки потерпілих, серед яких криміналістично важливими є спосіб життя, характер та коло соціальних зв'язків, побутова поведінка, статеві культура, схильність до зловживання алкоголем та інші риси, що відображають їхню поведінку поза контекстом злочину, якого вони зазнали [10, с. 142].

Системний аналіз матеріалів слідчо-судової практики за ознаками злочину, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України свідчить, що здебільшого потерпілими (жертвами злочину) є особи жіночої (67%) та чоловічої (33%) статі, частка неповнолітніх становить (12%). При цьому неповнолітні стають жертвами вбивства з особливою жорстокістю разом з дорослим, як правило одним із батьків (у 100% встановлених випадків). Встановлено, що в переважній більшості випадків злочинець та жертва знали один одного:

- перебували у шлюбі або проживали разом як подружжя;
- раніше перебували у близьких стосунках (проживали разом, зустрічалися);
- жертвою є один із батьків злочинця або близький родич;
- підтримували дружні взаємини;
- мешкали неподалік (сусіди);
- познайомилися напередодні вчинення вбивства (провели разом вечір, гуляли в одній компанії тощо);
- не мали попередніх стосунків, але злочинець знав про матеріальне становище жертви, місце її проживання чи тимчасового перебування, й вбивство з особливою жорстокістю вчинене у сукупності з корисливим злочином, переважно розбоєм (ст. 187 КК України).

У більшості встановлених випадків вчиненого вбивства з особливою жорстокістю (понад 70%) був наявний конфлікт між жертвою та злочинцем, який виник раптово, наприклад, під час сумісного розпивання алкогольних напоїв, або довготривалий конфлікт чи неприязні стосунки на ґрунті побуту, ревнощів, розподілу майна, спадщини тощо.

Таким чином, детальне вивчення особи як злочинця, так і потерпілого (жертви злочину) відіграє ключову роль у встановленні обставин кримінального провадження під час розслідування умисних вбивств, скоєних із особливою жорстокістю.

Висновки до розділу 1

1. Формування методики розслідування умисних вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, базується на дослідженнях сучасних вітчизняних вчених-криміналістів, зокрема, В.В. Тіщенка, Б.В. Щура, В.А. Журавля та ін., що здійснювали наукові пошуки у сфері формування загальної методики розслідування кримінальних правопорушень, та розслідування вбивств, тобто методики більш високого ступеня узагальненості, ніж видові методики (В.П. Колмаков, Ю.П. Алєнін, В.В. Тіщенко, В.О. Коновалова, О.С. Саїнчин, Л.І. Аркуша та інші). Більш чисельними є видові та позавидові методики розслідування окремих видів вбивств, де визначальною ознакою для їх побудови є особа злочинця, спосіб та умови вчинення, спосіб приховання або поєднання декількох ознак.

Розслідування умисних вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, ставало предметом наукових пошуків в окремих наукових статтях (С.В. Страхова та ін.)

Окремі проблемні питання кваліфікації умисного вбивства з особливою жорстокістю, його об'єктивних та суб'єктивних ознак, призначення покарання за його вчинення, вплив жорстокості злочинної поведінки на кримінальну відповідальність, а також кримінально-психологічні аспекти вчинення злочинів із особливою жорстокістю вивчалися фахівцями суміжних із криміналістикою галузей.

2. На підставі системного аналізу емпіричних джерел, а саме матеріалів судової практики щодо розслідування та судового розгляду вбивств,

вчинених з особливою жорстокістю, доцільним є виокремити наступні підстави для класифікації злочинів цього виду, а саме:

- за способом нанесення ушкоджень потерпілому: з використанням знарядь та засобів вчинення вбивства та без таких (з використанням мускульної сили злочинця),

- за однорідністю злочинних дій: однорідне (у випадках, коли смерть потерпілого настала в результаті нанесення множинних ушкоджень, заподіяних, наприклад, тупим або колючо-ріжучим предметом) і комбіноване (наприклад, нанесення ударів руками та (або) ногами, потім спалення тіла потерпілого),

- за місцем вчинення: на відкритій віддаленій місцевості, на вулиці населеного пункту, на території домогосподарства, у житловому приміщенні;

- за кількістю потерпілих: вбивство однієї особи, двох або більше осіб;

- за наявністю попередніх зв'язків між злочинцем та жертвою;

- однією особою чи групою осіб;

- за мотивом вчинення вбивства з особливою жорстокістю;

- вчинене у сукупності з іншим злочином та без такого.

3. Криміналістична характеристика вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, містить наступні елементи:

- спосіб вчинення злочину,

- обстановка,

- типова слідова картина,

- особа злочинця,

- особа потерпілого.

3.1. Спосіб вчинення вбивства з особливою жорстокістю є ключовим елементом його криміналістичної характеристики, оскільки він має значний вплив на процес розслідування та визначення кваліфікації злочину, а його особливості займають центральне місце в криміналістичній характеристиці такого типу злочинів.

Аналіз кримінальних проваджень, відкритих за ознаками злочину, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, показує, що вбивства з особливою жорстокістю майже завжди вчиняються без попередньої підготовки. Здебільшого злочинці одразу втілюють у життя злочинний намір, що раптово виник. Єдиною дією, яку можна розглядати як підготовку до такого вбивства, є вибір і перенесення на місце злочину знаряддя його вчинення.

У рідкісних випадках спостерігалось, що злочинець очікував сприятливого моменту для початку своєї злочинної діяльності, тобто моменту, коли він і потерпілий (або потерпілі) залишалися наодинці чи перебували в місці з мінімальною кількістю свідків.

Мають місце непоодинокі випадки, в яких намір вчинити вбивство з особливою жорстокістю виникає після вчинення іншого злочину, з метою недопущення подальшого звернення потерпілого до правоохоронних органів із відповідною заявою.

Системний аналіз матеріалів слідчо-судової практики свідчить, що вбивства з особливою жорстокістю найчастіше вчиняються такими способами:

- нанесення ударів руками та ногами, стрибання ногами на тіло й голову потерпілого;
- нанесення колuche-ріжучих ударів ножом, у тому числі мисливським, що відносяться до холодної зброї, іншим гострим предметом (викруткою та ін.); предметом рублячої дії (сокирою, лопатою та ін.);
- ампутація ножом частин тіла;
- нанесення ударів тупим предметом (молотком, металеву палицею, дерев'яним поліном, скляною пляшкою, дерев'яною палицею (скалкою), обухом сокири та ін.);
- удушення руками, предметом (дротом, мотузкою, зав'язками від кухонного фартуху та ін.);
- облиття бензином чи іншою горючою речовиною та підпалення потерпілого;

- утоплення у ємкості з водою (відрі тощо) та інші. Непоодинокі випадки, коли послідовно застосовуються різні способи вчинення вбивства з особливою жорстокістю.

Встановлено, що вбивства з особливою жорстокістю найчастіше вчиняються такими способами із використанням наступних знарядь:

- без використання знарядь і засобів (нанесення ударів руками та ногами, стрибання ногами на тіло і голову потерпілого, удушення руками);
- нанесення колюче-ріжучих ударів або ампутація частин тіла ножом, у тому числі мисливським, що відносяться до холодної зброї,
- нанесення проникаючих ударів іншим гострим предметом (викруткою, шматком гострої арматури тощо);
- нанесення ударів предметом рублячої дії (сокирою, лопатою та ін.);
- нанесення ударів тупим предметом (молотком, металевою палицею та ін.);
- удушення предметом (дротом, мотузкою та ін.);
- підпалення потерпілого (з використанням бензину, що зберігався та був принесений на місце події у каністрі, у пляшці, сірники) та ін.

Зафіксовано численні випадки, коли щодо одного потерпілого послідовно використовувалися різні знаряддя та засоби для вчинення вбивства з особливою жорстокістю. У ситуаціях, коли злочинець позбавляв життя кількох осіб, він міг застосовувати як одне й те саме знаряддя, так і різні засоби для спричинення смерті кожному з потерпілих.

Проведений системний аналіз слідчо-судової практики щодо розслідування та розгляду кримінальних проваджень про вбивства, скоєні з особливою жорстокістю, не виявив ознак спроб приховування цих злочинів. Ба більше, значна частина таких злочинів (приблизно 20% досліджених проваджень) була вчинена у присутності свідків, тобто за умов очевидності.

Знаряддя та засоби, які використовуються для вчинення вбивств із особливою жорстокістю, відзначаються значною різноманітністю. Їх вибір зумовлюється декількома факторами: 1) місцем, де виник і реалізувався

злочинний намір, та 2) доступністю для злочинця відповідних предметів у цьому місці, які можуть бути застосовані для вчинення злочину такого типу (наприклад, кухонний ніж, сокира, лопата, каністра з бензином, мотузка, дріт тощо).

Існує взаємозв'язок між способом вчинення вбивства з особливою жорстокістю та характеристиками особи злочинця, зокрема його біологічними даними, такими як вік, стан здоров'я, зріст, фізична сила і витривалість. З'ясовано, що у випадках, коли злочин вчиняється у співучасті двома особами, навіть якщо одним із співучасників є жінка, потерпілому можуть бути завдані удари руками та ногами. Водночас, якщо у злочинця виникає намір позбавити життя декількох осіб (двох і більше), такі вбивства зазвичай здійснюються із застосуванням певних знарядь або засобів, найчастіше предметів, що завдають колюче-ріжучих поранень (наприклад, кухонний або мисливський ніж, викрутка тощо).

3.2. Більшість кримінальних правопорушень цієї категорії вчиняються за місцем проживання потерпілого – місцями вчинення вбивств є квартири та житлові будинки або інші приміщення (гараж, сарай, погріб тощо) та прибудинкова територія (подвір'я).

В окремих випадках місцем вчинення вбивства з особливою жорстокістю є спільне місце проживання потерпілого й злочинця, або тільки злочинця. Також вбивства з особливою жорстокістю можуть вчинятися й на відкритій місцевості (парки, лісопосадки, дорога, вулиця населеного пункту тощо).

Аналіз вивчених кримінальних проваджень щодо убивств, вчинених із особливою жорстокістю показує, що ці злочини переважно вчиняються у вечірній час та нічний час. В значній кількості випадків виникненню злочинного умислу передувало вживання алкоголю, що зумовило підґрунтя для виникнення спорів та конфліктних ситуацій, які переросли у дії насильницького характеру, або ж зумовлює виникнення умислу на вчинення

інших злочинів – розбоїв, зґвалтувань тощо, для приховання яких також виникає умисел на вчинення вбивства.

3.3. Типовими слідами вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю є: труп потерпілого; тілесні ушкодження на ньому; стан одягу трупа; знаряддя та засоби злочину (їх частини); сліди крові, рук, ніг, зубів злочинця і потерпілого; сліди боротьби, що виявлені на місці події та на тілі, одязі потерпілого; сліди транспортних засобів, знарядь учинення злочину; частини одягу; мікрооб'єкти тощо.

Поряд із матеріальними відображеннями існує ймовірність виявлення джерел (слідів) ідеальних відображень вчиненого злочину. Це так звані «ідеальні сліди», що «закарбували» подію злочину в пам'яті свідків (очевидців) та підозрюваних.

3.4. Серед виявлених осіб, що вчинили вказаний злочин, переважають особи чоловічої статі, віком 18-54 роки (82 % від загальної кількості встановлених осіб). Частка жінок становить 8 % від загальної кількості встановлених злочинців. Найбільша кількість осіб жіночої статі, що вчинили вбивство з особливою жорстокістю – 8 осіб, встановлена у 2017 р. Серед встановлених осіб понад 99 % є громадянами України, у 2017 р. встановлена 1 особа – іноземець (громадянин країни СНД).

Осіб, віком до 15 років, що вчинили вбивство з особливою жорстокістю становить 2 %.

Базову середню освіту мають 70 % від загальної кількості встановлених осіб, вищу закінчену освіту – 4,7 %, початкову – 3 %.

Частка дієздатних осіб, але що не працюють і не навчаються на момент вчинення вбивства з особливою жорстокістю – 67 %.

Серед осіб, яким оголошено про підозру за вчинення злочину, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, частка тих, що раніше вчиняли правопорушення становить 34 %, тих, у кого на момент оголошення про підозру судимість не знята і не погашена – 22 %.

Частка осіб, які вчинили вбивство з особливою жорстокістю групою осіб становить 26 %.

Їх поведінка під час вчинення злочину характеризувалася агресивно-насильницькою спрямованістю, безжальністю, особливою жорстокістю та цинізмом. У більшості досліджених нами матеріалів судово-слідчої практики щодо вбивств з особливою жорстокістю, містяться відомості про зовнішні прояви жорстокості та схильності до проявів насильства у підозрюваного ще до вчинення ним злочину.

Результати системного аналізу статистичних даних за 2016 – 2023 р.р. щодо осіб, які вчинили вбивства з особливою жорстокістю, свідчать, що у стані алкогольного сп'яніння під час вчинення злочину перебувало 47 % злочинців, у стані наркотичного сп'яніння – 1,7 % від загальної кількості.

3.5. Системний аналіз матеріалів слідчо-судової практики за ознаками злочину, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України свідчить, що здебільшого потерпілими (жертвами злочину) є особи жіночої (67%) та чоловічої (33%) статі, частка неповнолітніх становить 12% від загальної кількості жертв. При цьому неповнолітні стають жертвами вбивства з особливою жорстокістю разом з дорослим, як правило одним із батьків (у 100% встановлених випадків). Встановлено, що в переважній більшості випадків злочинець та жертва знали один одного :

- перебували у шлюбі або проживали разом як подружжя;
- раніше перебували у близьких стосунках (проживали разом, зустрічалися);
- жертвою є один із батьків злочинця або близький родич;
- мали товариські стосунки;
- мешкали неподалік (сусіди);
- познайомилися напередодні вчинення вбивства (провели разом вечір, гуляли в одній компанії тощо);
- не мали попередніх стосунків, але злочинець знав про матеріальне становище жертви, місце її проживання чи тимчасового перебування, й

вбивство з особливою жорстокістю вчинене у сукупності з корисливим злочином, переважно розбоєм (ст. 187 КК України).

У більшості встановлених випадків вчиненого вбивства з особливою жорстокістю (понад 70%) був наявний конфлікт між жертвою та злочинцем, який виник раптово, наприклад, під час сумісного розпивання алкогольних напоїв, або довготривалий конфлікт чи неприязні стосунки на ґрунті побуту, ревнощів, розподілу майна, спадщини тощо.

РОЗДІЛ 2

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ

2.1. Обставини, що підлягають з'ясуванню на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю

Початковий етап розслідування вбивств, особливо тих, що вчинені з особливою жорстокістю, має вирішальне значення для всього процесу досудового розслідування та судового розгляду. Саме на цьому етапі відбувається виявлення, фіксація та вилучення матеріальних об'єктів, які згодом можуть бути визнані речовими доказами у кримінальному

провадженні, встановлюються обставини, що впливають на подальший хід та результати розслідування, а також здійснюється оперативний пошук злочинця «по гарячих слідах».

Відповідно до положень п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України, досудове розслідування є стадією кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) та завершується закриттям провадження або направленням до суду обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності або ухваленням рішення про закриття провадження [77]. Згідно з ч. 2 ст. 214 КПК України, офіційний початок досудового розслідування відбувається після внесення відповідної інформації до ЄРДР. Проведення будь-яких слідчих дій до цього моменту або без внесення даних до реєстру заборонено, за винятком випадків, передбачених ч. 3 ст. 214 КПК України. У невідкладних ситуаціях ця норма дозволяє провести огляд місця події до внесення відомостей до ЄРДР, за умови, що ці відомості будуть внесені до реєстру одразу після завершення слідчої дії.

Таким чином, вважаємо, що досудове розслідування умисних вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, й відповідно, початковий етап розслідування цього виду злочинів починається не з моменту внесення відомостей про відповідне кримінальне правопорушення до ЄРДР, а з моменту початку проведення огляду місця події. Інакше матеріальні об'єкти, відомості, встановлені в ході огляду, будуть визнані такими, що отримані «за межами» досудового розслідування, хоча і в процесуальному порядку. Особливого значення це набуває з огляду на те, що вже в ході огляду місця події встановлюються обставини, що підлягають з'ясуванню та доказуванню в кримінальному провадженні.

У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України передбачено перелік обставин, які необхідно встановити та довести в межах кожного кримінального провадження. До них належать:

- 1) подія кримінального правопорушення, включаючи час, місце, спосіб та інші обставини, що стосуються його здійснення;
- 2) причетність обвинуваченого (винуватість) до вчинення кримінального правопорушення, а також форма вини, мотиви та цілі, які спонукали до його скоєння;
- 3) характер і обсяг шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення, а також розмір процесуальних витрат;
- 4) обставини, що впливають на визначення ступеня тяжкості вчиненого злочину, характеризують особу обвинуваченого, впливають на призначення покарання (збільшують або зменшують його суворість), виключають можливість притягнення до кримінальної відповідальності або є підставою для закриття кримінального провадження;
- 5) обставини, які можуть стати підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності або покарання;
- 6) обставини, що свідчать про те, що грошові кошти, цінності чи інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, були здобуті внаслідок вчинення кримінального правопорушення або є доходами, отриманими від такого майна. До них також належать факти, які вказують, що це майно використовувалося або призначалося для підбурювання до злочину, фінансування чи забезпечення кримінального правопорушення, оплати за його вчинення або є предметом злочину, зокрема пов'язаного з незаконним обігом. Окрім цього, майно могло бути знайдене, виготовлене, пристосоване чи використане як засіб або інструмент для вчинення злочину;
- 7) обставини, які обґрунтовують можливість застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру (ч. 1 ст. 91 КПК України).

Очевидно, що наведений перелік має узагальнений характер та потребує уточнення відповідно до специфіки розслідування кожного виду кримінальних правопорушень, з урахуванням особливостей їх складу. Обсяг

обставин, які необхідно встановити, перевищує той, що визначений у частині 1 статті 91 КПК України.

В той же час, у криміналістичній літературі тривають дискусії щодо доцільності виділення зазначених обставин, які підлягають встановленню, як окремого елемента методики розслідування, а також стосовно їх кількості та змісту.

Так, прибічниками точки зору, відповідно до якої обставини, що підлягають встановленню мають міститися в криміналістичній характеристиці виду злочину були: Р.С. Белкін, І.О. Возгрін та інші криміналісти. Однак, більшість сучасних юристів дотримуються іншої точки зору, вважаючи, що для ефективного розслідування слідчий у кожному кримінальному провадженні повинен чітко розуміти, які саме фактичні обставини події необхідно встановити і в яких межах має відбуватися це з'ясування.

На нашу думку, навіть якщо окремі обставини, що підлягають встановленню, можуть мати схожість із тими, які включаються до елементів криміналістичної характеристики (наприклад, вік і стать злочинця, його попередні стосунки з потерпілим, наявність або відсутність судимостей), їхнє функціональне призначення в методиці розслідування не збігається. Як справедливо зауважив М.В. Салтевський, структура криміналістичної методики не повинна ототожнюватися з обставинами, які підлягають з'ясуванню, адже не всі аспекти предмета доказування можуть бути охоплені елементами криміналістичної характеристики. Остання здебільшого відображає типові властивості та ознаки кримінального правопорушення, хоча їхнє взаємне використання є можливим [66, с. 419].

Слово «з'ясовувати» в етимологічному сенсі означає досліджувати щось, роблячи це зрозумілим та ясним; визначати або встановлювати щось на основі певних ознак чи інформації; отримувати знання про щось [136]. Оскільки термін «з'ясовувати» є ширшим за своїм значенням і включає в себе поняття «встановлювати», вважаємо доцільним використовувати саме цей термін для позначення переліку обставин, що підлягають дослідженню.

А.І. Кунтій, здійснивши комплексний аналіз різних підходів до розуміння обставин, які потребують з'ясування у кримінальному провадженні, пропонує поділити обставини, що мають бути встановлені під час розслідування умисного вбивства, вчиненого у стані сильного душевного хвилювання, на три основні категорії:

1) обставини, пов'язані з подією кримінального правопорушення. До цієї категорії належать дані щодо часу, місця, способу вчинення та приховування злочину, а також інформація про використані знаряддя і сліди, залишені внаслідок злочину;

2) особистісні характеристики: інформація про особу потерпілого, дані про особу злочинця, а також відомості щодо існування взаємозв'язку між потерпілим і злочинцем;

3) інші аспекти: характер і обсяг шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення; обставини, які обумовлюють обтяження чи пом'якшення покарання; чинники, що виключають кримінальну відповідальність або можуть стати підставою для припинення кримінального провадження; підстави для звільнення від кримінальної відповідальності; а також факти, які доводять відсутність причетності підозрюваного до інших випадків умисного вбивства (передбачені ч. 1, 2 ст. 115 КК України, ст. ст. 117, 118, 119 КК України) [80, с. 82].

Загалом запропонована науковцем система обставин, що потребують встановлення у кримінальному провадженні, є обґрунтованою. Водночас, на нашу думку, деякі обставини, які науковець відносить до категорії «інших обставин», за своєю природою належать до особистісних характеристик. Крім того, вважаємо за доцільне чітко розмежовувати обставини, що стосуються особи підозрюваного, і ті, що стосуються особи потерпілого, з огляду на їх значний обсяг та різну сутність.

Таким чином, перелік обставин, які необхідно встановити під час розслідування вбивств, скоєних із особливою жорстокістю, включає таке:

1. Подія кримінального правопорушення, включаючи час, місце, спосіб та інші пов'язані обставини.

Встановлення часу вчинення вбивства з особливою жорстокістю має важливе значення, зокрема і з кримінально-правової точки зору. З'ясування тривалості злочину є ключовим для його кваліфікації та визначення відповідної міри покарання для обвинуваченого. Аналіз матеріалів судово-слідчої практики свідчить, що тривалість злочину має особливе значення під час розслідування вбивств. У випадках, коли злочин тривав тривалий час, він часто супроводжувався проявами особливої жорстокості, такими як: глумління над жертвою, її мучення, мордування, приниження гідності та завдання значної кількості тілесних ушкоджень тощо.

Визначення часу вчинення вбивства з особливою жорстокістю є важливим для встановлення можливості вчинення злочину конкретною особою у вказаний період. Наведене також дозволяє перевірити заявлене підозрюваним алібі та версії щодо використання транспортних засобів злочинцем до, під час та після злочину. Крім того, значущим є встановлення окремих часових інтервалів, пов'язаних із супутніми обставинами та діями злочинця, такими як нанесення побоїв, насильницькі дії чи подальше спалення тіла. Тому визначення часу та тривалості злочину є обов'язковим завданням слідчого для підтвердження версії про вчинення вбивства із кваліфікуючою ознакою – особливою жорстокістю.

Варто зазначити, що час настання смерті, який визначає судово-медичний експерт під час огляду тіла на місці події або під час проведення судово-медичної експертизи, часто є приблизним. Для уточнення цієї інформації слід зіставляти висновки експерта з іншими даними, що містяться у матеріалах кримінального провадження. Такими можуть бути: показання підозрюваного або свідків, дані з технічних пристроїв із функціями фото- і відеозйомки, а також інформація, отримана під час негласних слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних заходів. Відтак, завдяки

системному аналізу всіх зазначених джерел інформації можна отримати більш обґрунтовані висновки щодо часу вчинення злочину.

Криміналісти виходять із принципового положення, що місце вчинення вбивства закономірно взаємопов'язане з іншими складовими механізми цього злочину. Зокрема, воно має тісний зв'язок із характеристиками потерпілого та злочинця, способом вчинення злочину, а також залишеними на місці події слідами та іншими факторами [114, с. 45]

У більшості випадків визначення місця вчинення вбивства з особливою жорстокістю не викликає суттєвих труднощів, оскільки воно зазвичай співпадає з місцем виявлення тіла жертви. Зазвичай, це місце є джерелом великої кількості слідів, які дають змогу відтворити механізм злочину, встановити використані знаряддя вбивства, а також виявити інформацію про попередні взаємини між підозрюваним та жертвою.

Водночас, нерідко трапляються ситуації, коли місце, де було знайдено тіло жертви, не збігається з місцем, де здійснювалися насильницькі дії над нею, або з місцем окремих етапів цих дій. Тому в кримінальних провадженнях, пов'язаних із вбивствами, зокрема скоєними з особливою жорстокістю, може бути декілька місць подій, причому всі вони можуть мати однакову значущість. До прикладу: *«у справі про резонансне вбивство Оксани Макар, скоєне 9 березня 2012 року в місті Миколаїв та кваліфіковане за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, злочинні дії щодо потерпілої розпочалися в помешканні одного з обвинувачених. Там були вчинені насильницькі дії сексуального характеру, а також удушення спочатку руками, а згодом — за допомогою дроту. Після цього потерпілу перенесли на територію покинутої недобудованої будівлі поліклініки в центрі Миколаєва, де її залишили в підвалі в ямі зі сміттям і підпалили простирадло, у яке вона була загорнута. Жертву, у якої було 55% поверхні тіла з опіками 3-го та 4-го ступенів і слід зашморгу на шиї, виявили у ямі зі спаленим сміттям»* [151].

Враховуючи наведене, варто підкреслити, що в кримінальних

провадженнях щодо вбивств, скоєних з особливою жорстокістю, дотримання

основних принципів огляду місця події — таких як повнота, об'єктивність та своєчасність — має надзвичайно важливе значення. Останнє стосується навіть тих випадків, коли виявлено лише одне з можливих місць події. До того ж, проведення такого огляду вимагає від слідчого та інших учасників процесу наявності розвинених аналітичних навичок, що дозволяють відтворити дії злочинця, а також співвідносити сліди, знайдені на місці події, зі слідами на тілі потерпілого.

До важливих обставин, які необхідно встановити стосовно місця вчинення вбивства з особливою жорстокістю, належать рівень освітленості цього місця, його віддаленість або, навпаки, близькість до будівель чи споруд, де могли перебувати потенційні свідки контакту між злочинцем і жертвою. Також значення має наявність на цих будівлях або спорудах технічних засобів, оснащених функціями фото- чи відеозапису.

Спосіб скоєння вбивства з особливою жорстокістю, включаючи підготовчі дії та дії, спрямовані на приховування злочину (якщо такі мали місце), використані знаряддя та засоби, а також залишені сліди, є важливими об'єктами дослідження під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальної справи. У підрозділі 1.2 дисертації ці аспекти вже розглядалися як елементи криміналістичної характеристики. Однак, слід наголосити на необхідності системного аналізу всього комплексу слідів, виявлених на об'єктах матеріальної обстановки під час огляду місця події, слідів на тілі жертви, зафіксованих у процесі огляду та судово-медичної експертизи, а також інформації, отриманої під час проведення слідчих (розшукових) дій. Зокрема, це стосується допитів, слідчих експериментів, одночасних допитів підозрюваного та інших свідків, а також інших процесуальних заходів. Разом із тим, застосування методів аналізу та синтезу інформації, зібраної на початковому етапі розслідування, дозволяє сформулювати первинні версії щодо події злочину та осіб, які можуть бути до нього причетні.

До ключових фактичних даних, які необхідно встановити для визначення способу вчинення вбивства з особливою жорстокістю, належать такі обставини:

1) необхідно встановити та довести, що злочинець усвідомлював, що завдає потерпілому особливих фізичних страждань (заподіяння значної кількості тілесних ушкоджень, катувань, мордувань, мучень, зокрема із застосуванням таких засобів, як вогонь, електричний струм, кислота, луг, радіоактивні речовини чи отрута, які викликають нестерпний біль). Іншими словами, необхідно довести, що злочинець цілеспрямовано завдав велику кількість тілесних ушкоджень, прагнучи спричинити потерпілому особливі фізичні страждання. Як зазначено в Ухвалі Колегії суддів Палати з кримінальних справ Верховного Суду України від 15 липня 2003 року, множинність поранень сама по собі не завжди свідчить про наявність кваліфікуючої ознаки особливої жорстокості. Закон пов'язує цю ознаку не лише зі способом убивства, а й з іншими обставинами, які підтверджують, що злочинець діяв із умислом вчинити злочин саме з особливою жорстокістю [156].

На нашу думку, визначення кількості тілесних ушкоджень, які можуть бути класифіковані як значні, не є фіксованим критерієм. Чинні нормативні акти, зокрема Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 26 липня 1995 року № 255/791 та Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року № 6, не містять такого визначення. Ми вважаємо, що органи досудового розслідування та суд мають оцінювати кількість ушкоджень, які можна вважати значними, у кожному конкретному випадку індивідуально. Наприклад, у вирокі Апеляційного суду Чернівецької області від 18 жовтня 2002 року розглядається справа, у якій.: *«Ш., перебуваючи у своєму помешканні разом із Ж. і К., під час розпиття алкогольних напоїв, умисно вдарив К. рукою в обличчя. У відповідь К. наніс удар Ш., а після того, як той упав на підлогу, з метою позбавлення життя почав*

бити його руками та ногами в ділянку життєво важливих органів (точна кількість ударів не уточнена – прим. наша). Далі, використовуючи кухонний ніж, наніс чотири різані рани в області шиї та щелепи, а також відрізав вухо (чітко вказано кількість поранень – чотири – прим. наша). Ж., діючи з метою вбивства Ш., завдав декілька ударів руками та ногами (зазначено як «декілька» – прим. наша) в область життєво важливих органів, після чого стрибнув на грудну клітку, що спричинило множинні переломи ребер з обох боків (вказано як «множинні» – прим. наша), а також розриви капсули та тканин печінки (кількість розривів не уточнена). Унаслідок отриманих травм, які викликали травматичний шок, Ш. загинув на місці події» [156].

В іншому кримінальному провадженні, розглянутому Старокостянтинівським районним судом Хмельницької області у вироку від 5 лютого 201 року, встановлено, що: *«злочинець завдав потерпілій численних ударів металевим предметом із ребристою поверхнею, який не був ідентифікований під час досудового розслідування. Удари наносилися в область голови, поки потерпіла не перестала подавати ознаки життя. У результаті зазначених дій було завдано щонайменше 28 ударів у голову, щонайменше три удари в область правого передпліччя та один удар у ділянку лівої кисті» [19].*

У своєму етимологічному значенні термін «тортури» означає фізичне насильство, катування, сильні моральні страждання чи муки [136]. Ми вважаємо, що термін «катування» є синонімічним до «тортур», проте частіше застосовується в юридичному контексті, оскільки у Кримінальному кодексі України є стаття, яка прямо передбачає відповідний злочин — ст. 127. Згідно диспозиції статті: *«катування це умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичних чи моральних страждань через побої, мучення або інші насильницькі дії, що мають меті примусити потерпілого або іншу особу вчинити певні дії всупереч їхній волі, зокрема надати інформацію чи зізнання, або покарати за певні дії, скоєні чи ймовірно скоєні ними або іншими особами, а також залякати чи дискримінувати потерпілого чи інших осіб [75].*

Відповідно до пункту 3.3 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, мордування визначається як: «дії, що передбачають багаторазове або тривале заподіяння болю, зокрема, щипання, шмагання, завдання численних незначних ушкоджень за допомогою тупих чи гострих предметів, вплив термічними факторами та інші схожі способи» [119]. У статті 126 Кримінального кодексу України, яка регламентує кримінальну відповідальність за побої та мордування, відсутнє точне визначення дій, які можна кваліфікувати як мордування. Водночас більшість науково-практичних коментарів до цієї статті звертаються до згаданого пункту 3.3 Правил для роз'яснення [100].

Мучення або заподіяння мук визначаються як дії, спрямовані на тривале позбавлення людини їжі, води, тепла, або залишення її в умовах, що негативно впливають на здоров'я, а також інші подібні дії (пункт 3.2 «Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень») [119]. У процесі здійснення таких дій можуть застосовуватися вплив вогню, електричного струму, кислот, лугів, радіоактивних речовин чи отруйних речовин, що спричиняють потерпілому нестерпний біль;

2) необхідно встановити та довести, що винна особа (злочинець) усвідомлювала, що її дії завдають потерпілому психічних або моральних страждань. У цьому контексті, Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 2 липня 2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи» підкреслює, що такі страждання можуть завдатися через: «зганьблення честі, приниження гідності, спричинення тяжких душевних переживань, глумління або іншими способами» [125].

У чинному законодавстві України відсутнє чітке визначення понять «психічні» та «моральні страждання». Згідно зі статтею 23 Цивільного кодексу України, моральна шкода може проявлятися у таких формах: 1) *фізичний біль і страждання*, яких зазнала особа внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я; 2) *душевні страждання*, викликані протиправними діями щодо самої особи, членів її родини або близьких родичів; 3) *душевні страждання*.

пов'язані із знищенням або пошкодженням майна особи; 4) приниження честі, гідності фізичної особи або ж ділової репутації юридичної особи [164]. Водночас, якщо спиратися на етимологічне значення слова «страждати», яке передбачає зазнання сильного фізичного болю, мук або моральних переживань, а також наслідків негативного характеру, можна дійти висновку, що поняття «моральна шкода» та «моральні страждання» мають лише частковий збіг. Однак, такі питання, на нашу думку, не належать до предмету криміналістичної науки і більше стосуються правильного визначення кваліфікації кримінального правопорушення. Важливо зауважити лише, що у випадку особливо тяжких злочинів усі кваліфікуючі ознаки таких діянь мають бути чітко визначені та закріплені в законодавстві про кримінальну відповідальність.

2. Відомості про особу злочинця, потерпілу особу, зв'язок «потерпілий-злочинець».

Згідно з положеннями пунктів 2, 4, 5 частини 1 статті 91 Кримінального процесуального кодексу України, на законодавчому рівні передбачено, що в рамках кримінального провадження необхідно доводити такі обставини: провину обвинуваченого у вчиненні злочину, форму вини, а також мотив і мету цього правопорушення (пункт 2); фактори, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину, характеризують обвинуваченого, пом'якшують чи обтяжують покарання, а також ті, що виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження (пункт 4); обставини, що стають підставою для звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання (пункт 5).

Вищезазначені обставини є даними про особу злочинця, характер його дій під час вчинення злочину, його мотив та мету, фізіологічний та психологічний стан і таке інше, під час вчинення інкримінованого їй кримінального правопорушення. Як правило, наведені обставини є взаємопов'язаними та встановлюються з одних джерел, з невеликим проміжком часу, відтак існує сенс розглядати їх в межах однієї групи.

В першу чергу, підлягають з'ясуванню демографічні дані підозрюваного, тобто прізвище, ім'я та по батькові, дата і місце народження, місце реєстрації та фактичного проживання, а також дані, що характеризують соціальний статус (освіта, професія, вид діяльності та місце роботи, сімейний стан, наявність дітей, у тому числі, неповнолітніх, наявність утриманців (літніх батьків тощо)) та наявний злочинний досвід (чи вчинив кримінальне правопорушення вперше, чи має незняту або непогашену судимість).

Найважливішими для з'ясування й доказування у кримінальному провадженні є обставини вчинення підозрюваним інкримінованого кримінального правопорушення – вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю, тобто дії злочинця до, під час та після вчиненого злочину.

У цьому контексті варто наголосити на значущості правильного тлумачення стороною обвинувачення, включаючи слідчого, який проводить досудове розслідування, такого кримінально-процесуального поняття, як межі доказування. Дане поняття, зокрема розглядається як межі діяльності щодо збирання доказів, котрі забезпечують достатній обсяг знань суб'єкта доказування про обставини конкретного кримінального правопорушення, яке є предметом провадження. Такий обсяг знань повинен бути достатнім для завершення кримінального процесу доказування в цілому або для ухвалення певного процесуального рішення чи здійснення конкретної процесуальної дії [144, с. 91]. Належне розуміння меж доказування і моменту їх досягнення є важливим з огляду на те, що як безпідставне їх звуження, так і розширення, матимуть негативні наслідки для вирішення кримінального провадження і досягнення мети кримінального судочинства. Так, безпідставне звуження меж доказування може мати наслідком недоведеність винуватості особи у вчиненні злочину та ухваленні виправдувального вироку (п. 2 ч. 1 ст. 373 КПК України), а безпідставне їх розширення – до надмірного, надлишкового обсягу доказової інформації.

З огляду на це, обставини вчинення вбивства з особливою жорстокістю

з'ясовуються, як правило, з моменту зустрічі (можливо, знайомства) злочинця

з потерпілою особою, формування умислу на вчинення щодо потерпілого вбивства чи іншого кримінального правопорушення (розбійного нападу, зґвалтування, вимагання тощо). Якщо з'ясовується факт попереднього знайомства, тобто наявність попередніх стосунків злочинця й потерпілої особи, то з'ясовується їх тривалість і характер (сусіди, колеги за навчанням чи роботою, друзі, інтимні, сімейні тощо). Як правило, з'ясовується діяльність злочинця в день вчинення вбивства з особливою жорстокістю, рідше – певний період часу до цього дня, якщо мотив вчинення вбивства формувався впродовж певного періоду. Так, свідки можуть надати показання про погрози з боку злочинця вчинити вбивство, вчинювані ним раніше дії насильницького характеру щодо потерпілої особи (побої, мордування, систематичне приниження, психологічне насильство тощо).

Особливу важливість для досягнення мети кримінального судочинства має встановлення дій кожного із співучасників вбивства з особливою жорстокістю, вчиненого групою осіб. Як правило, такий злочин вчиняється за умов неочевидності (без свідків), й єдиним особистісним джерелом фактичних даних про дії кожного із співучасників є їх показання, отримані як на допитах, так і на одночасних допитах (очних ставках), проведених за їх участі. Слідча ситуація допиту, при якій кожен із підозрюваних дає неправдиві показання з метою введення слідчого в оману з тим, щоб уникнути покарання або зменшити його уяву про ступінь своєї винуватості, є типовою для кримінальних проваджень, у яких наявні два або більше підозрюваних у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Ключовою обставиною, яка підлягає з'ясуванню та доказуванню в кримінальних провадженнях стосовно вбивств з особливою жорстокістю є наявність у винної особи *умислу на вчинення таких дій*. Зокрема, необхідним є встановлення обставин, які підтверджують або спростовують усвідомлення злочинцем того факту, що його дії є надмірними для досягнення злочинного результату. Крім того, слід довести, що обраний спосіб вчинення злочину включав діяння, які перевищують необхідне для позбавлення життя потерпілої

особи. До прикладу, відсутність об'єктивних доказів, які б свідчили про намір обвинувачених завдавати потерпілому особливих мук і страждань під час нанесення тілесних ушкоджень, а також наявність обставин, що вказують на те, що засуджені перебували у збудженому стані через провокаційну, неправомірну та зухвалу поведінку потерпілого, який ударив одного із засуджених, а бійка між ними була короткотривалою, вказують на відсутність підстав для кваліфікації вбивства як такого, що вчинене з особливою жорстокістю [156].

Слід зазначити, що п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України закріплює, що доказуванню, а отже і з'ясуванню підлягають обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, але про які саме обставини зазначає законодавець, ані в науково-практичних коментарях [100; 146], ані в підручниках з кримінального процесуального права [74; 76; 145] ми не знаходимо.

Системно аналізуючи положення Розділу II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» КК України, у тому числі ст. ст. 115-119 КК України, ступінь тяжкості вчиненого вбивства з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України) визначають обставини, що кваліфікують вбивство як таке, що вчинене з особливою жорстокістю, тобто обставини, що свідчать про те, що злочинець усвідомлював, що своїми діями завдає потерпілому особливих мук і страждань. При цьому мова йде не тільки про множинність поранень при вбивстві, але й про наявність умислу, спрямованого на вчинення злочину з особливою жорстокістю.

Досліджуючи положення ст. 67 Кримінального кодексу України, зокрема ч. 4 цієї статті, яка встановлює: «якщо будь яка з обставин, яка обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини КК України як ознака кримінального правопорушення, що впливає на його кваліфікацію, суд не може враховувати її вдруге при призначенні покарання як обтяжуючу. Доцільно запропонувати розподіл обставин, що обтяжують покарання за

вчинення вбивства з особливою жорстокістю, на дві категорії: 1) обставини, які

обов'язково визнаються судом такими, що обтяжують покарання, та 2) обставини, які можуть бути не враховані судом як обтяжуючі, за умови, що суд надасть відповідне обґрунтування такого рішення.

До першої групи таких обставин відносяться:

- вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою (ч. 2, 3 ст. 28 КК України);

- вчинення кримінального правопорушення проти людини похилого віку, особи з інвалідністю, особи в безпорадному стані або особи з психічними розладами, включно з недоумством чи розумовими вадами розвитку, а також вчинення такого правопорушення проти малолітньої дитини або в присутності дитини.

- вчинення кримінального правопорушення стосовно чоловіка, дружини, колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває чи перебував у сімейних чи близьких стосунках;

- вчинення кримінального правопорушення стосовно жінки, яка, як було відомо винному, перебувала у стані вагітності;

- вчинення кримінального правопорушення із залученням малолітньої особи або особи, яка має психічне захворювання чи страждає на недоумство;

- вчинення злочину загальнонебезпечним способом (п.п. 2, 6, 6-1, 7, 9, 12 ч. 1 ст. 67 КК України).

До другої групи обставин, що визнаються обтяжуючими судом за його рішенням, відносяться:

- вчинення злочину особою, яка вже раніше скоювала подібні діяння, або наявність рецидиву злочинів;

- вчинення кримінального правопорушення, мотивованого расовою, національною, релігійною ненавистю чи розбратом, або через упереджене ставлення, пов'язане зі статевою приналежністю;

- вчинення кримінального правопорушення у зв'язку з виконанням потерпілим своїх службових чи громадських обов'язків;

- злочин, що призвів до спричинення тяжких наслідків;

- вчинення кримінального правопорушення стосовно особи, яка знаходиться в матеріальній, службовій або іншій залежності від правопорушника;

- вчинення злочину із використанням обставин воєнного або надзвичайного стану, а також інших надзвичайних ситуацій;

- вчинення кримінального правопорушення особою, яка перебувала у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння або під впливом інших одурманюючих речовин (п.п. 1, 3, 4, 5, 8, 11, 13 ч. 1 ст. 67 КК України).

Як бачимо, зазначені обставини можна розподілити на кілька груп: *ті, що стосуються способу вчинення злочину* (наприклад, використання умов воєнного або надзвичайного стану чи інших надзвичайних подій; застосування загальнонебезпечного способу); *характеристики особи злочинця* (вчинення правопорушення особою, яка перебувала у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, чи під впливом одурманюючих засобів; діяння, вчинені групою осіб за попередньою змовою; використання для вчинення злочину малолітнього або особи з психічним захворюванням чи недоумством та ін.); а також *характеристики особи потерпілого* (правопорушення щодо осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, беспорядних осіб, осіб із психічними розладами чи вадами розумового розвитку; діяння, вчинені щодо малолітньої дитини або в її присутності; злочини щодо подружжя, колишнього подружжя чи іншої особи, з якою злочинець перебував у сімейних або близьких відносинах; правопорушення щодо жінки, яка була вагітною, якщо винний знав про це та ін.).

Як правило, ці обставини з'ясовуються та стають відомими слідчому в ході проведення досудового розслідування вбивства з особливою жорстокістю саме в процесі з'ясування й доказування обставин, передбачених п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 91 КПК України, а саме події кримінального правопорушення та винуватості обвинуваченого у його вчиненні, форми вини, мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення. В окремих випадках, деякі обставини підлягають додатковій перевірці шляхом проведення повторних

слідчих (розшукових) дій або проведення інших процесуальних дій. Так, наприклад, така обтяжуюча обставина, як вчинення вбивства з особливою жорстокістю подружжя чи колишнього подружжя, особи похилого віку тощо є, як правило, очевидною в результаті встановлення особи потерпілого. Або особи потерпілого і особи злочинця. Проте, якщо в результаті судово-медичної експертизи трупа потерпілої встановлюється факт її вагітності, то для з'ясування того, чи був обізнаних обвинувачений про це, проводиться його повторний допит, а також повторні допити свідків, які можуть володіти інформацією про таку обізнаність обвинуваченого (близькі, родичі, друзі, інколи колеги як потерпілої, так і обвинуваченого). Отже, підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що переважна більшість обставин, що обтяжують відповідальність обвинуваченого, з'ясовується в ході доказування події злочину та винуватості обвинуваченого (п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 91 КПК України), але окремі з цих обставин можуть потребувати окремого з'ясування шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій.

У кримінальних провадженнях, зокрема щодо вбивств, здійснених із особливою жорстокістю, необхідно з'ясувати обставини, що можуть пом'якшити покарання. Так, стаття 66 Кримінального кодексу України встановлює перелік таких обставин:

- 1) добровільне зізнання, глибоке каяття або активна участь у розкритті кримінального правопорушення;
- 2) добровільна компенсація заподіяних збитків або усунення завданої шкоди;
- 2¹) надання медичної чи іншої допомоги потерпілому одразу після скоєння кримінального правопорушення;
- 3) вчинення злочинного діяння особою, яка не досягла повноліття;
- 4) вчинення злочинного діяння жінкою, яка перебуває у стані вагітності;
- 5) вчинення злочину через вплив важких особистих, сімейних або інших життєвих обставин;

б) вчинення злочинного діяння під тиском погроз, примусу або внаслідок матеріальної, службової чи іншої залежності;

7) вчинення злочинного діяння в стані сильного емоційного хвилювання, спровокованого жорстоким ставленням або діями, які принижують честь і гідність особи, зокрема, якщо таке ставлення з боку потерпілого мало систематичний характер;

8) вчинення злочинного діяння в умовах перевищення меж крайньої необхідності, встановлених для запобігання небезпеці або відвернення шкоди;

9) Здійснення спеціального завдання, спрямованого на запобігання або розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, яке супроводжувалося вчиненням кримінального правопорушення, передбаченого положеннями Кримінального кодексу України (ч. 1 ст. 66 КК України). Водночас, ч. 2 ст. 66 КК України визначає, що зазначений перелік обставин, які пом'якшують відповідальність винної особи, не є вичерпним, і суд має право враховувати інші обставини, що також можуть вважатися пом'якшувальними.

Результати системного аналізу судових рішень у кримінальних провадженнях щодо вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, а саме вироків судів, дають підстави для висновку, що у цій категорії справ як обставини, що пом'якшують відповідальність, розглядалися судом передбачені п. п. 1 та 3 ч. 1 ст. 66 КК України, тобто обставини, що відносяться до віку особи злочинця – неповнолітній вік, а також постзлочинна поведінка обвинуваченого – з'явлення із зізнанням, щире каяття та активне сприяння розкриттю вчиненого вбивства з особливою жорстокістю.

Вчинення кримінального правопорушення жінкою в стані вагітності, на наш погляд, також може бути обставиною, яка пом'якшує покарання за вчинення вбивства з особливою жорстокістю, але таких кримінальних проваджень нами виявлено не було.

Стосовно віку особи, яка вчинила будь-яке кримінальне правопорушення, то це є обставиною, яка з'ясовується у будь-якому

кримінальному провадженні, оскільки неповнолітній вік підозрюваного є чинником, що впливає на порядок кримінального провадження, загальний чи особливий, передбачений Главою 38 КПК України.

Вік особи з'ясовується за документами, що посвідчують особу, під час її допиту або оперативно-розшукових заходів, якщо такі проводилися й в їх результаті особа встановлена і затримана (відібрання пояснень, опитування затриманої особи тощо), або шляхом проведення судової експертизи з метою визначення віку особи в тих випадках, коли це є необхідним для вирішення питання щодо можливості її притягнення до кримінальної відповідальності, і коли отримати такі дані іншим шляхом не є можливим (п. 4 ч. 2 ст. 242 КПК України).

Щодо з'явлення із зізнанням, щирого каяття та активного сприяння розкриттю вчиненого вбивства з особливою жорстокістю, то слід з'ясовувати наявність цих обставин шляхом системного аналізу процесуальних документів, а також матеріалів ОРД, якщо така проводилася до початку досудового розслідування, що склалися на початку досудового розслідування й впродовж його перебігу.

З'явлення зі зізнанням – це викриття особою себе у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, що має місце у випадку усвідомлення або припущення особою того, що органам правосуддя не відомо, що це вона вчинила злочин, незалежно від того, якою інформацією вони реально володіють [102]. Тобто з'явлення зі зізнанням можливе не тільки одразу після вчинення вбивства, коли ще не проведені першочергові слідчі (розшукові) дії, але й після цього. Як справедливо зазначається в наукових дослідженнях, що стосуються змісту обставин, які пом'якшують покарання [27], самостійна явка зі зізнанням може бути зафіксована навіть у випадках, коли особа через короткий проміжок часу після скоєння злочину повертається на місце його вчинення та добровільно здається представникам правоохоронних органів, які вже перебувають там за викликом свідків. У таких ситуаціях важливо, щоб особа точно усвідомлювала присутність

правоохоронців на місці події, а також розуміла реальну можливість уникнення слідства та судового розгляду [27].

Обставини, які є підставою закриття кримінального провадження визначені ст. 284 КПК України, відповідно до ч. 1 якої кримінальне провадження закривається в разі, якщо:

1) зафіксовано, що подія кримінального правопорушення не мала місця;
2) з'ясовано, що в діянні немає ознак складу кримінального правопорушення;

3) не здобуто достатніх доказів для підтвердження винуватості особи в судовому порядку, і вичерпані всі можливості для їх отримання;

3⁻¹) не встановлено особу, яка здійснила кримінальне правопорушення, у випадку спливу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, за винятком ситуацій, коли йдеться про особливо тяжкий злочин, спрямований проти життя або здоров'я людини, чи злочин, за який закон передбачає можливість призначення довічного позбавлення волі;

4⁻¹) закон, який визначав діяння як кримінально протиправне, втратив свою юридичну силу;

5) підозрюваний, обвинувачений або особа, щодо якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у скоєнні кримінального правопорушення, але таке повідомлення не було здійснено через її смерть, за винятком випадків, коли провадження потрібне для реабілітації померлого;

б) є вирок, що набув законної сили, або ухвала суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням;

7) потерпілий або його представник, якщо це передбачено положеннями цього Кодексу, висловив відмову від підтримання обвинувачення у кримінальному провадженні, яке здійснюється у формі приватного обвинувачення, за винятком справ, пов'язаних із кримінальними правопорушеннями, що стосуються домашнього насильства;

8) щодо кримінального правопорушення, на яке не було надано згоди

державою, яка здійснила видачу особи;

Etikimza Envelope (verify at www.yoxla.etikimza.az) No: ul6jqvh4p45eccb5dc79

Qeyd: -Elektron imza ve elektron sənəd- haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 3-cü maddəsinə əsasən elektron imza əl imzası ilə bərabər hüquqi qüvvəyə malikdir. Elektron imza şəxsin kağız daşıyıcısı üzərindəki möhürlə təsdiq edilmiş əl imzasına bərabər tutulur.

9) щодо податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 КК України, було досягнуто податкового компромісу відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України;

9-1) існує чинна постанова слідчого, дізнавача або прокурора про закриття кримінального провадження на підставах, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 цієї частини, у провадженні щодо того самого діяння, яке розслідувалося з дотриманням вимог підслідності.

10) після вручення особі повідомлення про підозру завершився строк досудового розслідування, встановлений ст. 219 КПК України, за винятком ситуацій, коли підозра стосується вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи [77].

Оскільки вбивство з особливою жорстокістю належить до категорії особливо тяжких злочинів проти життя, кримінальне провадження у таких справах може бути закрите лише на підставах, визначених у п. 3 та п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України. Зокрема, наведене стосується випадків, коли не вдалося зібрати достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді, і всі можливості їх отримати вичерпані (п. 3), або, якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру, помер, але не було вручено відповідного повідомлення через його смерть, за винятком ситуацій, коли провадження необхідне для реабілітації померлого (п. 5). Варто також наголосити на тому, що всі інші підстави для закриття кримінального провадження у справах такого характеру є неприйнятними.

Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання входять до предмету доказування, а відповідно їй підлягають з'ясуванню у кримінальних провадженнях. Звільнення від кримінальної відповідальності регламентується Розділом IX КК України (ст. 44-49 КК України) та може мати місце:

- у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України),

- через досягнення згоди між винним і потерпілим (ст. 46 КК України),
- унаслідок передачі особи під гарантії поруки (ст. 47 КК України),
- у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України),
- через спливу строків давності (ст. 49 КК України).

На основі системного аналізу положень чинного законодавства встановлено, що єдиною підставою для звільнення від кримінальної відповідальності за вбивство, вчинене з особливою жорстокістю, є спливу строків давності. Однак, наведене можливо, якщо з моменту вчинення кримінального правопорушення до дня набрання вироком законної сили минуло п'ятнадцять років у випадку особливо тяжкого злочину (п. 5 ч. 1 ст. 49 КК України). Проте, питання щодо застосування строків давності до особи, яка вчинила вбивство з особливою жорстокістю, за яке передбачено довічне позбавлення волі, вирішується судом. До того ж, Суд може дійти висновку про неможливість застосування давності (ч. 4 ст. 49 КК України). У зв'язку з цим ще раз підтверджується актуальність необхідності встановлення точного часу вчинення вбивства з особливою жорстокістю, що входить до групи обставин, пов'язаних із подією злочину (п.1 ч. 1 ст. 91 КПК України).

Отже, розглянутий нами перелік обставин, які необхідно встановити на початковій стадії розслідування вбивств, вчинених із особливою жорстокістю, не є вичерпним і може бути доповнений залежно від конкретних обставин кожного кримінального провадження. Водночас, цей перелік слугує базовою основою для розроблення алгоритму дій у розслідуванні таких злочинів. Він допомагає визначити завдання, які мають бути вирішені як на початковій стадії досудового розслідування, так і на наступних етапах. Також цей перелік сприяє плануванню необхідних процесуальних дій, включаючи слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) заходи та інші процесуальні дії, а також організаційно-тактичні заходи, які забезпечують ефективність розслідування.

2.2. Організація і тактика огляду місця події та трупа як першочергова слідча (розшукова) дія при розслідуванні вбивств, вчинених з особливою жорстокістю

Перш за все, необхідно зазначити, що як правило, в криміналістичних методиках розслідування злочинів (видових методиках) спочатку наводяться система слідчих версій та типових слідчих ситуацій розслідування на початковому та подальшому етапах розслідування, а потім розглядається організаційно-тактичне забезпечення окремих слідчих (розшукових) дій. Не піддаючи критиці вказану структуру, проте спираючись на власні дослідження емпіричних даних, вважаємо за доцільне насамперед розглянути організаційно-тактичні аспекти огляду місця події, що проводиться на місці вчинення вбивства з особливою жорстокістю, а також особливості призначення та проведення судово-медичної експертизи трупа. Варто зауважити, що в криміналістичній науці існують різні підходи до тлумачення та взаємозв'язку між організацією та тактикою проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду місця події.

На наш погляд, результати саме цих процесуальних дій впливають на формування слідчої ситуації та на криміналістичне версіювання на початковому етапі досудового розслідування вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю. а отже на умовний алгоритм розслідування.

Згідно з положеннями чинного кримінального процесуального законодавства, слідчі (розшукові) заходи спрямовані на збирання доказової інформації або перевірку вже наявних доказів у межах конкретного кримінального провадження (ч. 1 ст. 223 КПК України).

На думку дослідників, ключовим для визначення терміну «слідчі (розшукові) дії» є виокремлення їх основних характеристик, які, на нашу думку, можна сформулювати наступним чином:

а) вони виступають як заходи, тобто дії або інструменти, спрямовані на досягнення певної мети, що мають активний та практичний характер (з нашої

точки зору, неправильно обмежувати розуміння слідчих дій лише як сукупності процесуальних норм і вимог);

б) встановлені та врегульовані положеннями КПК;

в) є елементом процесуальних дій, що мають пошуково-пізнавальний та посвідчувальний характер;

г) здійснюються виключно уповноваженими особами;

г) їх перебіг та підсумки документуються у встановлених процесуальних актах;

д) здійснюються із застосуванням заходів процесуального примусу;

є) здійснюються з метою виявлення та закріплення фактичної інформації, а також встановлення джерел її походження задля отримання доказів у межах кримінального провадження або для їх перевірки.

Зазначимо, що ці заходи характеризуються пізнавальною спрямованістю та розшуковим характером, який полягає у зусиллях процесуальної особи виявити та належним чином задокументувати фактичні дані, що мають важливе значення для кримінального провадження, у встановлених процесуальних джерелах.

Отже, визначення слідчих (розшукових) дій може бути викладено як, заходи, що включають сукупність пошуково-пізнавальних і посвідчувальних методів, які здійснюються суб'єктом, уповноваженим кримінальним процесуальним законодавством, у встановленому порядку з метою є виявлення, закріплення фактичних даних та отримання інформації про їх джерела, а також перевірка цих даних у рамках кримінального провадження [134, с. 56].

У криміналістичній науці пропонуються різноманітні критерії для систематизації слідчих (розшукових) дій, зокрема:

- залежно від того, чи можуть бути розголошені відомості щодо факту їх проведення та застосованих методів, виділяють: слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії;

- залежно від факту початку досудового розслідування, розрізняють дії: які допускається здійснювати до внесення інформації до ЄРДР, та ті, що проводяться виключно після внесення відповідних даних до ЄРДР;
- залежно від черговості виконання (первинні, подальші, повторні);
- залежно від допустимості повторного виконання, слідчі дії поділяються на: ті які можна проводити повторно, і ті, повторення яких не дозволяється;
- залежно від обсягу виконання, слідчі дії поділяються на: основні та додаткові;
- залежно від обов'язковості виконання, слідчі дії поділяються на: обов'язкові та необов'язкові;
- залежно від ступеня обмеження конституційних прав громадян, слідчі дії класифікуються на: такі, що пов'язані з обмеженням конституційних прав, не пов'язані з обмеженням, або можуть передбачати таке обмеження;
- залежно від процесуальної підстави для проведення;
- залежно від процесуальної участі понять;
- за можливістю заміни участі понять на застосування безперервного відеозапису ходу проведення слідчих (розшукових) дій;
- залежно від методів отримання інформації, слідчі дії можуть бути поділені на: вербальні, невербальні та змішані;
- залежно від того, чи мають окремі учасники слідчої (розшукової) дії можливість здійснювати візуальний або аудіоконтроль за іншими її учасниками, слідчі дії поділяються на ті, які забезпечують таку можливість, і ті, де така можливість виключена;
- залежно від можливості здійснення слідчої (розшукової) дії у форматі відеоконференції [70, с. 276-280].

На наш погляд, представлена класифікація слідчих (розшукових) дій є досить змістовною, такою, що включає, як суто криміналістичні, так і процесуальні аспекти їх підстав, підготовки й проведення. Разом з тим, окремі її положення, на наш погляд, є дискусійними, зокрема, наприклад, залежно від

обмеження конституційних прав осіб, обов'язковості проведення тощо. На наш погляд, навіть така слідча (розшукова) дія, як допит свідка, який зобов'язаний з'явитися для давання показань у встановлений слідчим день і час в певній мірі обмежує конституційне право особи на вільне пересування в цей проміжок часу. На наш погляд, всі слідчі (розшукові) дії здійснюються з використанням в різній мірі владних повноважень особи, яка здійснює досудове розслідування, забезпечуються слою процесуального примусу, а отже, в різній мірі, але обмежують конституційні права особи в момент їх проведення.

Також зауважимо, що автори визначають слідчі (розшукові) дії, необхідність проведення яких визначається слідчим самостійно залежно від обставин кримінального провадження на підставі внутрішнього переконання і криміналістичного мислення слідчого, його особистого бачення процесуальної перспективи необов'язковими [71, с. 278], що вбачається нами також дискусійним. Більш коректним було б об'єднати ці слідчі (розшукові) дії за підставою їх проведення як такі, що проводяться за рішенням слідчого і віднести їх до класифікаційної групи «за процесуальною підставою здійснення».

Невідкладною процесуальною дією, що має особливе значення при розслідуванні вбивств, здійснених із особливою жорстокістю, є огляд місця події. Відповідно до положень ч. 3 ст. 214 КПК України, такий огляд може бути проведений до внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), причому відповідні відомості мають бути внесені одразу після завершення огляду. Норми чинного кримінального процесуального законодавства, зокрема ч. 4 ст. 223 КПК України, дозволяють проведення огляду навіть у нічний час, якщо зволікання із цією процесуальною дією може призвести до втрати важливих слідів злочину або втечі особи, підозрюваної у його вчиненні.

Згідно вивчених нами матеріалів кримінальних проваджень щодо вбивств з особливою жорстокістю, у 100 % випадків огляд місця події

проводився невідкладно, в тому числі вночі. У випадках, коли місцем вчинення досліджуваного виду злочину було житло чи інше володіння особи, огляд у цьому житлі чи володінні проводився до постановлення ухвали слідчого судді в порядку ч. 3 ст. 223 КПК України.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить заборони проводити огляд місця події повторно, разом з тим, як свідчить практика, саме первинний огляд є унікальним, оскільки місце події при повторному огляді вже не відображає обстановки вчинення злочину, може містити сліди, залишені учасниками первинного огляду. Криміналісти обґрунтовано вважають, що слідчий огляд є однією з ключових, унікальних і незамінних процесуальних дій. Практика роботи правоохоронних органів демонструє, що цю дію неможливо замінити іншими процесуальними заходами, такими як допити очевидців злочину, позаяк жоден свідок не здатен надати настільки об'ємну інформацію, яку може отримати слідчий безпосередньо під час огляду місця події, використовуючи криміналістичні технічні засоби та залучаючи спеціалістів. У процесі огляду ретельно аналізуються всі об'єкти, що можуть мати відношення до злочину, залежно від конкретних обставин та на підставі внутрішнього переконання слідчого. Завдяки цьому, інформативність слідчого огляду значно перевищує ефективність таких заходів, як: обшук, виїмка чи відтворення обстановки та обставин події [166, с. 51].

Зважаючи на це, актуальним є детальне висвітлення організаційно-тактичних аспектів проведення первинного огляду місця події під час розслідування вбивств з особливою жорстокістю, а також формулювання науково-обґрунтованих рекомендацій, направлених на удосконалення його проведення.

У криміналістичній практиці місце події розуміється як територія або приміщення, в межах якого були виявлені сліди скоєного злочину. Межі цього місця можуть бути досить чітко визначеними в ситуаціях, коли події розгорталися виключно в одному локалізованому просторі. Наприклад, якщо вбивство з особливою жорстокістю було скоєно в квартирі багатоповерхового

будинку, то місце події обмежуватиметься межами цієї квартири. У випадках вчинення того ж злочину на подвір'ї приватного будинку, межі місця події будуть більш розмитими, але, як правило, огляд проводиться в межах цього приватного володіння, тобто у житлі, господарських спорудах, на подвір'ї та прилеглих ділянках (сад, город тощо).

Межі місця події не завжди можуть бути визначені з абсолютною точністю, тому в таких випадках їх встановлюють умовно. До прикладу, це може бути радіус у двісті метрів навколо трупа, знайденого в лісовій зоні [165, с. 144].

У випадках, коли після вчинення вбивства труп був переміщений з метою його приховання, знищення, приховання слідів злочину тощо, місце події буде декілька, наприклад, місце вчинення вбивства, місце виявлення трупа, місце виявлення транспортного засобу, що використовувався злочинцем для транспортування трупа, місце виявлення інших знарядь та засобів вчинення злочину тощо.

Огляд місця події здійснюється з метою виявлення та документування інформації, яка стосується обставин скоєння кримінального правопорушення. Сам термін «огляд» є загальним методологічним поняттям, яке описує процес дій суб'єкта, що безпосередньо сприймає та досліджує об'єкти та явища для отримання відомостей про механізм і причини їх взаємодії [67, с. 333]. Отже, основна суть слідчого огляду полягає в тому, що слідчий, користуючись своїми органами чуття, підтверджує наявність і характер фактів, які мають доказове значення [99, с. 88].

Огляд місця події – це складна слідча (розшукова) дія, що вимагає від слідчого та інших учасників слідчої групи наявності професійних навичок і досвіду, оскільки результати неякісно проведеного огляду негативно впливають на увесь подальший процес розслідування та його результат. У науковій літературі підкреслюється, що головною метою огляду місця події є заповнення інформаційних прогалів щодо події злочину через безпосереднє

виявлення та документування змін у матеріальній обстановці на місці події

[126, с. 27]. Зауважимо лише, що для кримінальних правопорушень, вчинених за умов неочевидності, до яких часто відносяться й вбивства, вчинені з особливою жорстокістю, значимість огляду місця події особливо зростає, оскільки у слідчого наявний не стільки дефіцит інформації, як майже повна її відсутність, окрім, наприклад даних, викладених заявником про виявлення ним трупу в певному місці.

З урахуванням викладеного, була і є очевидною необхідність у розробці та викладенні криміналістичних рекомендацій з організації і тактики огляду місця події, що на наш погляд, зроблено у достатньо широкій бібліографії наукових та науково-практичних джерел різного періоду, починаючи з перших наукових рекомендацій Г. Гросса [28] до сучасних наукових робіт [49; 62; 72; 103; 160; 165; 166]. Вважаємо, що наразі немає необхідності зупинятися на загальновідомих беззаперечних аспектах організації і тактики огляду місця події, а слід проаналізувати особливості огляду, притаманні розслідуванням вбивств, вчинених з особливою жорстокістю.

Системний аналіз криміналістичної літератури, присвяченої питанням огляду місця події, а також матеріалів судово-слідчої практики розслідування вбивств з особливою жорстокістю, дає підстави виокремити наступні обставини, що можуть бути встановлені в ході огляду місця події або за його результатами в подальшому розслідуванні, коли слідчий матиме у своєму розпорядженні й інші фактичні дані про подію злочину – вбивство, вчинене з особливою жорстокістю. Зазначимо, що деякі обставини з перерахованих нижче одразу в ході огляду або за його результатами можуть мати характер знання високого ступеня ймовірності, а щодо окремих з них, на підставі результатів огляду можуть лише висуватися окремі криміналістичні версії, тобто обґрунтовані припущення. Такими обставинами можуть бути наступні:

- характер події (вбивство, самогубство, нещасний випадок чи природна швидкоплинна смерть);
- місце, де було скоєно вбивство;
- спосіб, знаряддя та засоби вбивства;

- час вбивства;
- особа потерпілого;
- мотив вчинення злочину;
- кількість злочинців;
- шляхи, якими злочинець проник на місце злочину, а також покинув його, у разі наявності декількох місць – спосіб пересування злочинця;
- ймовірне місце очікування злочинця на жертву;
- зміни, які злочинець здійснив в обстановці місця події;
- речі, залишені злочинцем на місці події, вздовж маршрутів його прибуття та відходу, а також ті, які він міг взяти із собою;
- відбитки або залишки, що могли залишитися на тілі чи одязі правопорушника;
- прикмети злочинця (ймовірний зріст, вага, статура тощо);
- інші протиправні дії, скоєні правопорушником безпосередньо на місці події;
- свідки події та інші обставини.

Враховуючи різноманітні точки зору науковців-криміналістів та практичний досвід, можна виділити окремі специфічні організаційні та тактичні рекомендації щодо проведення огляду місця події під час розслідування злочинів цієї категорії.

Перш за все, важливо забезпечити дотримання ключових принципів огляду місця події, серед яких: невідкладність, всебічність та повнота. У цьому аспекті В.О. Коновалова акцентує увагу на найбільш типових недоліках, що виникають під час огляду місця події, серед яких:

- огляди місця події виконуються недостатньо ретельно, що призводить до втрати значної частини слідів та інших матеріальних доказів;
- під час огляду місця події не залучаються фахівці, зокрема: судово-медичні експерти, судові балісти чи судові біологи, які могли б сприяти виявленню обставин, що мають важливе значення для розслідування вбивств;
- не здійснюється експрес-аналіз окремих слідів;

- не фіксуються та залишаються непоміченими сліди нашарувань і мікрочастинки, які свідчать про перебування злочинця на місці події та можуть надати важливу інформацію про його особу;
- не здійснюється вилучення недопалків цигарок, знайдених на місці події, з метою проведення генетичної експертизи слини для ідентифікації особи злочинця, а також трасологічної експертизи слідів зубів (відбитків прикусу);
- не здійснюється аналіз вихідного доказового матеріалу, необхідного для формування як слідчих, так і оперативно-розшукових версій;
- не завжди оперативно вживаються заходи для організації переслідування по гарячих слідах, зокрема, проведення поквартирних і подворових обходів з метою отримання інформації про особу вбивці;
- недостатньо застосовуються сучасні науково-технічні засоби, особливо для фіксації місця події (не виконуються всі види фотозйомки, рекомендовані криміналістичною технікою, зокрема орієнтуюча, оглядова та вузлова зйомки, що дозволяють встановити механізм і обставини події злочину);
- не завжди здійснюється використання кулегільзотек для ідентифікації інших вбивств, скоєних із застосуванням досліджуваної зброї [59].

Таким чином, слід наголосити, що огляд місця події є не лише незамінною, але й одноразовою слідчою дією. Вказане підкреслює неможливість компенсувати прогалини, допущені під час початкового огляду, шляхом проведення повторного, оскільки існує значний ризик втрати окремих слідів або зміни загальної обстановки. Отримані результати огляду стають основою для формування та розвитку версій, перевірка яких суттєво впливає на розкриття злочину [132, с. 66].

Для забезпечення дотримання принципу повноти під час огляду місця події доцільно залучати спеціалістів. Відповідно до положень Інструкції про порядок залучення співробітників органів досудового розслідування поліції та

Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої Наказом МВС України №1339 від 03.11.2015 р., спеціалісти, залучені для участі у проведенні огляду місця події, виконують наступні завдання:

– надають слідчому консультації з питань, що вимагають спеціалізованих знань і навичок, стосовно методики та особливостей пакування слідів і об'єктів, які містять сліди, можливостей проведення досліджень виявлених слідів, об'єктів, речей і документів, обґрунтованості вирішення певних питань, а також необхідності залучення інших спеціалістів для виконання таких завдань;

– на початковому етапі огляду спеціалісти сприяють слідчому у визначенні меж та послідовності проведення огляду, після чого вони займаються фіксацією місця події за допомогою фотографування та відеозйомки;

– отримавши від слідчого доручення щодо проведення динамічного етапу огляду місця події та завдання на виявлення слідової інформації, спеціалісти розробляють план пошуку доказів (слідів, предметів, документів) та обирають методи, які будуть застосовані для їх виявлення;

– перед тим як перемістити об'єкт для огляду та виявлення слідової інформації, спеціаліст проводить його вузлова фотофіксація;

– у процесі пошуку та виявлення слідів спеціалісти застосовують доступні технічні засоби, надаючи перевагу неруйнівним методам. Якщо ж такими методами не вдається досягти бажаного результату, використовуються руйнівні способи для виявлення слідової інформації;

– перед застосуванням руйнівних методів для пошуку слідів спеціалісти зобов'язані отримати згоду слідчого на їх використання, а також визначити пріоритетну слідову інформацію, яку необхідно виявити для подальшого проведення експертних досліджень у лабораторії;

– спеціалісти повідомляють слідчого про застосовані заходи та виявлену слідову інформацію. У процесі огляду проводиться фотографування й

вилучення знайдених об'єктів, а також фіксуються методи їх виявлення, що відображається у протоколі огляду місця події;

– спеціалісти сприяють слідчому у фіксації виявленої слідової інформації в протоколі, допомагаючи описати її специфічні характеристики, зокрема вид і кількість слідів, їх розташування та методи, використані для їх виявлення;

– за можливості, сліди вилучаються разом із об'єктами-слідоносцями, що їх містять. У випадках, коли вилучення слідів разом із такими об'єктами неможливе, спеціаліст здійснює їх фотографування відповідно до правил масштабної фотозйомки та виготовляє копії (відбитки чи зліпки) цих слідів. Усі сліди, об'єкти-слідоносці, а також інші предмети упаковуються за участі спеціаліста згідно з установленими нормами та передаються слідчому, який проводить огляд;

– спеціаліст несе відповідальність за якість і повноту виконання завдань, отриманих від слідчого чи керівника органу досудового розслідування, під час проведення огляду місця події [120].

Як правило, місця події, що оглядаються в наслідок вчинення вбивств з особливою жорстокістю, з криміналістичної точки зору є досить складними через свою багато об'єктність, передбачають значний обсяг роботи та використання широкого кола спеціальних знань та науково-технічних засобів. Ретельний аналіз практики дозволяє стверджувати, що виявлення, фіксацію, вилучення об'єктів на місці події, а також їх попередні дослідження здійснює спеціаліст-криміналіст, у той час як слідчий здійснює фіксацію обстановки місця події шляхом протоколювання.

Як слушно зазначає І.В. Пиріг, спеціаліст-криміналіст, залучений до огляду місця події, виконує значний обсяг завдань. До його обов'язків належать: фіксація місця події за допомогою фото- та відеозйомки (що майже неможливо поєднати одночасно), виявлення та вилучення слідів злочину, їхнє пакування, проведення експрес-аналізу вилучених об'єктів за необхідності, допомога слідчому в описі об'єктів у протоколі, а також моделювання

механізму злочину на основі отриманої інформації. Зважаючи на різноманіття слідів злочину (трасологічних, мікрочастинок, біологічних, запахових тощо) і багатоплановість завдань, виконання всіх цих дій однією особою є надзвичайно складним завданням [113, с. 130].

З цього приводу дослідник акцентує увагу на важливості залучення до огляду місця події не лише спеціаліста-криміналіста, а й групи експертів, які мають вузькопрофільні знання у різних галузях. І.В. Пиріг пропонує такий алгоритм дій слідчо-оперативної групи, до складу якої входять кілька спеціалістів. Початок огляду розпочинає слідчий, фіксує у протоколі загальну обстановку місця події на статичній стадії. Паралельно з цим здійснюється фото- та відеофіксація. Важливим аспектом є вибір тактики або методів проведення огляду та визначення меж території місця події, де можливе пересування учасників без порушення обстановки чи слідів злочину. Таке питання вирішується слідчим, однак з урахуванням консультацій зі спеціалістами, оскільки різноманіття слідів та особливостей їх розташування на місці події вимагають комплексного підходу. В подальшому, спеціалісти займаються збором та дослідженням слідів, а після їх вилучення передають інформацію про виконані дії слідчому для внесення до протоколу. Завершальний етап огляду місця події передбачає спробу відтворення послідовності дій злочинців, що здійснюється на основі версій, висунутих спеціалістами, які спираються на результати дослідження зібраних слідів [113, с. 130-131].

В цілому, ми погоджуємося зі слухними пропозиціями автора, вважаємо їх достатньо обґрунтованими, але щодо оглядів місця події, що проводяться в кримінальних провадженнях про вбивства з особливою жорстокістю, слід також враховувати особливості, що впливають з факту наявності трупа на місці події.

Згідно зі статтею 238 Кримінального процесуального кодексу України, проведення огляду трупа слідчим або прокурором обов'язково здійснюється за

участю судово-медичного експерта. У разі неможливості своєчасного залучення такого експерта до огляду може бути залучений лікар.

Після прибуття на місце події судово-медичний експерт спочатку повинен упевнитися у відсутності ознак життя у постраждалого. У разі, якщо достовірні ознаки смерті (такі як ранні трупні зміни) відсутні, лікар зобов'язаний викликати бригаду екстреної медичної допомоги та, до її прибуття, розпочати реанімаційні заходи. Проведення реанімаційних дій повинно здійснюватися судово-медичним експертом або медичним персоналом навіть за умови можливих змін у обстановці місця події, оскільки відповідно до статті 3 Конституції України, життя людини визнається найвищою соціальною цінністю [61].

Під час огляду трупа на місці його виявлення доцільно документувати інформацію в такій послідовності:

- *розташування та поза трупа.* В межах опису зазначається точна назва місця виявлення трупа, а також конкретна ділянка, де він знаходиться. Розташування трупа визначають відносно нерухомих об'єктів, які його оточують, таких як дерева, будівлі, вікна, вхідні чи міжкімнатні двері, сходи тощо. Для документування положення тіла проводяться вимірювання відстаней від голови та кінцівок до обраних стаціонарних орієнтирів. У разі, якщо тіло виявлено на відкритій території без чітких орієнтирів, його положення фіксується відповідно до сторін світу. Поза трупа описується як взаємне розташування частин тіла одна відносно одної. Окремо зазначається положення голови, наприклад, вона може бути нахиленою або повернутою в певний бік, опущеною вниз, відкинутою назад або торкатися підборіддям грудей. Положення кінцівок уточнюється, чи вони відведені вправо, вліво, назад, під яким кутом, а також чи вони зігнуті або розігнуті (в яких суглобах і під яким кутом). Для верхніх кінцівок вказується положення пальців щодо долонь: чи вони трохи зігнуті, стиснуті в кулак або розігнуті;

- *огляд предметів, розташованих на тілі трупа або безпосередньо поруч із ним,* передбачає детальний опис лише тих об'єктів, які знаходяться

безпосередньо на тілі чи торкаються його. У деяких випадках знаряддя травм можуть бути виявлені всередині тіла, наприклад, кляп у ротовій порожнині чи ніж у рані. Забороняється вилучати знаряддя, які зафіксовані в ранах або природних отворах тіла, на місці події. Усі вузли, знайдені під час огляду, повинні бути збережені в первинному стані. Об'єкти, зафіксовані в кисті трупа, такі як ніж чи волосся, підлягають ретельному огляду та окремому вилученню;

- *огляд одягу та взуття на тілі трупа*, передбачає детальну фіксацію їхнього стану. Зазначається, чи одяг перебуває в порядку або у безладі, які його елементи зміщені з їхнього звичного положення (спущені, підняті), чи застібнутий одяг на гудзики, наявність або відсутність гудзиків і петель, стан ременя, чи вивернуті кишені. Фіксується також запах, який походить від одягу (наприклад, бензин, сеча), наявність фабричних міток на одязі та взутті, вміст кишень. Додатково описуються сліди забруднень або нашарувань на тканині. Після вивчення верхнього одягу оглядаються нижні його шари. Одяг з тіла не знімається, а лише розстібається і частково піднімається для огляду. Особлива увага приділяється стану підошви взуття;

- *загальні відомості про труп*. У протоколі фіксуються загальні анатомічні характеристики тіла: стать, приблизний вік, зріст, тип статури, ступінь вгодованості, відтінок шкірного покриву, а також наявність особливих ознак або прикмет. У випадку, якщо огляд здійснюється щодо тіла особи, чия особистість вже встановлена, в документі достатньо зазначити її повне ім'я, включаючи прізвище, ім'я та по батькові;

- *наявність і вираженість трупних змін*. У протоколі огляду трупа обов'язково зазначають час проведення (години та хвилини) і температуру повітря в місці огляду. Фіксуються всі трупні явища, особливо ранні, оскільки вони допомагають встановити час настання смерті, початкове положення тіла, можливе його переміщення, а іноді дозволяють приблизно визначити причину смерті. Під час огляду трупа в місці його виявлення рекомендується застосовувати реакції м'язів на різні подразники — механічні, електричні та хімічні. У протоколі зазначають усі проведені проби та отримані результати.

Досліджуються також ознаки життєдіяльності тканин, які зберігаються з моменту біологічної смерті до 12–14 годин, а іноді і довше. Зазначене включає ступінь охолодження тіла, наявність трупних плям, м'язове залякання, висихання слизових оболонок та інші зміни. У певних випадках для визначення давності настання смерті досліджується ентомофауна, виявлена на трупі;

- *особливості частин тіла трупа і їх ушкодження.* Для огляду голови, за необхідності, знімається головний убір. У протоколі фіксується стан волосся, його колір, ступінь забруднення, наявність можливих ушкоджень на волосистій частині голови. Також перевіряється цілісність кісток черепа шляхом пальпації.

Під час опису обличчя фіксується колір шкіри (наприклад, блідий або синюшний), наявність набрякості, а також стан очей, включаючи повіки, кон'юнктиву, рогівку та зіниці. Оглядають ніс, звертаючи увагу на цілісність його кісток і хрящів, а також наявність будь-якого вмісту в носових ходах і отворах, з обов'язковим зазначенням його характеру, обсягу, кольору та напрямку можливих потьоків. Також оглядають вушні раковини та зовнішні слухові проходи, вказуючи, якщо є, характер вмісту, його кількість, колір та напрям витікання. Під час опису рота звертають увагу на його стан (відкритий чи закритий), особливості губ, слизової оболонки, стан порожнини рота, наявність або відсутність зубів і лунок від них. Окремо зазначають положення язика (наприклад, знаходиться за лінією зубів, кінчик затиснутий між зубами чи виступає з ротової порожнини) та характер запаху з рота.

Під час огляду шиї слід розстебнути гудзики сорочки та кофти. У процесі огляду визначають форму та довжину шиї, а також фіксують наявність чи відсутність будь-яких ушкоджень. Огляд включає ретельне вивчення й опис передньої, бічних і задньої поверхонь шиї.

Під час огляду грудної клітки звертають увагу на її форму та перевіряють цілісність ребер методом пальпації. Оглядають передню та задню поверхні грудної клітки. У жінок фіксують стан молочних залоз. Огляд живота включає

оцінку його форми, розмірів і консистенції. При вивченні зовнішніх статевих органів відзначають правильність їхнього розвитку та наявність можливих виділень із сечовипускного каналу або піхви. Перед введенням термометра у пряму кишку оглядають стан анального отвору та характер можливих виділень, якщо такі є.

Під час огляду кінцівок перевіряють цілісність їхніх кісток методом пальпації, детально описують нігті, вміст під ними, а також стан шкіри на долонях та підшвах.

Пошкодження, виявлені на тілі трупа, рекомендується аналізувати та описувати під час огляду окремих його частин (голови, шиї, грудей, живота, промежини, кінцівок). Опис слід здійснювати у відповідності до загальноприйнятої в судовій медицині послідовності. Під час дослідження ушкоджень на місці події забороняється змінювати їх початковий стан (наприклад, обмивати водою), щоб уникнути втрати речових доказів.

- *ложе трупа, тобто поверхню, на якій він був виявлений, можна дослідити та описати після обережного переміщення трупа з його початкового місця розташування.* Під час фіксації характеристик ложа трупа звертають увагу на тип поверхні, відбитки тіла, наявність забруднень чи предметів, що знаходяться під ним. У разі виявлення під трупом слідів крові, необхідно оцінити ступінь її проникнення в основу, наприклад, у ґрунт, сніг тощо.

Також фіксують характерні ознаки переміщення чи зміни положення тіла після отримання ушкоджень. Іноді до місця знаходження трупа ведуть сліди волочиння, які можуть проявлятися у вигляді смуг різної форми, ширини та глибини. Такі сліди описуються слідчим, а якщо на них присутні сліди крові, то у процесі їхнього опису слідчому надає допомогу лікар [31].

Труп на місці події, як правило, визначається його центром (центральною, головною його елементом) і оглядається слідчим в першу чергу. При цьому метод огляду всього місця події обирається слідчим з урахуванням місцезнаходження трупа (ексцентричний, вузловий, секторний тощо).

Якщо труп не впізнаний, він описується за методом словесного портрету, відповідно до якого опис ознак зовнішності здійснюється зверху вниз з перерахуванням загальних і окремих ознак. Щодо особливих прикмет, слід звертати увагу та документувати не лише наявність шрамів, слідів опіків, слідів хірургічних втручань, родимих плям, татуювань, але й ознаки звичок: нікотинові плями на пальцях, рубці, синці, сліди від ін'єкцій, а також ознаки тривалого носіння обручок, сережок, ланцюжків, браслетів тощо.

Під час огляду місця події нерідко виникає необхідність швидкого орієнтування членів слідчо-оперативної групи щодо можливого знаряддя злочину, яким могли бути завдані тілесні ушкодження або пошкодження одягу. Вказане важливо, оскільки ідентифікація, виявлення та вилучення знарядь злочину мають ключове значення для подальшого розслідування. Пошкодження одягу визначають як порушення його цілісності під впливом механічних, термічних або інших чинників. За характером походження пошкодження на одязі класифікують наступним чином: – пошкодження, спричинені гострими предметами; – пошкодження, викликані тупими предметами; – термічні пошкодження; – хімічні пошкодження; – пошкодження, заподіяні вогнепальною зброєю [93, с. 200].

Одним із важливих завдань огляду місця події є виявлення, фіксація і вилучення речових доказів – слідів біологічного походження – крові, слини, сперми, волосся, часток епітелію, мозкової речовини та ін.

За слідами крові можна встановити місце та знаряддя вчинення вбивства, положення потерпілого на момент заподіяння травми, напрямок руху пораненої особи або переміщення трупа, з якої ділянки тіла утворилась кровотеча, наявність у крові алкоголю, наркотичних чи отруйних речовин.

Форма та розміри слідів крові (плями від довільного падіння крапель, бризки, патьоки, відбитки, помарки, калюжі, просочування та ін.) залежать від характеру нанесеного ушкодження, положення тіла потерпілої особи, перебування її у стані спокою або руху, висоти падіння крові, характеру поверхні предмета, на який потрапила кров, від кута її нахилу.

Під час виявлення слідів крові необхідно враховувати ймовірність їх знаходження у важкодоступних або «прихованих» місцях. До таких місць можуть належати: піднігтьові простори на пальцях рук трупа, краї кишень і рукавів одягу, шви та простір під підкладкою одягу, щілини в підлозі, зони під плінтусами, поглиблення та місця з'єднання деталей меблів, ручки дверей, водопровідні крани, знаряддя злочину, транспортні засоби тощо. До того ж, слід звертати увагу на можливі зміни кольору плям крові. Зокрема, якщо вони знаходяться на темній або строкатій поверхні чи були замиті, їх відтінок може набувати чорного, зеленуватого або жовтуватого кольору.

За наявності на певних об'єктах підозрілих плям, використовуються потужні освітлювачі, оскільки у косопадаючому освітленні плями крові помітніші за рахунок блиску, викликаного відбиванням світла. Відповідно до методу розділення кольорів, використовують зелені або синьо-зелені світофільтри, або світофільтри, однакові за кольором із предметом-підложкою ймовірних плям крові. Невидимі та замиті сліди крові виявляються за допомогою ультра-фіолетового опромінювання, їм не притаманна люмінісценція, але вони набувають темно-коричневого «бархатистого» вигляду. Застарілі сліди крові в УФП дають яскраве помаранчово-червоне світіння. Для діагностування підозрілих на кров плям виконуються попередні проби (3% розчину водню, бензидинова проба, проба з розчином люмінолу, з використанням гемофану та ін.) [68, с. 309-311].

Якщо судово-медичний експерт під час огляду трупа робить припущення про зґвалтування потерпілої, або статевий контакт, що відбувся, ймовірно між жертвою та злочинцем, слід приділяти належну увагу пошуку слідів сперми. При цьому необхідно звертати увагу на характерні звивисті краї плям, цупкість, білуватий, жовтуватий або сіруватий кольори плям на текстильних тканинах; білувато-сіруваті, жовтуваті крупинки. В УФП з'являється характерна специфічна біло-блакитна люмінісценція плям.

В ході пошуку слідів, які могли утворитися від інших виділень людини (слини, сечі та ін.), слід використовувати ультрафіолетове опромінювання, а

також вилучати виявлені недопалки сигарет чи стіків до електронних сигарет, жувальні гумки, зубочистки, робити змиви або зішкряби з місць укусів зубами на тілі трупа, а також ймовірні сліди слини з підлоги (плювки на підлозі, асфальтовому покритті тощо). Волосся може бути виявлене в зажатих кистях трупа, на підлозі та предметах навколишньої обстановки, на знаряддях злочину, на одязі, в транспортному засобі. Волосся відноситься до видимих об'єктів або макрооб'єктів, виявляється за допомогою оптичних приладів, наприклад, лупи з підсвіткою, на спеціальними засобами – ебонітовими паличками, спеціальними стічками із липкою поверхнею, спеціальними портативними всмоктувачами для макто та міктооб'єктів.

Якщо в ході огляду місця події виявлені часточки тканин тіла людини, для їх збереження та можливості подальшого судово-експертного дослідження, в залежності від їх розміру, об'єкти поміщуються у скляну ємність із розчином формаліну, що герметично закривається притертою кришкою, або висушуються при кімнатній температурі без застосування будь-яких нагрівачих пристроїв та поміщуються у паперові чи поліетиленові конверти для зберігання речових доказів [31].

Слід дотримуватися наступних правил вилучення слідів біологічного походження:

- сліди біологічного походження на одязі, інших предметах невеликого розміру вилучають разом із предметом-носієм (або предметом-підложкою), можливе вилучення частини такого предмету зі слідом, якщо вона є віддільною;

- при неможливості такого вилучення, слід вилучається шляхом змиву (з використанням чистої марлі, змоченої у дистильованій воді) або зішкрябу (гострим предметом – скальпелем, ножом тощо) з поверхні великогабаритного або нерухомого предмету. Окремо вилучаються таким же способом й окремо упаковуються контрольні зразки поверхні предмета-слідоносія;

- вологі предмети зі слідами, предмети, просочені рідиною перед упакуванням просушуються в умовах кімнатної температури;

- зі слідів рідини великого обсягу (калюжі, потьоки крові, пювки тощо) відбираються зразки за допомогою марлевих тампонів, які висушуються і упаковуються. Контрольні зразки з незабрудненої поверхні відбираються за загальними правилами.

Необхідною умовою ефективності подальших експертних досліджень виявлених слідів є дотримання наступних правил щодо забезпечення збереження та придатності біологічного матеріалу для ідентифікації особи на основі генетичної інформації:

- вилучення слідів слід розпочати якомога швидше після їх утворення;
- будь-які об'єкти вилучаються лише після їх фотографування та детального опису у протоколі відповідної процесуальної дії;

- сліди слід вилучати переважно разом із об'єктом, на якому вони виявлені; змиви застосовуються лише у випадках, коли інші способи вилучення неможливі;

- усі дії з вилучення слідів необхідно здійснювати виключно в гумових рукавичках;

- застосовуються чисті металеві інструменти, які після обробки кожного об'єкту ретельно очищуються ватним тампоном, змоченим 70% розчином етилового спирту, а потім висушуються тампоном або прожарюються над відкритим полум'ям (наприклад, спиртівки чи запальнички), щоб уникнути перенесення мікрочасток між об'єктами. Волосся видаляється вручну або за допомогою пінцету;

- під час вилучення об'єктів біологічного походження обов'язково слід забезпечити наявність контрольного зразка від предмета-носія (його частини без слідів біологічного матеріалу, такого як зіскоб або змив), який буде використовуватися для проведення лабораторного аналізу;

- вологі сліди та контрольні зразки завжди висушують за кімнатної температури в темному приміщенні. При цьому, сліди слід оберігати від впливу прямих сонячних променів, високої температури, вологи, забруднень, тертя, протягів та інших несприятливих факторів;

– кожен вилучений об'єкт пакується індивідуально в паперові конверти. Якщо сліди перебувають у вологому стані, забороняється застосовувати синтетичні матеріали (полімерні пакети чи плівки), які обмежують доступ повітря. У таких випадках сліди вилучають лише після висихання або виконують мазки чи змиви;

– усі речові докази мають бути запаковані таким способом, щоб їх вилучення було можливим лише шляхом порушення цілісності упаковки. Якщо предмети упаковані неналежним чином, вони не можуть визнаватися в суді достовірними речовими доказами [107, с. 15-16].

Під час огляду місця події слід приділяти увагу не лише зоні, де виявлено труп, але й прилеглий території. Вбивство з особливою жорстокістю може бути скоєно як без використання знарядь злочину чи засобів проникнення до домоволодіння, так і з їх застосуванням. Тому ретельний огляд усіх ключових ділянок місця події є необхідним елементом розслідування злочинів цього виду. Зокрема, під час огляду домоволодіння, де знайдено тіло, слід зосередитися на виявленні та документуванні стану запираючих пристроїв, слідів їх зламу або проникнення. Важливо зафіксувати стан замків, петель дверей, сліди використання сторонніх предметів чи знарядь для злому, сліди транспортних засобів, а також предмети, які могли бути використані злочинцями під час скоєння злочину.

Разом з тим ретельному дослідженню підлягають ймовірні місця зберігання викраденого майна, якщо вбивство з особливою жорстокістю вчинене в сукупності із майновим злочином. Якщо викрадене майно зберігалось в сейфах, замкнених ящиках столів, шафах, огляду піддаються зовнішні поверхні дверцят, бічні грані, за які злочинці могли братися руками, торкатися відкритими частинами тіла, а також одягом. Необхідним є огляд перерахованих ділянок під різними кутами освітлення, з використанням збільшувальних приладів, потужних джерел освітлення, засобів виявлення слідів рук. Так само обстежуються і внутрішні поверхні ящиків, полиць і

інших сховищ та предмети, які перебували всередині них і. наприклад, викинути злочинцем з полиць на підлогу.

Окрему увагу під час огляду місця події слід приділяти пошуку та фіксації, так званих, негативних обставин – будь-яких виявлених в ході огляду фактичних даних, які неможливо пояснити, виходячи з первинної версії про подію, що здається спочатку найбільш ймовірною. Негативні обставини мають особливо важливе значення для виявлення інсценувань, тобто фактів штучного створення особою, зацікавленою в певному результаті слідства, обстановки, що не відповідає обставинам дійсної події. Як слушно зауважує В. П. Бахін, злочинець може навмисно зруйнувати первинне місце події, наприклад, здійснивши підпал будівлі, у якій було скоєно вбивство, і таким чином сформувати вторинне місце події [8, с. 55].

Варто зазначити, що знаходження трупа на місці пожежі зазвичай свідчить про можливий кримінальний характер займання. У першу чергу, за участю судово-медичного експерта слід спробувати встановити причину смерті. Також обов'язково ідентифікують особу загиблого та з'ясовують його дії в день виникнення пожежі. Виявлення людських останків у зоні займання є підставою для початку кримінального провадження за фактом їх виявлення [48, с. 92].

Для подальшого розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю важливою є детальна фіксація отриманої під час огляду місця події інформації шляхом протоколювання, складання схем, планів, а також фотозйомки та відеозапису. Вважаємо, що об'єктами, які підлягають обов'язковій фіксації під час огляду місця події – вчиненого вбивства з особливою жорстокістю є такі:

- труп (поза, в якій тіло перебуває, характерні ушкодження, наявність ознак насильницьких дій) та одяг трупа;
- знаряддя, використані для вчинення вбивства, а також інструменти та засоби, застосовані злочинцями для проникнення у житлове приміщення (наприклад, свердло, викрутка, лом тощо);

- місцевість, на якій було знайдено труп (місце його розташування, наявні сліди);
- точка проникнення злочинця на територію домоволодіння потерпілого (двері, вікно) та шляхи, якими нападники залишали місце скоєння злочину;
- об'єкти, на яких збереглися сліди, залишені злочинцем;
- предмети та речі, залишені злочинцем, зокрема, недопалки сигарет, частини одягу та інші подібні предмети;
- прилеглі території, на яких також можуть бути знайдені сліди злочинців, зокрема ознаки використання транспортних засобів (до прикладу, під'їзд, двір, сходи, коридори тощо).

Важливою складовою документування процесу огляду місця події є використання сучасних технічних засобів, які наразі мають широкий спектр можливостей. Завдяки їм можна точно відобразити форму, просторове розташування, динамічні характеристики об'єктів, а також передати мову, інтонацію, жести, послідовність дій та навіть загальну атмосферу. Вказане забезпечує більш точне відтворення важливих обставин, які складно зафіксувати лише у протоколі. Особливо слід відзначити переваги цифрових засобів фіксації, адже їх функціонал значно перевищує можливості традиційних методів.

Ще одним аргументом на підтримку позиції окремих експертів щодо проведення огляду місця події за участю групи спеціалістів є зростаюча складність криміналістичної техніки, оволодіти якою слідчий самостійно часто не в змозі. До того ж, одночасне їх використання разом із складанням протоколу огляду практично неможливе та недоцільне. Для ефективного застосування сучасних технічних засобів потрібні не лише спеціалізовані знання, але й практичні навички роботи з ними. Наприклад, для документування місця події може використовуватись відеокамера з функцією безперервної зйомки кругового панорамного огляду. Такий підхід дозволяє зафіксувати всі можливі місця знаходження доказів, а програмне забезпечення забезпечує можливість наближення до об'єктів та визначення відстані між

ними. У перспективі, на нашу думку, застосування таких відеозасобів може навіть призвести до відмови від традиційного протоколювання огляду. Для фіксації обстановки великих територій на відкритій місцевості можливе використання дронів (мультикоптерів чи квадрокоптерів), оснащених відеокамерами та відповідними програмними інструментами [113].

Загалом питання використання інноваційних науково-технічних засобів у розслідуванні злочинів не є новим. У науковій літературі, як вітчизняній, так і зарубіжній, представлені дослідження, присвячені впровадженню тривимірних технологій у криміналістику, які свідчать про перспективність та позитивний досвід їх застосування під час огляду місця події. Проте, багато практичних аспектів цього питання залишаються недостатньо вивченими. Наприклад, на етапі досудового розслідування 3D-сканери використовуються як засоби для документування та попереднього аналізу місцевості, приміщень, осіб і предметів під час проведення огляду місця події. Тривимірне сканування дозволяє з високою точністю фіксувати об'ємні та поверхневі сліди, як видимі, так і малопомітні. На практиці, за допомогою таких сканерів документуються сліди крові та інших речовин, відбитки зубів, рук, ніг, взуття, транспортних засобів, зброї та її застосування, вибухових речовин і пристроїв тощо.

Наприклад, на місці скоєння вбивства, зокрема із застосуванням особливої жорстокості, важливо фіксувати та аналізувати всі виявлені сліди крові. Це можуть бути краплі крові, потьоки, криваві символи або малюнки, створені рукою чи предметами, плями, розтерті сліди, залишені потерпілим, або доріжки таких слідів. Використання технології 3D-сканування дозволяє точно зафіксувати просторове розташування всіх слідів крові, а тривимірна реконструкція допомагає встановити, що саме відбулося на місці злочину. Вона також надає інформацію про розміри та форму крапель крові, напрямок потьоків, а також особливості їх нанесення на стіни, підлогу й інші поверхні. Наприклад, програма «Faro Zone 3D» здатна визначити довжину, ширину та напрямок руху кожної краплі крові, створюючи віртуальні лінії на тривимірній моделі місця злочину. Вказане, таким чином дозволяє візуалізувати точки

перетину ліній, які вказують на положення потерпілого у просторі в момент нанесення ушкоджень. Для дослідження мікрослідів крові слідчий або експерт (спеціаліст) можуть використовувати функції високої щільності точок сканера та проводити сканування поверхонь з різних ракурсів.

Основними перевагами використання 3D-сканерів на місці події є: а) точне відтворення об'єктів із високою деталізацією та геометричною точністю поверхонь без спотворень, що відрізняє їх від серійної або панорамної фотозйомки; б) швидкість збору інформації, адже 3D-сканер здатний виконувати мільйони вимірювань за лічені секунди з точністю до одного міліметра; в) можливість фіксації розташування людей і предметів із високою точністю незалежно від їхньої віддаленості; г) здатність проводити сканування навіть за умов недостатнього освітлення або в темряві завдяки функції «нічного режиму», що використовує інфрачервоні промені; г) багатофункціональність програмного забезпечення, яке дозволяє оперативно створювати як двовимірні, так і тривимірні моделі місця злочину; д) зручність у використанні та забезпечення безпеки під час роботи.

Однак, разом із численними перевагами 3D-сканерів варто зазначити й низку недоліків таких технологій, серед яких: а) висока вартість самого обладнання та його налаштування порівняно з іншими методами фіксації; б) необхідність володіння спеціальними знаннями та навичками слідчим (експертом, спеціалістом) для роботи зі сканером та відповідним програмним забезпеченням; в) залежність точності сканування від типу пристрою та відстані до об'єкта; г) вплив рівня роздільної здатності на тривалість сканування; г) чутливість до вібрацій або переміщень під час роботи; д) утворення сліпих зон у зоні сканування або на окремих поверхнях, що потребує поетапного сканування з різних кутів (наприклад, ділянка під сканером, установленим на штатив, не відображається); е) можливі спотворення при скануванні об'єктів із відбивними (дзеркальними) властивостями або блискучих поверхонь [5].

Таким чином, основною перешкодою для широкого впровадження 3D-сканерів у процес розслідування злочинів в Україні залишається їх висока вартість, а також потреба у підготовці спеціалістів для роботи з таким обладнанням. Хоча 3D-сканери мають беззаперечні переваги над традиційними методами фіксації, через існуючі недоліки основними способами документування на місці події поки що залишаються фотографування, відеозйомка, складання схем, виконання вимірювань та оформлення протоколів. Водночас, розвиток технологій не зупиняється, 3D-технології постійно вдосконалюються, стають доступнішими, а їхня вартість поступово знижується.

Отже, ретельність і якість дослідження місця події значною мірою визначають успіх подальшого розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. У цьому контексті огляд місця події виконує як пошукову, так і орієнтовну функції, а його повне і всебічне проведення створює можливості для розробки організаційного плану і тактики здійснення подальших слідчих (розшукових) дій, а також висувати версії щодо особи злочинця та інших аспектів розслідування.

2.3. Судово-медична експертиза трупа у розслідуванні вбивств, вчинених з особливою жорстокістю

Судова експертиза є одним із ключових засобів доказування у будь-якому кримінальному провадженні, зокрема під час розслідування вбивств, вчинених із особливою жорстокістю. Згідно з положеннями п. 1 ч. 2 ст. 242 КПК України, слідчий або прокурор мають обов'язок забезпечити проведення експертизи для встановлення причин смерті. Таким чином, проведення судово-медичної експертизи трупа у випадках, коли виявлені ознаки насильницької смерті, є обов'язковим. Однак результати системного аналізу кримінальних проваджень, пов'язаних із розслідуванням злочинів, передбачених п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, свідчать, що органи досудового розслідування іноді

формально ставляться до виконання цього обов'язку і не використовують у повному обсязі фактичні дані, отримані під час проведення судово-медичної експертизи трупа.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза трактується як дослідження, що здійснюється із використанням спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесел чи інших сфер, з метою підготовки висновку щодо питань, які стосуються або можуть стосуватися предмета судового розгляду [123].

Згідно з ч. 2 ст. 84 КПК України, висновок експерта є процесуальним джерелом доказів, безпосередньо доказами служать фактичні дані, отримані у визначеному КПК України порядку, які використовуються слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для встановлення наявності або відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню. Отже, можна стверджувати, що доказами у цьому випадку є фактичні дані, встановлені експертом за допомогою спеціальних знань та зафіксовані у висновку.

Проведення експертизи трупів у випадках насильницької смерті входить до компетенції судово-медичної експертизи, діяльність якої регулюється відомчими нормативно-правовими актами Міністерства охорони здоров'я України, зокрема Інструкцією про проведення судово-медичної експертизи № 6 від 17.01.1995 р., зареєстрованою Міністерством юстиції України 26.07.1995 р. під № 254/790 [41], а також Правилами проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи № 6 від 17.01.1995 р., зареєстрованими Міністерством юстиції України 26.07.1995 р. під № 257/793 [118] та іншими нормативно-правовими актами.

Головною метою судово-медичної експертизи трупа є визначення причини смерті а також розв'язання інших питань, які виникають у ході кримінального провадження, за винятком питань правового характеру (ч. 1 ст. 242 КПК України).

Питання, які адресуються судово-медичному експерту, формуються з урахуванням обставин, пов'язаних із виявленням трупа, наявних слідів і ознак, що можуть попередньо вказувати на причину смерті, свідчень очевидців та інших матеріалів кримінального провадження, які містять відомості, важливі для встановлення фактичних обставин злочину.

Постановка певних питань перед судово-медичним експертом часто обумовлена необхідністю перевірки висунутих версій, якщо результати експертизи можуть підтвердити або спростувати їх. Такі питання зазвичай охоплюють визначення причини та часу настання смерті, її насильницький характер, механізм нанесення ушкоджень, ідентифікацію знаряддя злочину, приналежність фрагментів тіла, виділень чи тканин певній особі, встановлення особи загиблого та інші обставини. До того ж, в ході розслідування вбивств, скоєних з особливою жорстокістю, особливе значення має з'ясування питань, пов'язаних із наявністю на тілі численних тілесних ушкоджень, слідів тортур, мордування чи інших видів знущань, включаючи використання вогню, електричного струму, хімічних речовин (кислоти, лугу), радіоактивних матеріалів або отрути, що спричиняють нестерпний біль, а також ознак глумління над тілом жертви.

Консультація слідчого або судді з експертами судово-медичної установи до призначення судово-медичної експертизи може значно сприяти правильному формулюванню питань, забезпеченню їх повноти, а також якісній підготовці матеріалів для дослідження. Особливо доцільно отримати попередню консультацію щодо формулювання питань на судово-медичну експертизу у фахівця, який брав участь в огляді трупа на місці події, зокрема судово-медичного експерта або лікаря. Згідно з ч. 1 ст. 238 КПК України, їх участь у такому огляді є обов'язковою. Подібна консультація не лише забезпечує своєчасність проведення експертизи, а й дає змогу отримати максимально повні та обґрунтовані результати дослідження, запобігаючи необхідності в додаткових чи повторних експертизах.

Відповідно до п. 1.33 Правил проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи, підсумки висновку експерта формуються після завершення всіх досліджень, що стосуються експертизи трупа, з урахуванням поставлених запитань. Нумерація відповідей повинна строго відповідати нумерації запитань, зазначених у постанові. При цьому, допускається об'єднання близьких за змістом запитань, а також зміна їх послідовності, за умови збереження початкового формулювання запитань [118].

Таким чином, експерт має право у своєму висновку змінювати порядок запитань і відповідей, а також об'єднувати ті запитання, які схожі за змістом. Водночас, експерт не надає відповідей на запитання, що виходять за межі його компетенції або мають правовий характер.

Широко визнаним є твердження, що висновки, зроблені експертом або комісією експертів у результаті судово-медичного дослідження трупа, є унікальними доказами, які неможливо отримати з інших джерел. Це підкреслює їхню особливу важливість у загальній системі доказів у кожному кримінальному провадженні цієї категорії [58, с. 67; 85, с. 151-152; 108, с. 157-158].

Слід підкреслити, що хоча висновок судово-медичної експертизи трупа відіграє важливу роль серед інших доказів у матеріалах кримінального провадження, його значення не можна вважати безумовно пріоритетним. Це пояснюється тим, що одні й ті ж обставини, як-от місце, час і причина настання смерті, встановлюються судовим експертом як під час огляду місця події, так і на подальшому етапі проведення судово-медичної експертизи. Зрозуміло, що на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, первинну та необхідну інформацію для розкриття злочину правоохоронці зазвичай отримують саме від судово-медичних експертів під час огляду трупа на місці події. Зокрема, експерти надають слідчому допомогу у встановленні причини смерті, часу її настання, механізму утворення ушкоджень, кількості травмуючих впливів та особливостей травмуючого предмета. Огляд трупа

проводиться візуально із використанням техніко-криміналістичних засобів, проте категорично забороняється здійснювати будь-які дії, що можуть змінити первинний стан трупа або властивості ушкоджень. Сюди входять зондування поранень, обмивання тіла, видалення засохлої крові, дослідження ранових каналів чи вилучення предметів, що знаходяться в ранах. Під час огляду судово-медичний експерт лише фіксує характер і ступінь вираженості трупних явищ, а офіційний висновок про час настання смерті надається вже за результатами судово-медичної експертизи, що може бути завершена через значний час після вчинення злочину. Водночас, попередня усна інформація про можливий час смерті зазвичай надається правоохоронним органам уже під час огляду трупа [72, с. 67]. Очевидно, що така інформація, хоча і має ймовірний характер, з іншого боку є надзвичайно важливою для формування та перевірки криміналістичних версій, а також для визначення кола осіб, які потенційно можуть бути причетними до скоєння злочину.

Слід відзначити, що, на жаль, у деяких випадках були зафіксовані ситуації, коли судово-медичний експерт виходив за межі своїх повноважень, відповідаючи на поставлені запитання та формулюючи висновки (навіть у формі ймовірності), що згодом призводило до необхідності призначення повторної експертизи для перевірки їх обґрунтованості.

У березні 2009 року до відділу комісійних судово-медичних експертиз надійшла постанова слідчого одного з районних відділів Головного управління МВС України в м. Києві про призначення повторної судово-медичної експертизи. Причиною такого рішення стало припущення слідчого про те, що експерт, який виконував первинну експертизу, перевищив свої повноваження, надаючи відповіді на поставлені запитання. Згідно з матеріалами провадження, 14 вересня 2008 року в одній із квартир багатопверхового будинку було знайдено тіло 18-річної жінки (зріст 164 см) з численними колото-різаними ранами.

Під час судово-медичного дослідження трупа було виявлено 32 ушкодження, які виникли внаслідок дії гострого предмета. Ці рани мали різну

величину, форму та локалізацію, а ранові канали, утворені ними, спрямовувалися в різних напрямках.

Під час проведення первинної судово-медичної експертизи один із висновків експерта був сформульований наступним чином: «З огляду на зріст потерпілої, переважно незначну глибину ранових каналів, їхню численність, можна припустити, що характер травматичних впливів (ударів) відповідає анатомічним параметрам нападника, зростовий показник якого міг знаходитися в межах середнього відхилення (до 5 см) від зросту потерпілої. Найбільш точний висновок може бути зроблений за результатами відтворення обставин і обстановки події або під час проведення слідчого експерименту; морфологія виявлених тілесних ушкоджень, їх локалізація, що охоплює різні анатомічні зони тіла, переважання поверхневих ушкоджень, невелика глибина більшості ранових каналів за їхньої множинності, дозволяють припустити, що тілесні ушкодження могли бути нанесені особою жіночої статі або неповнолітнім чоловічої статі (підлітком), які мають психічні відхилення. Таким чином, імовірно, що особа, яка завдала цих ушкоджень, мала невелику фізичну силу».

Під час проведення повторної судово-медичної експертизи в рамках цього кримінального провадження було поставлено запитання: «Чи можна, враховуючи розташування, кількість ушкоджень, завданих гострим предметом, а також довжину ранових каналів, визначити стать, вік, зріст, фізичний чи психічний розвиток особи, яка їх нанесла?». Комісія експертів надала наступну відповідь: «Сучасні методи дослідження, доступні в судовій медицині, не дають змоги з науковою точністю встановити такі обставини, що відповідають законам логіки. Зокрема: за кількістю, характером, морфологією та обсягом виявлених тілесних ушкоджень неможливо визначити стать нападника; за кількістю, характером, морфологією та обсягом виявлених тілесних ушкоджень неможливо визначити зріст нападника; за кількістю, характером, морфологією та обсягом виявлених тілесних ушкоджень неможливо визначити вік нападника; за кількістю,

характером, морфологією та обсягом виявлених тілесних ушкоджень неможливо визначити фізичний розвиток нападника; за кількістю, характером, морфологією та обсягом виявлених тілесних ушкоджень неможливо визначити психічний розвиток нападника».

Таким чином, вищезазначені висновки повторної судово-медичної експертизи стали підґрунтям для розширення кола слідчих версій, спрямованих на встановлення особи злочинця. У результаті проведених розшукових дій було встановлено, що злочин скоїв 22-річний чоловік, який не мав жодних психічних або фізичних відхилень [73].

Аналіз кримінальних проваджень, відкритих за ознаками злочину, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, демонструє, що у висновках судово-медичних експертиз трупів, проведених у цих провадженнях, до 10% питань залишаються без відповідей з різних причин (проаналізовано 35 висновків експертів). Крім того, зафіксовано випадки призначення додаткових або повторних судово-медичних експертиз трупів. Наведене вказує на недостатній рівень підготовки матеріалів, зокрема, у частині правильного формулювання запитань, які ставляться перед експертом.

Варто підкреслити, що судово-медична експертиза трупа у кримінальних провадженнях, пов'язаних із вбивствами, вчиненими з особливою жорстокістю, не лише сприяє встановленню фактів і обставин кримінального правопорушення, які неможливо з'ясувати іншими методами, але й відіграє ключову роль у тактичному забезпеченні процесу розслідування.

За результатами опитування працівників слідчих підрозділів, оперативних працівників та прокурорів щодо напрямків використання висновків, отриманих під час судово-медичної експертизи трупа у кримінальних провадженнях про вбивства, включно з вбивствами, вчиненими з особливою жорстокістю, встановлено наступне. Фактичні дані, отримані під час експертизи, застосовуються під час допитів підозрюваних (84% респондентів) та проведення слідчих експериментів (54% опитаних).

Водночас, 15% учасників зазначили, що висновки експерта використовуються

виключно для складання повідомлення про підозру, обвинувального акту або клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Такий підхід до використання даних експертизи свідчить про недостатнє опрацювання питання щодо можливих напрямків їх застосування, що, на нашу думку, є ознакою поверхневого підходу до реалізації потенціалу судово-медичної експертизи.

На нашу думку, сфера використання фактичних даних, отриманих під час проведення судово-медичної експертизи трупа у кримінальних провадженнях, що стосуються вбивств, вчинених із особливою жорстокістю, є значно ширшою. Зокрема, такі дані можуть слугувати вихідною інформацією для:

розшуку злочинця, зокрема для формування його психологічного портрету або створення так званого «словесного портрету», який включає ймовірні характеристики зовнішності підозрюваного,

проведення повторного огляду місця події, що передбачає пошук і виявлення знарядь злочину та матеріальних об'єктів, які могли контактувати зі злочинцем, з метою виявлення слідів, що належать ймовірному злочинцю,

призначення криміналістичних експертиз, зокрема: дактилоскопічної, трасологічної, криміналістичної експертизи матеріалів, речовин і виробів з них, почеркознавчої та інших видів експертиз, спрямованих на встановлення обставин, що мають значення для розслідування,

виявлення осіб, які можуть бути свідками, зокрема очевидцями скоєння злочину, та проведення їхнього подальшого допиту,

призначення судової психологічної, психіатричної або комплексної психолого-психіатричної експертизи щодо підозрюваного чи обвинуваченого.

Фактичні відомості, зазначені у висновку експерта, можуть слугувати основою для призначення таких експертиз, а також відіграють важливу роль в організації та тактиці їх проведення, у певних випадках визначаючи їх напрямок і ефективність [42].

Висновки до 2 розділу

У чинному КПК України визначено коло обставин, які необхідно встановити в межах кожного кримінального провадження (ч. 1 ст. 91 КПК України). Проте цей перелік носить загальний характер і вимагає уточнення залежно від особливостей розслідуваного виду кримінальних правопорушень, зокрема з урахуванням специфічних ознак їх складу. Обставини, які підлягають з'ясуванню під час розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, є більш розширеними порівняно з переліком, передбаченим ч. 1 ст. 91 КПК України, і включають:

1. Подія кримінального правопорушення:
 - час, тривалість вчинення злочину;
 - місце, його освітленість, віддаленість від інших споруд чи будинків;
 - спосіб, засоби вчинення вбивства та інші обставини вчинення кримінального правопорушення,
 - факт усвідомлення винуватою особою (злочинцем), що він завдає потерпілому особливих фізичних страждань, шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, тощо, кількість тілесних ушкоджень та ін.;
 - факт усвідомлення винуватою особою (злочинцем), що він завдає потерпілому психічних чи моральних страждань та ін.
2. Відомості про особу злочинця, потерпілу особу, зв'язок «потерпілий-злочинець»:
 - демографічні дані щодо підозрюваного, потерпілого
 - обставини вчинення підозрюваним інкримінованого кримінального правопорушення, особливо якщо злочин вчинений у співучасті, наявність злочинного умислу та ін.

- факт попереднього знайомства, тобто наявність попередніх стосунків злочинця й потерпілої особи, то з'ясовується їх тривалість і характер та ін.

3. Обставини, які обтяжують покарання за вчинення вбивства з особливою жорстокістю, які можна поділити на дві групи, а саме 1) обставини, що обов'язково визнаються судом обтяжуючими (п.п. 2, 6, 6-1, 7, 9, 12 ч. 1 ст. 67 КК України), та 2) обставини, що можуть не бути визнані судом обтяжуючими, якщо суд наведе мотиви такого рішення (п.п. 1, 3, 4, 5, 8, 11, 13 ч. 1 ст. 67 КК України).

4. Обставини, які є підставою закриття кримінального провадження. Оскільки вбивство з особливою жорстокістю є особливо тяжким злочином проти життя, то підставами закриття кримінального провадження про вбивство з особливою жорстокістю можуть бути п. 3 та 5 ч. 1 ст. 284 КПК України, а саме не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати (п. 3) або помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого (п. 5). Всі інші підстави не можуть бути застосованими для закриття кримінального провадження щодо злочинів досліджуваного виду.

5. Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Згідно результатів системного аналізу відповідних норм чинного законодавства, єдиною підставою для звільнення від кримінальної відповідальності за вбивство з особливою жорстокістю є у зв'язку із закінченням строків давності, якщо з дня вчинення нею кримінального правопорушення і до дня набрання вироком законної сили минули п'ятнадцять років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину (п. 5 ч. 1 ст. 49 КК України). Разом з тим, питання про застосування давності до особи, що вчинила вбивство з особливою жорстокістю – особливо тяжкий злочин, за

який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі, вирішується судом, який може й не визнати за можливе застосувати давність (ч. 4 ст. 49 КК України). У зв'язку з цим ще раз підтверджується актуальність необхідності встановлення точного часу вчинення вбивства з особливою жорстокістю, що входить до групи обставин, пов'язаних із подією злочину (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України).

Перелік обставин, які слід встановити на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, не є остаточним і може бути доповнений у кожному конкретному випадку досудового провадження. Водночас цей перелік слугує базою для розробки алгоритму розслідування таких злочинів, визначення комплексу завдань, які необхідно вирішувати як на початковій стадії розслідування, так і на подальших етапах. Крім того, він сприяє плануванню необхідних процесуальних заходів, включаючи слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) дії, а також інші процесуальні кроки й організаційно-тактичні заходи забезпечувального характеру.

Місця події, що оглядаються в наслідок вчинення вбивств з особливою жорстокістю, з криміналістичної точки зору є досить складними через свою багато об'єктність, передбачають значний обсяг роботи та використання широкого кола спеціальних знань та науково-технічних засобів. Дослідженні особливості та надані рекомендації з використання спеціальних знань судово-медичного експерта, спеціаліста-криміналіста, техника-криміналіста під час огляду місця події.

Об'єктами, які підлягають обов'язковій фіксації під час огляду місця події – вчиненого вбивства з особливою жорстокістю є: труп (поза трупа, характерні ушкодження, сліди насильницьких дій) та одяг трупа; знаряддя вбивства, а також знаряддя і засоби, що використовувались злочинцями для проникнення в житлове приміщення (свердло, викрутка, лом тощо); ділянка місцевості, де виявлено труп (ложе трупа, виявлені сліди); місце проникнення злочинця на територію домоволодіння потерпілого (вікно, двері) та шляхи

відходу виконавців нападу з місця злочину; об'єкти, на яких залишилися сліди злочинця; предмети і речі, залишені злочинцем (недопалки цигарок, елементи одягу тощо); прилягаючі ділянки місцевості, де можуть бути також виявлено сліди злочинців в тому числі сліди використання транспортних засобів (під'їзд, подвір'я, сходи, коридор). Систематизовані правила огляду і фіксації трупа, слідів біологічного походження, інших матеріальних об'єктів, а також прилеглої території.

Основним завданням судово-медичної експертизи трупа є встановлення причини смерті та вирішення інших питань, що виникають при здійсненні кримінального провадження, окрім питань права (ч. 1 ст. 242 КПК України). Питання, що ставляться на вирішення судово-медичному експерту, формуються з урахуванням обставин виявлення трупа, встановлених слідів, ознак, які можуть орієнтовно вказувати на причину настання смерті, показань очевидців та інших матеріалів кримінального провадження, в яких містяться дані, що мають значення для встановлення фактичних обставин вчинення злочину. Такі питання стосуються причини, часу настання смерті, її насильницького характеру, механізму заподіяння ушкоджень, встановлення або й ідентифікації знаряддя вбивства, належності фрагментів тіла, виділень, тканин певній особі, ідентифікації особи та інших обставин. В ході розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, важливим є з'ясування питань щодо наявності на тілі трупа значної кількості тілесних ушкоджень, слідів від заподіяння тортур, мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, слідів глумління над трупом та інших.

Фактичні дані, встановлені в результаті експертизи використовуються під час допиту підозрюваного, слідчого експерименту, розшуку злочинця (складання його психологічного портрету; так званого "словесного портрету", що містить ймовірні ознаки зовнішності злочинця), повторного огляду місця події (пошук та виявлення знарядь злочину, матеріальних об'єктів, з якими контактував злочинець з метою виявлення на них слідів злочинця),

призначення криміналістичних (дактилоскопічна, трасологічна, криміналістична експертиза матеріалів, речовин та виробів з них, почеркознавча тощо) та інших видів експертиз, призначення судових психологічної, психіатричної або комплексної психолого-психіатричної експертизи злочинця (підозрюваного, обвинуваченого) тощо.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З ОСОБЛИВОЮ ЖОРСТОКІСТЮ

3.1. Слідчі ситуації початкового та подальшого етапів розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю

Будь-яка періодизація досудового розслідування, тобто поділ його на певні етапи або стадії є умовною, проте доцільною з точки зору як криміналістичної науки, так і практики. У різні часи різні науковці виділяли від

двох до чотирнадцяти етапів стадії досудового (за КПК України 1960 р. – попереднього) розслідування, але переважна більшість як криміналістів, так і процесуалістів визнавала наявність початкового етапу стадії досудового розслідування.

В.І. Лунгу здійснив спробу вибудувати «ієрархічні сходи» завдань початкового етапу розслідування злочинів, до яких автор включив:

1) виявлення, фіксацію і збереження слідів злочину. Науковець зазначив, що у випадках, коли в результаті реагування органів досудового розслідування на повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення його вчинення не підтверджене, то, відповідно, й відсутні його сліди. Якщо така обставина встановлена, то подальші етапи досудового розслідування не знадобляться. Кримінальне провадження може бути завершене на підставі тих доказів, що зібрані на початковому етапі. Це завершення всього провадження у справі;

2) збирання, перевірку і оцінку доказів про обставини і наслідки вчиненого злочину із врахуванням того, що дії, спрямовані на вирішення цього завдання, мають бути вчинені невідкладно або є обов'язковою передумовою для успішного подальшого розслідування;

3) визначення кола осіб, можливо причетних до вчинення злочину, перевірку їх причетності до злочину;

4) збирання доказів, що викривають конкретну особу (осіб) у вчиненні злочину. Застосування до неї, якщо є необхідність і підстави, відповідних заходів процесуального примусу;

5) здійснення заходів із забезпечення відшкодування матеріальної шкоди, завданої злочинцем, та усунення інших шкідливих наслідків;

6) припинення і попередження нових злочинів [83, с. 12-13].

На думку А.Ф. Волобуєва, початковий етап розслідування передбачає виконання таких ключових завдань:

1) визначення місця, часу, характеру та інших обставин скоєння злочину, а також виявлення, документування та вилучення його слідів, які можуть зникнути або бути знищеними під впливом несприятливих умов;

2) встановлення, розшук і затримання особи, підозрюваної у скоєнні злочину, або обрання щодо неї запобіжного заходу;

3) збір доказів, які є достатніми для висунення обвинувачення особі, хоча б за одним епізодом її злочинної діяльності [23, с. 28–37]. Така точка зору поділяється здебільшого й іншими авторами.

Отже, завершення початкового етапу розслідування пов'язане з ідентифікацією особи, яка вчинила злочин, і повідомленням їй про підозру відповідно до вимог статей 276–279 КПК України або її затриманням за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Тобто, йдеться про здійснення комплексу різноманітних процесуальних дій і оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення підозрюваного у межах кримінального провадження. Наступний етап розслідування спрямовується на подальше встановлення обставин кримінального провадження [131, с. 169].

Слід зауважити лише, що чинне кримінальне процесуальне законодавство та законодавство про оперативно-розшукову діяльність [121] передбачає проведення оперативно-розшукових заходів до початку досудового розслідування або з метою розшуку підозрюваного, коли досудове розслідування зупинене або винесена окрема постанова, відомості про що вносяться до ЄРДР (ст. 281 КПК України). Підстави для здійснення оперативно-розшукової діяльності визначені у статті 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Серед них: 1) наявність достатньої інформації, отриманої відповідно до законодавчих норм, яка потребує перевірки через застосування оперативно-розшукових заходів і засобів, стосовно:

- підготовки кримінальних правопорушень;
- осіб, причетних до планування або підготовки вчинення кримінального правопорушення;
- осіб, які ухиляються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або від відбування кримінального покарання;
- осіб, місцеперебування яких невідоме;

- здійснення розвідувально-підривної діяльності іноземними спецслужбами, організаціями чи окремими особами проти інтересів України;

- загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну працівників судових та правоохоронних органів, які виникають у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, а також осіб, залучених до кримінального судочинства, їхніх сімей та близьких родичів, створюють необхідність забезпечення умов для належного здійснення правосуддя. Крім того, для забезпечення ефективності розвідувальної діяльності України важливо захищати співробітників розвідувальних органів, їхніх близьких родичів, а також осіб, які конфіденційно співпрацюють або співпрацювали з цими органами, і членів їхніх сімей. Вказане передбачено положеннями п. 1 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Перелік підстав для проведення оперативно-розшукових заходів, визначених у ст. 6 вищезазначеного закону є вичерпним, про що прямо зазначено у ч. 3 ст. 6 : «Прийняття рішення про здійснення оперативно-розшукових заходів забороняється у разі відсутності підстав, визначених у цій статті» [121].

Таким чином, вважаємо доцільним уточнити, що змістом початкового етапу розслідування можуть бути процесуальні дії, тобто слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) дії, інші процесуальні заходи, передбачені КПК України (заходи забезпечення кримінального провадження та ін.), організаційні та інші заходи забезпечувального характеру.

Хід і результати розслідування на початковому етапі безпосередньо пов'язані з аналізом слідчої ситуації, яка складається в конкретному кримінальному провадженні. Питання теорії слідчої ситуації ґрунтовно розроблені в криміналістичній науці завдяки науковим дослідженням таких учених, як: В.П. Бахін, С.В. Веліканов, В.К. Весельський, В.А. Журавель, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, О.В. Пчеліна, В.М. Шевчук, В.Ю. Шепітько та інших.

Слідча ситуація в межах криміналістичної науки визначається як:

- специфічна інформаційна модель, сформована у суб'єкта розслідування в результаті аналізу та осмислення фактичних обставин і реальних умов провадження розслідування [79, с. 192];

- комплекс обставин, даних та інших факторів, які прямо чи опосередковано впливають на особу з правовим статусом у конкретний момент розслідування певного виду злочину і визначають послідовність її інтелектуальної діяльності, що є природним і характерним для будь-якого розумового процесу (іноді на підсвідомому рівні), знаходячи своє відображення у прийнятті відповідних процесуально обґрунтованих рішень [47, с. 135];

- наукова абстракція, побудована на основі апріорних знань, що є результатом узагальнення та аналізу значного обсягу емпіричних даних, у якій відображені найзагальніші характеристики, що описують хід і стан розслідування на конкретному етапі (початковому, проміжному чи наступному) [35, с. 106];

- створена на основі аналізу практичного досвіду розслідування певної категорії злочинів, абстрагована штучна модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації щодо обставин злочину та умов, що склалися на конкретному етапі розслідування [141, с. 111];

- інформаційна модель, що відображає ключові властивості та характеристики процесу розслідування у кримінальних провадженнях, пов'язаних із злочинами конкретної категорії [167, с. 405];

- сукупність об'єктивних обставин, що переважно формуються на початковому етапі розслідування, коли обсяг наявної інформації є обмеженим, і які часто повторюються у практиці розслідування. Відомості про типові слідчі ситуації базуються на узагальненні досвіду розслідування конкретних видів злочинів [45, с. 215] тощо.

Як бачимо, слідчу ситуацію можна розглядати як уявну, абстрактну, штучно створену інформаційну модель, що виникає внаслідок узагальнення практичного досвіду розслідування певного виду кримінальних

правопорушень, а також як реальну сукупність умов, даних і факторів, які об'єктивно існують на конкретному етапі розслідування.

Слідча ситуація має суттєве значення для визначення тактики проведення конкретних слідчих дій [14, с. 195]. Вона є одним із важливих інструментів у роботі слідчого, що сприяє підвищенню ефективності розслідування кримінальних правопорушень. Розуміння типових слідчих ситуацій дає змогу слідчому правильно визначати першочергові завдання, уникати нераціонального використання часу та ресурсів. Аналізуючи типову слідчу ситуацію в порівнянні з тією, яка виникла під час розслідування конкретного кримінального провадження, і враховуючи взаємозв'язки між елементами криміналістичної характеристики даної категорії злочинів, слідчий може ефективно спланувати розслідування та успішно виконати завдання щодо встановлення особи, причетної до злочину [162, с. 197].

Визначаючи типові слідчі ситуації, які виникають на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, варто погодитися з позицією В.М. Шевчука, який зазначає, що такі ситуації визначаються насамперед ступенем повноти вихідної інформації про злочин, а також суттєво різняться залежно від того, чи був злочин вчинений за умов очевидності чи неочевидності. Крім того, виділення типових слідчих ситуацій стає можливим, якщо за основу типізації береться ставлення підозрюваного до повідомлення про підозру [170, с. 126].

На основі системного аналізу криміналістичних джерел, що висвітлюють теорію слідчої ситуації, а також опрацювання матеріалів судово-слідчої практики у провадженнях щодо розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, можна запропонувати такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю:

- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов очевидності, встановлені свідки події, злочинець затриманий на місці вчинення злочину,

- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов очевидності, встановлені свідки події, є установчі (вихідні) дані про злочинця, який втік з місця вчинення злочину,
- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов очевидності, встановлені свідки події, установчі дані про злочинця відсутні або вкрай обмежені, злочинець втік з місця вчинення злочину,
- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов неочевидності, в наявності є дані про подію кримінального правопорушення, що мають високий рівень ймовірності, злочинець затриманий на місці події,
- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов неочевидності, в наявності є дані про подію кримінального правопорушення та особу злочинця, що мають високий рівень ймовірності,
- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов неочевидності, в наявності є лише ймовірні дані (припущення) про подію та спосіб вчинення злочину, дані про злочинця відсутні.

Як зазначено в підрозділі 2.2 дисертації, вважаємо, що розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, слід розпочинати з проведення невідкладної слідчої (розшукової) дії, яка може бути здійснена до внесення відповідних відомостей до ЄРДР, а саме з огляду місця події. У зв'язку з цим пропонується визначати слідчу ситуацію як реальну сукупність умов, даних та факторів, що складаються на початковому етапі розслідування, з урахуванням отриманих результатів, як проміжних, так і кінцевих.

Призначення судово-медичної експертизи трупа для встановлення причин смерті, яке є обов'язком слідчого та прокурора відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 242 КПК України, проводиться у всіх (100%) кримінальних провадженнях, що були нами проаналізовані. Враховуючи це, ми вважаємо недоцільним включати цю процесуальну дію до алгоритму дій слідчого для кожної окремої слідчої ситуації.

У випадку слідчої ситуації, коли вбивство з особливою жорстокістю вчинено за умов очевидності, свідки події встановлені, а злочинець

затриманий ще до прибуття слідчо-оперативної групи на місце злочину, паралельно з оглядом місця події здійснюються процесуальні заходи, пов'язані із затриманням особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення.

Після оперативного внесення відповідних відомостей до ЄРДР та початку досудового розслідування доцільним є проведення допитів свідків, кожного окремо, із застосуванням організаційно-тактичного комплексу заходів для допиту. Важливо допитати свідків якнайшвидше, у зручному та відповідному для цього місці, яке не повинно бути безпосередньо місцем події, щоб уникнути привнесення сторонніх слідів та забезпечити належне проведення його огляду. Допит на місці події, хоча й можливий, має специфічні тактичні завдання, які зазвичай реалізуються на подальшому етапі розслідування. Водночас недоцільно відкладати допит очевидців, які володіють важливою інформацією для слідства, щоб викликати їх для допиту за місцем проведення розслідування, оскільки це може призвести до викривлення або зміни інформації внаслідок суб'єктивних чи об'єктивних факторів. У разі неможливості негайного внесення відомостей до ЄРДР проводиться опитування свідків.

На основі результатів огляду місця події, для об'єктів, вилучених під час його проведення, необхідно призначити всі відповідні судові експертизи, такі як: дактилоскопічна, трасологічна, експертиза холодної зброї, ботанічна, наркотичних речовин, а також криміналістична експертиза матеріалів, речовин і засобів тощо. Особливу увагу слід звернути на об'єкти біологічного походження, такі як: кров, сперма, слина, частки тіла (мозкової речовини, тканин органів) та інші. Оскільки ці об'єкти через можливі порушення правил вилучення або упакування можуть стати непридатними для дослідження з плином часу, важливо забезпечити їх належну збереженість та транспортування.

Згідно з чинним КПК України, затримана особа, яку підозрюють у вчиненні злочину, може бути допитана у статусі підозрюваного одразу після її

затримання. Це відрізняє її від інших учасників кримінального провадження, наприклад, свідків чи потерпілих. Аналіз положень статей 208, 209, 210 КПК України свідчить, що уповноважена особа має право затримати особу без ухвали слідчого судді або суду, якщо злочин, у якому її підозрюють, передбачає покарання у вигляді позбавлення волі, за таких обставин: якщо особу застали під час вчинення злочину чи замаху на нього; якщо безпосередньо після вчинення злочину свідки (включно з потерпілим) або явні ознаки на тілі, одязі чи місці події свідчать, що саме ця особа є причетною до злочину. У таких випадках затримання має здійснюватися відповідно до вимог п. 1–3 ч. 1 ст. 208 КПК України. Також, за необхідності, затриману особу може бути обшукано з дотриманням норм ч. 7 ст. 223 та ст. 236 КПК України.

Відповідно до ст. 209 КПК України, особа вважається затриманою з того моменту, коли вона змушена залишатися поруч із уповноваженою службовою особою або в приміщенні, визначеному цією службовою особою, шляхом застосування сили або виконання відповідного наказу.

Законодавство чітко регламентує, що уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриманого до найближчого підрозділу органу досудового розслідування. У цьому підрозділі негайно здійснюється реєстрація, де фіксуються дата, точний час (зазначаються година та хвилини) прибуття затриманого, а також інші необхідні відомості, встановлені законодавством (ч. 1 ст. 210 КПК України). Особа, затримана за відсутності ухвали слідчого судді або суду, повинна бути доставлена до суду не пізніше ніж через шістдесят годин з моменту затримання для розгляду питання про обрання запобіжного заходу. Загальний строк затримання без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесят дві години з моменту затримання (ст. 211 КПК України).

Подання клопотання про застосування запобіжного заходу, порядок розгляду такого клопотання та інші процесуальні питання детально регламентовані відповідними положеннями КПК України і не є предметом нашого дослідження. Зауважимо лише, що на момент подання такого

клопотання до слідчого судді та його розгляду, особа, затримана за підозрою у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого правопорушення, повинна мати процесуальний статус підозрюваного (ч. 1 ст. 193, п. 1 ч. 1 ст. 194 КПК України), письмове повідомлення про підозру затриманій особі має бути вручене не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання (ч. 2 ст. 278 КПК України).

Письмове повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням із прокурором. У повідомленні обов'язково зазначаються такі дані: 1. Прізвище та посада слідчого або прокурора, який здійснює повідомлення. 2. Анкетна інформація про особу, якій повідомляється про підозру (прізвище, ім'я, по батькові, дата й місце народження, місце проживання, громадянство). 3. Найменування кримінального провадження (номер), у межах якого здійснюється повідомлення. 4. Зміст підозри. 5. Правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із вказівкою на відповідну статтю (частину статті) закону України про кримінальну відповідальність. 6. Короткий опис фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, зокрема час, місце його вчинення, а також інші важливі обставини, відомі на момент складання повідомлення про підозру. 7. Перелік прав підозрюваної особи. 8. Підпис слідчого або прокурора, який підготував повідомлення (ст. 277 КПК України).

Згідно зі статтею 42 КПК України, підозрюваний має такі права: 1. *Знання суті підозри* (отримувати інформацію стосовно того, у вчиненні якого саме кримінального правопорушення його підозрюють). 2. *Знати свої права* (своєчасно та в доступній формі бути поінформованим про свої права, передбачені Кодексом та отримати їх повне роз'яснення). 3. *Право на захисника* (на першу вимогу мати можливість зустрічі із захисником у будь-який час, незалежно від того, чи це робочий, вихідний, святковий або неробочий день, до першого допиту, із забезпеченням конфіденційності такого спілкування; також після першого допиту підозрюваний має право на необмежену кількість

зустрічей із захисником без обмеження за часом у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні; мати захисника під час допитів та інших процесуальних дій; у будь-який момент кримінального провадження відмовитися від послуг захисника; отримати безоплатну правову допомогу за рахунок держави у випадках, передбачених КПК або законом, що регулює надання безоплатної допомоги, зокрема, якщо відсутні кошти для її оплати. 4. *Право на мовчання* (не надавати відповіді на питання, пов'язані з підозрою чи обвинуваченням, а також у будь-який час відмовитися відповідати на запитання. 5. *Право давати пояснення і показання* (за бажанням надавати пояснення або показання щодо підозри чи обвинувачення, а також відмовитися від цього у будь-який момент (ч. 3 ст. 42 КПК України). До того ж, відповідно до ч.1 ст. 52 КПК України, у кримінальних провадженнях, пов'язаних із особливо тяжкими злочинами, участь захисника є обов'язковою. Дана норма застосовується з моменту, коли особа отримує статус підозрюваного.

Таким чином, з урахуванням наведених норм КПК України, показання, отримані під час допиту особи, затриманої на місці вчинення вбивства з особливою жорстокістю, без забезпечення реалізації її прав, зокрема права на обов'язкову участь захисника, права не надавати жодних свідчень щодо підозри проти неї або в будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, повинні бути визнані недопустимими доказами. Зазначене обумовлено тим, що такі показання отримані з істотним порушенням прав і свобод людини, зокрема права особи на захист (п. 3 ч. 2 ст. 87 КПК України) та права особи не надавати свідчень проти неї, якщо вона не була поінформована про таке право або це право було порушено (п. 4 ч. 2 ст. 87 КПК України).

Так само недопустимими доказами мають бути визнані протоколи інших слідчих (розшукових) дій, куди вносять показання фактично затриманої особи без роз'яснення та забезпечення їй процесуальних прав. Аналіз матеріалів слідчо-судової практики свідчить, що в якості таких доказів, як правило, надаються протоколи огляду місця події, куди у вигляді заяви, що

підлягає занесенню до протоколу (ч. 4 ст. 237 КПК України), заносять зізнавальні показання затриманої особи.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що не зважаючи на тактичну необхідність невідкладності допиту підозрюваної особи, затриманої на місці вчинення злочину, у тому числі й вбивства з особливою жорстокістю, фіксації відомостей, якщо затримана особа такі повідомляє чи наявності інших обставин, насамперед мають бути виконані всі передбачені законом процесуальні дії – роз'яснені права підозрюваного, забезпечене право на захист й лише далі – проведений допит підозрюваного в порядку, передбаченому КПК України. При цьому слід зауважити, що слідчий наразі не має процесуального обов'язку проводити допит підозрюваної особи одразу після вручення їй повідомлення про підозру, як це було за чинності КПК України 1960 р. Це питання вирішується слідчим у кожному конкретному випадку, виходячи із тактичних міркувань.

Під час затримання особи, яку застали під час вчинення вбивства з особливою жорстокістю або безпосередньо після його вчинення, якщо очевидець або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події свідчать про причетність цієї особи до злочину, уповноважена службова особа, яка здійснює затримання, а також слідчий або прокурор мають право провести обшук затриманої особи. При цьому, необхідно суворо дотримуватися процедурних вимог, закріплених у ч. 7 ст. 223 та ст. 236 КПК України.

Зазначимо, що на практиці такий обшук затриманої особи перед її транспортуванням до найближчого підрозділу органу досудового розслідування здійснюється обов'язково. Наведене зумовлено тим, що затриманий може мати при собі зброю, вибухонебезпечні предмети або інші знаряддя, здатні завдати шкоди як йому самому, так і працівникам правоохоронних органів чи іншим особам. Для забезпечення безпеки під час доставлення, а також з урахуванням можливості наявності в особи знарядь чи засобів, використаних під час вбивства з особливою жорстокістю (наприклад, ножа, мотузки тощо), або інших речових доказів (зокрема, викрадених

предметів чи цінностей, що належать потерпілому чи знайдені на місці злочину), обшук проводиться відповідно до положень ч. 3 ст. 208 КПК України із дотриманням вимог, передбачених ч. 7 ст. 223 та ст. 236 цього Кодексу.

Для встановлення та вилучення слідів кримінального правопорушення, які можуть знаходитися на одязі або тілі затриманого підозрюваного, а також для виявлення особливих прикмет, за якими свідки чи потерпілі могли його впізнати (наприклад, за допомогою «словесного портрету»), проводиться освідування відповідно до положень ст. 241 КПК України. Перед проведенням освідування особі пропонується добровільно погодитися на цю процедуру на підставі постанови дізнавача, слідчого чи прокурора. У разі відмови, освідування може бути здійснено примусово, але виключно на підставі постанови прокурора. За необхідності в освідуванні беруть участь судово-медичний експерт, лікар або інший спеціаліст. Під час процедури забороняються дії, які можуть принижувати честь і гідність особи або завдавати шкоди її здоров'ю. Примусові заходи застосовуються лише в межах, необхідних для досягнення мети освідування. У разі необхідності фіксації слідів кримінального правопорушення чи особливих прикмет на тілі або одязі підозрюваного, можуть бути використані методи фотографування, відеозапису чи інші технічні засоби.

Під час освідування особи, яку підозрюють у вчиненні вбивства з особливою жорстокістю, на її тілі можуть бути виявлені сліди боротьби, опору з боку потерпілої, а також сліди біологічних речовин чи інші сліди на одязі. Відповідно до ст. 241 КПК України, що регулює процесуальний порядок проведення освідування, передбачено можливість вилучення таких слідів. Зважаючи на те, що одяг, на якому знаходяться виявлені сліди, виступає носієм цих слідів або так званим «предметом-підложкою», за можливості вилучається весь елемент одягу зі слідом. У подальшому цей об'єкт направляється на проведення експертного дослідження, такого як: трасологічна, біологічна, ґрунтознавча експертиза, аналіз волокон тощо.

Для визначення наявності або відсутності обтяжуючих обставин, таких як вчинення вбивства з особливою жорстокістю у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, доцільно призначити щодо підозрюваного проведення судово-медичної експертизи на предмет встановлення сп'яніння. На нашу думку, цей захід має обов'язковий та невідкладний характер з огляду на такі обставини.

Відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України, вчинення кримінального правопорушення у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотичних чи інших одурманюючих речовин є обтяжуючою обставиною, що потребує доказування у кримінальному провадженні. Така обставина може підтверджуватися, зокрема, свідченнями очевидців, які вказують на факт вживання підозрюваним алкоголю або наркотиків перед вчиненням вбивства з особливою жорстокістю, або ж придбання відповідних напоїв чи речовин. Додатково, важливими є свідчення самого підозрюваного, отримані під час допиту або опитування одразу після затримання. Ознаки алкогольного сп'яніння, такі як: різкий запах алкоголю, порушення координації рухів, уповільнене мовлення, часто фіксуються у рапорті уповноваженої особи, яка здійснювала затримання. Однак, як показує судово-слідча практика, судово-медична експертиза для визначення стану алкогольного або наркотичного сп'яніння є об'єктивним та незалежним дослідженням, яке має особливу процесуальну вагу. Результати цієї експертизи, у вигляді висновку експерта, виступають прямим доказом наявності обставини, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні.

Підкреслимо, що алкогольне сп'яніння, з точки зору юриспруденції, визначається як психічний стан людини, що виникає внаслідок вживання алкогольних напоїв і супроводжується алкогольною інтоксикацією, яка викликає фізіологічні, психічні, вегетативні та неврологічні порушення. Попри це, здатність особи усвідомлювати свої дії та свідомо керувати ними зазвичай зберігається, хоча й у зниженому обсязі, що дозволяє визнавати таких осіб осудними. За рівнем концентрації алкоголю в крові алкогольне сп'яніння

умовно поділяється на три ступені: легкий (до 2 %), середній (2–3 %) та тяжкий (понад 3 %). Кожен із цих ступенів характеризується певними клінічними ознаками. Слабкий ступінь зазвичай не має виражених ознак або проявляється помірними симптомами, ближчими до середнього ступеню. Середній ступінь характеризується розгальмованістю, зниженням інтелектуальної активності, сонливістю, млявістю, порушенням координації рухів і зниженням м'язового тону. Тяжкий ступінь включає втрату орієнтації, уповільненість мови, зменшення емоційної реакції, блювоту у 2/3 випадків та ризик смертельних наслідків через параліч дихального або судинно-рухового центрів, а також розвиток алкогольної коми [135].

У той же час, відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України, для врахування алкогольного сп'яніння як обставини, що обтяжує покарання, не вимагається визначення ступеня сп'яніння — достатнім є встановлення факту сп'яніння навіть у легкій формі.

Симптоми алкогольного сп'яніння іноді потребують відмежування від проявів наркотичного сп'яніння, яке характеризується підвищенням загального тону, активністю, бажанням взаємодіяти, відчуттям легкості в рухах і мисленні, а також піднесеним настроєм. У таких станах можуть спостерігатися ознаки трансу — психічного розладу, за якого дії та вчинки набувають автоматичного характеру в умовах затьмарення свідомості. При наркотичному сп'янінні у людини відзначаються блідість шкірного покриву, сухість слизових оболонок, розширення зіниць, підвищений артеріальний тиск, прискорення пульсу і дихання, підвищення м'язового тону, посилення рефлексів, а також збільшення об'єму сечовиділення. Наявність наркотичних речовин у крові визначається за допомогою судово-токсикологічного дослідження [135, с. 239].

Призначення судово-медичної експертизи для встановлення стану алкогольного чи наркотичного сп'яніння у підозрюваного є нагальним заходом, що зумовлено природними процесами резорбції та елімінації, які

включають всмоктування, розподіл речовини в тканинах організму до досягнення дифузної рівноваги, а також її подальше виведення з організму.

Іноді винятковий стан помилково приймають за наркотичне чи алкогольне сп'яніння. Такий стан представляє собою групу тимчасових порушень психічної діяльності, які характеризуються раптовим початком, короткочасним затьмаренням свідомості (що триває від кількох хвилин до кількох годин), амнезією та виникають у людей, які не мають ознак психічного захворювання. До таких станів відносять патологічний афект, патологічне сп'яніння, патологічне «просоння», а також реакцію «короткого замикання» [25, с. 443].

На нашу думку, призначення та проведення судово-психіатричної експертизи є важливою процесуальною дією, необхідною на початковому етапі розслідування вбивств, скоєних із особливою жорстокістю. Її метою є встановлення або спростування наявності у підозрюваного психічних станів чи розладів, які можуть обмежувати або виключати його осудність.

Так, відповідно до положень ст. 509 КПК України, слідчий, дізнавач або прокурор зобов'язані залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи у випадках, коли в ході кримінального провадження встановлюються обставини, які свідчать про можливу неосудність або обмежену осудність особи на момент вчинення суспільно небезпечного діяння. Така експертиза також призначається, якщо особа вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її здатності усвідомлювати свої дії чи керувати ними. До таких обставин належать, зокрема:

- 1) наявність у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання, підтвердженого медичним документом;
- 2) неадекватна поведінка особи під час або після вчинення суспільно небезпечного діяння, яка проявляється у затьмаренні свідомості, порушеннях сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо.

Ці обставини встановлюються шляхом направлення слідчим відповідних запитів про перебування особи на спеціальному обліку психічно хворих осіб, який здійснюють обласні, міські та районні психоневрологічні диспансери, психоневрологічні кабінети районних поліклінік і центральні районні лікарні; шляхом тимчасового доступу до медичної документації підозрюваного за місцем укладення ним декларації на отримання медичної допомоги, в результаті проведення обшуку за місцем його проживання тощо.

Висновок про неадекватність поведінки підозрюваного під час вчинення вбивства з особливою жорстокістю ґрунтується на аналізі обстановки місця події, свідчень очевидців, самого підозрюваного, а також інших отриманих даних. При цьому, кримінально-процесуальне законодавство передбачає обов'язковість призначення судово-психіатричної експертизи в окремих випадках, не обмежуючи слідчого у праві призначати таку експертизу. Згідно з положеннями ч. 2 ст. 509 КПК України, у разі потреби тривалого спостереження та поглибленого дослідження стану особи може бути призначена стаціонарна психіатрична експертиза. Для цього підозрюваного направляють до відповідного медичного закладу на строк, що не перевищує двох місяців. Рішення про таке направлення приймається під час досудового розслідування ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони кримінального провадження відповідно до порядку, встановленого для подання та розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу, а в межах судового провадження таке питання вирішується ухвалою суду [77].

Відповідно до ч. 2 ст. 503 КПК України, у разі виявлення під час досудового розслідування, зокрема на підставі висновків судово-психіатричної експертизи, обставин, які є підставою для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, дізнавач або прокурор виносить постанову про зміну порядку проведення досудового розслідування. Надалі таке розслідування здійснюється згідно з положеннями Глави 39 КПК України, яка регулює

порядок кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

У випадках слідчих ситуацій, коли вбивство з особливою жорстокістю вчинено за умов очевидності, наявні свідки події, встановлено або частково відомо дані про злочинця, який залишив місце злочину, або ж такі дані відсутні, одночасно з проведенням огляду місця події або одразу після його завершення, вживаються такі заходи:

- організація переслідування та затримання злочинця за залишеними слідами або напрямками руху, вказаними свідками, із залученням службових собак для пошукових дій,
- проведення загороджувальних заходів, включаючи блокування можливих місць перебування або ймовірної появи злочинця;
- здійснення розшукових заходів у місцях, де можуть перебувати особи, схильні до скоєння правопорушень, зокрема ті, які займаються збутом викраденого майна;
- виявлення свідків та очевидців події, проведення опитування (а у разі внесення відомостей до ЄРДР – допиту) осіб, які проживають або працюють поблизу місця вчинення злочину, а також тих, хто міг перебувати на ймовірних шляхах пересування злочинця до або від місця події;
- ідентифікація базових станцій операторів мобільного зв'язку, які охоплюють територію місця вчинення кримінального правопорушення та ймовірні маршрути пересування особи, причетної до злочину, а також інші місця, що можуть бути пов'язані з обставинами кримінального правопорушення;
- здійснення поквартирного або подвірного обходу з метою збору інформації про обставини події, обстеження території в районі вчинення злочину, виявлення загублених або викинутих правопорушником знарядь злочину, інших предметів, а також отримання додаткових відомостей про подію та осіб, причетних до кримінального правопорушення;

- інформування особового складу органів та підрозділів поліції, які обслуговують територію, де було скоєно злочин, а також суміжні райони, та, за необхідності, представників громадськості про характер, час, місце і спосіб вчинення кримінального правопорушення, кількість осіб, причетних до нього, їхню зовнішність, ознаки викраденого майна та інші відомості, які можуть сприяти встановленню осіб, причетних до злочину, та їх розшуку;
- залучення можливостей баз (банків) даних єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, інших інформаційних ресурсів, а також використання засобів масової інформації;
- здійснення перевірки осіб за базами (банками) даних, що входять до складу єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, а також іншими інформаційними ресурсами, передбаченими статтями 26 і 27 Закону України «Про Національну поліцію» [122];
- здійснення інших заходів та дій, передбачених законодавством, які є необхідними для з'ясування обставин події кримінального правопорушення та встановлення особи, причетної до його вчинення [39].

У слідчій ситуації, коли вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов неочевидності, в наявності є дані про подію кримінального правопорушення, що мають високий рівень ймовірності, злочинець затриманий на місці події, алгоритм дій тотожний із першою слідчою ситуацією, проте відсутні показання свідків-очевидців злочину. Фактично увага повинна бути зосереджена на якісному огляді місця події, допиті підозрюваного та зіставленні фактичних даних, отриманих в їх результаті. Ця слідча ситуація виокремлюється з огляду на те, що відсутні показання очевидців злочину, які можуть усунути прогалини або нівелювати суперечності між результатами огляду місця події і показаннями підозрюваного. Саме тому важливо дотримуватися усіх принципів огляду місця події, а виявлені під час його проведення об'єкти направляти на відповідні експертні дослідження. У цій слідчій ситуації після допиту підозрюваного та оцінки наявних матеріалів кримінального провадження

доцільним є проводити додаткові або повторні огляди місця події. За наявності висновків експертів, доцільно проводити повторні допити підозрюваного, застосовуючи тактичні прийоми пред'явлення доказів (висновки експерта, речові докази та ін.) Всі інші процесуальні дії, зазначені нами у першій слідчій ситуації також є необхідними.

Слідча ситуація, коли вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов неочевидності, в наявності є лише ймовірні дані (припущення) про подію та спосіб вчинення злочину, дані про злочинця відсутні, є найбільш складною, несприятливою, оскільки характеризується високим ступенем припущень щодо різних обставин кримінального правопорушення. Важливим є якісний огляд місця події, з дотриманням усіх принципів цієї слідчої (розшукової) дії та фактичні дані, встановлені в ході судово-медичної експертизи трупа. У цій слідчій ситуації, що характеризується браком вихідної інформації про подію та особу злочинця, слідчий має висувати і перевіряти значну кількість криміналістичних версій щодо: характеру події, обставин вчинення злочину, осіб, які могли його вчинити, їх мети і мотивів. За правилами криміналістичного версіювання, з метою об'єктивності розслідування, до кожної висуненої версії повинна формулюватися і перевірятися так звана «контрверсія».

Зважаючи на великий обсяг процесуальних заходів, що проводяться у цій слідчій ситуації, доречно організувати слідчо-оперативну групу, яка буде займатися розслідуванням вбивства з особливою жорстокістю під єдиним керівництвом слідчого, що регламентовано розділом V «Організація роботи СОГ під час досудового розслідування кримінальних правопорушень» Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої Наказом МВС України № 575 від 07.07.2015 р.

Згідно з положеннями відповідної інструкції, діяльність слідчо-оперативної групи (далі – СОГ) організовується на основі плану, що визначає

порядок проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) заходів. Вказаний план формується з урахуванням обґрунтованих пропозицій усіх учасників СОГ. У документі відображаються можливі версії вчинення кримінального правопорушення, заходи для їх перевірки, визначаються конкретні виконавці та встановлюються строки виконання завдань. План підлягає погодженню керівниками органу досудового розслідування і оперативного підрозділу та затверджується керівником територіального органу чи підрозділу поліції. У разі виконання запланованих заходів без розкриття кримінального правопорушення складається план додаткових дій. Контроль за виконанням цих планів покладається на керівників органу досудового розслідування та відповідних оперативних підрозділів, які забезпечують координацію роботи за напрямками.

Члени оперативних підрозділів, залучені до складу СОГ, зобов'язані щотижнево звітувати перед слідчим, який очолює СОГ, про виконання доручень, наданих у письмовій формі, та реалізацію запланованих заходів. На вимогу слідчого вони також надають документи, які підтверджують обсяг виконаної ними роботи.

Працівники оперативного підрозділу, залучені до складу СОГ, самостійно подають слідчому обґрунтовані пропозиції щодо доцільності здійснення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) заходів.

Підсумки діяльності СОГ щодо встановлення осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень, щомісяця обговорюються на оперативних нарадах, які проводяться під керівництвом очільника територіального органу або підрозділу поліції за участю керівників органів досудового розслідування та інших структурних підрозділів поліції. В додаток, стан досудового розслідування кримінальних правопорушень, які викликали значний суспільний резонанс, аналізується на таких нарадах щотижня [39].

У криміналістичних дослідженнях усталеною є точка зору, що класифікація типових слідчих ситуацій на подальшому етапі розслідування

стає можливою, якщо за основу береться позиція підозрюваного щодо висунутого йому повідомлення про підозру. Виходячи з цього підходу, в межах даного етапу розслідування можна виділити такі типові слідчі ситуації:

- а) підозрюваний повністю визнає зміст повідомлення про підозру у вчиненні злочину;
- б) підозрюваний частково погоджується з фактами, викладеними в повідомленні про підозру;
- в) підозрюваний відкидає всі викладені в повідомленні звинувачення та заперечує свою причетність до вчиненого кримінального правопорушення [170, с.149].

Разом з тим, системний аналіз матеріалів судово-слідчої практики розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю свідчить про доцільність виділення ще однієї типової слідчої ситуації подальшого етапу розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, а саме коли є достатні підстави вважати, що особа вчинила вбивство з особливою жорстокістю у стані неосудності і порядок досудового розслідування здійснюється згідно правилами Глави 39 КПК України.

3.2. Організаційно-тактичні засади проведення окремих процесуальних дій в ході розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю (допит підозрюваного, призначення судових експертиз)

Ефективне виконання завдань кримінального провадження, швидке, повне та неупереджене досудове розслідування будь-якого кримінального правопорушення є неможливим без використання організаційно-тактичного арсеналу криміналістичних засобів. В повній мірі це стосується й розслідування резонансних злочинів, якими є вбивства, вчинені з особливою жорстокістю. В складі такого арсеналу важливе місце відводиться слідчим (розшуковим) діям (глава 20 КПК України), система та зміст яких чітко викладені в низці наукових праць вітчизняних процесуалістів.

Чільне місце в системі слідчих (розшукових) дій відводиться допиту підозрюваного. Без сумніву, завданням будь-якої слідчої (розшукової) дії є отримання фактичних даних про подію кримінального правопорушення. В більшості випадків, за виключенням перебування під час вчинення злочину в виняткових (патологічний афект, присмерковий стан тощо) або інших специфічних фізіологічних станах (тяжкого алкогольного, наркотичного сп'яніння), підозрюваний є джерелом найбільш повної інформації про вчинений ним злочин. Саме показання підозрюваного можуть містити у собі фактичні дані, які не можуть бути отримані в інший спосіб. Саме тому, а також з огляду на наявність в методиці розслідування злочинів такого обов'язкового елементу, як організаційно-тактичні аспекти провадження типових слідчих (розшукових) дій, що проводяться в ході розслідування, вважаємо, що організація і тактика допиту підозрюваної особи заслуговує особливої уваги в межах нашого дослідження.

Насамперед зауважимо, що допит підозрюваного є слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться в усіх кримінальних провадженнях. Процесуальні правила проведення допиту підозрюваного у досудовому розслідуванні регламентовано ст. ст. 223-227, та іншими статтями КПК України. Розглянемо основні з них:

1) фактичним обґрунтуванням для проведення допиту є наявність достатньої інформації, яка свідчить про можливість досягнення його основної мети — отримання нових доказів або перевірку вже зібраних даних у межах конкретного кримінального провадження. Юридичною підставою для проведення допиту виступає рішення слідчого чи прокурора, яке не потребує окремого процесуального документування;

2) допит здійснюється в місці проведення досудового розслідування або в іншій локації, узгодженій із особою, яку планується допитати (ч. 1 ст. 224 КПК України). Проведення допиту чи інших слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22:00 до 6:00) забороняється, за винятком невідкладних ситуацій, коли затримка може спричинити втрату слідів кримінального правопорушення

або сприяти втечі підозрюваного (ч. 4 ст. 223 КПК України). Крім того, тривалість допиту без перерви не повинна перевищувати двох годин, а загальна тривалість на день обмежується вісьмома годинами (ч. 2 ст. 224 КПК України);

3) згідно з ч. 1 ст. 52 КПК України, участь захисника під час допиту підозрюваного у вчиненні особливо тяжкого злочину є обов'язковою. Підозрюваний має право як відмовитися від послуг захисника, так і замінити його. У разі відмови від захисника слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити зустріч підозрюваного із захисником. Якщо підозрюваний особисто повідомляє захиснику про своє небажання користуватися його послугами або про необхідність заміни захисника після конфіденційної бесіди з ним, ця відмова чи заміна фіксується у протоколі процесуальної дії або журналі судового засідання. Інші аспекти участі захисника, включаючи його залучення за призначенням для проведення окремої процесуальної дії, регламентуються статтями 45-54 КПК України;

4) кримінальне провадження здійснюється державною мовою, також всі процесуальні документи, включаючи протокол допиту, складаються слідчим чи прокурором державною мовою. Якщо підозрюваний не володіє або недостатньо володіє державною мовою, він має право давати показання своєю рідною мовою або іншою мовою, якою володіє. У таких випадках підозрюваний може скористатися послугами перекладача, що передбачено статтями 29 та ч. 3 ст. 224 КПК України;

5) перед початком допиту підозрюваному роз'яснюються порядок проведення цієї процесуальної дії, його права, визначені статтею 63 Конституції України, статтями 18 і 42 КПК України, а також вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки. Важливо зазначити, що згадані законодавчі норми мають бути не лише озвучені, але й детально роз'яснені для забезпечення повного розуміння їх змісту підозрюваним. Підозрюваний не несе кримінальної відповідальності за відмову давати показання або за дачу завідомо неправдивих показань, оскільки відмова від

показань є його конституційним правом. Надання неправдивих показань може розглядатися як форма захисту від висунутих обвинувачень;

б) забороняється отримувати показання від підозрюваного за допомогою насильства, погроз, обману, шантажу чи інших протизаконних методів. У рамках загальних принципів кримінального провадження необхідно забезпечити дотримання прав, свобод і повагу до людської гідності підозрюваного, як і інших учасників процесу. Під час кримінального провадження категорично заборонено піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, застосовувати погрози таких дій, утримувати особу в принизливих умовах або примушувати її до вчинення дій, що принижують гідність (відповідно до статті 11 КПК України).

Жодна особа не може бути примушена визнавати свою вину у скоєнні кримінального правопорушення або надавати пояснення чи свідчення, які можуть стати підставою для висунення підозри чи обвинувачення. Кожна особа має право утримуватися від висловлювань щодо пред'явленої їй підозри чи обвинувачення, у будь-який час припинити відповідати на запитання, а також повинна бути негайно поінформована про ці права. Крім того, жодна особа не зобов'язана надавати свідчення чи пояснення, які можуть бути використані як підстава для висунення підозри або обвинувачення стосовно її близьких родичів або членів сім'ї у скоєнні злочину (відповідно до положень статті 18 КПК України);

7) під час допиту дозволяється використання фотозйомки, аудіо- або відеозапису. Законодавець у ч. 5 ст. 224 КПК України визначив вичерпний перелік технічних засобів, які можуть застосовуватися під час допиту, що зняло суперечки серед науковців та практиків стосовно можливості використання інших науково-технічних засобів, таких як комп'ютерний поліграф (відомий як «детектор брехні») або подібних засобів;

8) процес і результати допиту підозрюваного документуються у протоколі відповідно до ч. 1 ст. 104 КПК України. Якщо допитувана особа

висловить бажання, вона має право самостійно викласти свої показання у письмовій формі. Після цього, на основі письмових свідчень, особі можуть бути поставлені додаткові запитання згідно з ч. 7 ст. 224 КПК України.

У разі використання технічних засобів для фіксування процесуальної дії в ході досудового розслідування це обов'язково відображається в протоколі. Якщо допит записується за допомогою технічних засобів, текст свідчень може не вноситися до протоколу, за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на його внесенні. У такому випадку в протоколі зазначається, що свідчення зафіксовані на відповідному носії інформації, який додається до протоколу (ч. 2 ст. 104 КПК України).

Протокол допиту підозрюваного складається з:

1) вступної частини, котра має містити такі відомості: місце, час проведення та назву процесуальної дії; дані про особу, яка здійснює процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада); інформацію про всіх присутніх під час проведення процесуальної дії (їхні прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання); зазначення, що всі учасники заздалегідь повідомлені про використання технічних засобів фіксації, а також характеристики цих технічних засобів і носіїв інформації, умови та порядок їх застосування під час проведення процесуальної дії;

2) описової частини, яка повинна включати інформацію про: хронологічну послідовність виконаних дій; отримані в ході процесуальної дії дані, які мають значення для відповідного кримінального провадження, включно з виявленими або наданими об'єктами, речами та документами;

3) заключна частина повинна містити інформацію про: перелік вилучених предметів і документів, а також спосіб їх ідентифікації; виготовлені копії документів або дублікати, включно з копіями інформації чи комп'ютерних даних, та метод їх ідентифікації; порядок ознайомлення учасників із текстом протоколу; зауваження чи доповнення до письмового протоколу, висловлені учасниками процесуальної дії (відповідно до ч. 3 ст. 104 КПК України).

Відповідно до частин 2 та 3 статті 105 КПК України, аудіо- та відеозаписи допиту, а також фототаблиці, які надають роз'яснення змісту протоколу, вважаються його додатками.

Перед підписанням протоколу учасники процесуальної дії повинні мати можливість ознайомитися з його текстом. Усі зауваження та доповнення заносяться до протоколу перед підписами. Документ підписують усі особи, які брали участь у проведенні процесуальної дії. У разі, якщо особа через фізичні обмеження або інші причини не може підписати протокол особисто, ознайомлення з протоколом відбувається в присутності її захисника або законного представника. Така особа своїм підписом підтверджує зміст протоколу та факт неможливості його підписання основним учасником (ч. 4, 5 ст. 104 КПК України). Якщо особа, яка брала участь у процесуальній дії, відмовляється підписати протокол, це зазначається в документі. Особа має право дати письмове пояснення щодо причин своєї відмови, яке заносяться до протоколу. Відмова від підписання, а також пояснення причин цієї відмови засвідчуються підписом її захисника або законного представника. У разі їх відсутності цей факт підтверджується підписами понятих (ч. 6 ст. 104 КПК України).

Додатки до протоколів мають бути належним чином оформлені та упаковані для забезпечення їх надійного збереження. Вони повинні бути засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста та інших осіб, які брали участь у їх створенні, відповідно до вимог ч. 3 ст. 105 КПК України.

Разом з тим, допит – це не просто спілкування та фіксація показань, що повідомляються допитуваною особою слідчому за певними процесуальними правилами. Насамперед, це складна та багатофункціональна слідча (розшукова) дія, яка вимагає від слідчого володіння навичками його тактичного проведення, а також використання комплексу спеціальних прийомів і методів, розроблених для підвищення ефективності цієї процесуальної дії. Здатність слідчого проводити допит тактично грамотно та результативно може суттєво сприяти прогресу у розслідуванні, досягнення

якого не завжди забезпечують інші слідчі дії або їхній комплекс. При правильному застосуванні тактичних прийомів допит стає одним із найбільш доступних і, що особливо важливо на початковому етапі розслідування, оперативних способів отримання інформації, що має криміналістичне значення [1, с. 171].

На думку професорки Л.Д. Удалової, ефективне проведення допиту як способу отримання вербальної інформації вимагає від слідчого широкого спектра компетенцій. Зокрема, необхідно вміти аналізувати психологію людей, розпізнавати та оцінювати їхню поведінку, володіти тактичними прийомами логіко-психологічного впливу, а також точно інтерпретувати показання з метою встановлення їхньої справжності, достовірності та повноти. Крім того, важливим є визначення позиції допитуваного в процесі надання свідчень. Усі ці аспекти становлять лише частину вимог, які має виконувати слідчий для успішного проведення допиту [152, с. 177].

У навчальних джерелах підкреслюється, що вибір тактики проведення допиту визначається такими чинниками:

а) умов, за яких проводиться допит, зокрема, чи це первинний або повторний допит, а також ступеня встановленого психологічного контакту з допитуваним;

б) процесуального статусу допитуваної особи та рівня її зацікавленості у результатах розслідування;

в) індивідуальних особливостей допитуваної особи, таких як: вік, характер, рівень обізнаності у правових питаннях, наявність досвіду участі у злочинній діяльності тощо [143, с. 25].

На наш погляд, вибір тактики допиту підозрюваного насамперед залежить від виду допиту за черговістю його проведення (первинний чи повторний) та слідчої ситуації допиту, яка складається безпосередньо під час допиту. З приводу інших вищезазначених критеріїв обрання тактики допиту зазначимо наступне.

Психологічний контакт під час допиту не є постійним чинником, який можна визначити на початку процесу і використовувати як основу для вибору тактики. Встановлення психологічного контакту передбачає створення відповідної атмосфери та налагодження позитивних відносин між слідчим і допитуваним, що сприяє професійно-психологічному впливу на допитуваного та ефективному вирішенню завдань, пов'язаних із допитом [32, с. 203]. Емоційний фон спілкування формується ще з перших хвилин взаємодії слідчого з будь-яким учасником розслідування. Таким чином, успішність спілкування, а отже й вирішення завдань, значною мірою залежить від якості встановленого психологічного контакту з особою, з якою ведеться робота [13, с. 25].

А.В. Дулов виокремлює шість стадій формування психологічного контакту, а саме:

– прогнозування розвитку комунікації та формування психологічного контакту. В межах цього етапу обидві сторони аналізують можливі сценарії взаємодії, визначають потенційні напрями розвитку стосунків та прогнозують хід майбутнього спілкування;

– формування сприятливих зовнішніх умов для встановлення контакту. Даний етап зосереджений на створенні комфортного середовища, що сприяє налагодженню психологічного зв'язку. Особливу увагу приділяють усуненню зовнішніх чинників, які можуть заважати процесу взаємодії, таких як: шум, навколишня метушня, присутність великої кількості сторонніх осіб тощо;

– демонстрація зовнішніх комунікативних якостей на початковому етапі зорового контакту. В даному випадку ключовим є виявлення щирості, відкритості та комунікабельності з метою створення сприятливої атмосфери та налаштування іншої особи на ефективне спілкування та встановлення взаєморозуміння;

– аналіз психологічного стану та ставлення суб'єкта до процесу спілкування, який вже розпочався. Основним завданням в рамках даного етапу

виступає виявлення реального ставлення співрозмовника до ситуації взаємодії, а також визначення рівня його зацікавленості чи відстороненості;

– заходи щодо усунення бар'єрів для спілкування. В даному випадку зменшується вплив факторів, які можуть ускладнювати взаємодію (вибір більш зручного місця для розмови, скорочення кількості присутніх осіб, які можуть відволікати співрозмовників тощо);

– пробудження зацікавленості у продовженні взаємодії під час спілкування [30, с. 176].

На наш погляд, вищенаведені стадії встановлення психологічного контакту є актуальними і для допиту підозрюваного у вбивстві з особливою жорстокістю. Насамперед слідчий здійснює прогнозування особливостей майбутнього допиту, прогнозування поведінки підозрюваного, особливостей встановленого у майбутньому допиті психологічного контакту. Як правило, здійснюючи таке прогнозування, слідчий спирається на інформацію про майбутнього допитуваного підозрюваного із отриманих та вивчених матеріалів кримінального провадження, або із власного уявлення про окремі дані підозрюваного, якщо він особисто проводив слідчі (розшукові) дії (огляди, допит свідків та ін.) або здійснював розслідування в цілому. Наприклад, слідчий може прогнозувати психологічний контакт допиту, зважаючи на відомий йому вік особи підозрюваного, рівень освіти, наявність злочинного досвіду, можливі мотиви вбивства, наявність співучасників.

Важливим аспектом є психологічне налаштування слідчого на спілкування з допитуваним, що передбачає акцент на свої професійні якості, стриманість та коректність у спілкуванні. Важливим є розуміння слідчим свого суб'єктивного ставлення до вчиненого підозрюваним злочину, співчуття до потерпілого, розуміння інших, можливо, наявних емоцій і відчуттів з приводу злочину та особи підозрюваного, але відокремлення їх від свого професійного контексту.

До того ж, суттєвим кроком для формування психологічного контакту є створення зовнішніх умов проведення майбутнього допиту, а саме вибір часу і

місця його проведення. При обранні часу слідчий має керуватися вищезазначеними положеннями КПК України та враховувати можливості захисника прибути в обраний слідчим час на місце проведення допиту.

Що стосується місця, то якщо це місце проведення досудового розслідування, то воно має бути підготовленим, а саме встановлені засоби відеофіксації або звукозапису допиту, якщо це кабінет слідчого, то інші працівники мають бути відсутніми за робочим місцем та попередженими про недоцільність приходу. Навіть ситуація, у якій присутній сторонній слідчий, що не здійснює допит, а, наприклад, працює на своєму робочому місці за персональним комп'ютером, порушує психологічний контакт тріади «слідчий – допитуваний – підозрюваний».

Робочий кабінет слідчого як місце допиту повинен мати решітки на вікнах, не повинен бути захарашений сторонніми предметами, має бути очищених від предметів, якими може скористатися підозрюваний для завдання тілесних ушкоджень слідчому й втечі (робочий сейф слідчого має бути зачинений, речові докази, побутові предмети, що можуть бути використані як знаряддя нападу мають бути прибрані, наприклад, в шухляди й замкнені) й навпаки, мати всі необхідні знаряддя й засоби для проведення допиту і оформлення його протоколу. Негативне враження складає слідчий та не сприяє його баченню як фахівця і представника влади, що не має достатньої кількості офісного приладдя чи користується останнім в неохайному стані. Якщо орган досудового розслідування має спеціально обладнані кімнати для допитів, то краще користуватися саме ними.

Перші зовнішні комунікативні прояви є важливими як для встановлення психологічного контакту, як і для тактики допиту в цілому. Якщо слідчий має бути стриманим, професійним, не проявляти та не керуватися власними емоціями, наприклад, огиди, агресії, презирства, а інколи й співчуття до підозрюваного, тобто залишатися емоційно нейтральним та здійснювати комунікацію з підозрюваним з метою вирішення задач допиту й досудового

розслідування в цілому, то підозрюваний може проявляти на допиті більший емоційний спектр, що необхідно враховувати та використовувати.

Так, на початку допиту, як правило, підозрюваний знаходиться в стані напруженості, хвилювання, страху або тривоги, що видно за вербальними та невербальними ознаками. Відповідаючи на перші запитання анкетного характеру (демографічні дані, освіта, сімейний стан та інші), можна помітити ознаки, що свідчать про такі емоційні стани. Це тремтіння голосу, плутання у відповідях на запитання, відведення погляду в сторону або вниз, згорблена постава тулуба, вимушена міміка, скутість жестів, перебирання пальцями, прохання дати води або запалити та ін. При цьому слідчий повинен триматися спокійно, в міру доброзичливо, достатньо твердо. Ефективним психологічним прийомом може бути бесіда або декілька уточнюючих запитань на сторонню тему, наприклад: «Як давно ви палите?», «Чим ви захоплюватися в шкільні чи юнацькі роки?», «У мене був знайомий А., що закінчив цей інститут, можливо ви його знаєте?» та подібні.

Інколи страх підозрюваного на допиті може бути пов'язаним не із усвідомленням вчиненого і невідворотністю покарання, а з інших причин, наприклад, страх помсти зі сторони близьких чи родичів потерпілого, страх за своє життя чи здоров'я під час перебування у місцях позбавлення волі тощо. У таких ситуаціях варто роз'яснити підозрюваному переваги щирого каяття та співробітництва зі слідчим, що можуть бути враховані судом під час призначення покарання, у разі необхідності – окремі положення кримінального процесу, його стадії, окремі строки, учасники слідчих (розшукових) дій, підстави їх проведення та ін. Так, підозрюваному, який боїться зустрічі з близькими потерпілого доцільно роз'яснити, що за відсутності протиріч у їх показаннях, фактичні підстави проводити одночасний допит відсутні і ця процесуальна дія проводитися не буде.

Підозрювані на допиті можуть скаржитися на погане самопочуття і дійсно мати фізіологічні та психологічні ознаки алкогольної або наркотичної залежності, абстинентний синдром тощо. В окремих випадках доцільним є

огляд допитуваного лікарем з метою об'єктивного обстеження стану допитуваного і вирішення питання про доцільність його допиту.

Часто підозрювані займають іншу позицію на початку допиту, ведуть себе зухвало, демонструючи слідчому свою обізнаність у сфері своїх прав, звертаються до слідчого з презирством, на «ти», висувають якісь вимоги тощо. Невербальні прояви тіла і міміки у цьому випадку інші – підозрюваний ніби «захоплює» простір навколо себе, вальяжно сидить на стільці, широко розставляючи ноги, застосовує «широкі» жести руками, кладе пачку з сигаретами на стіл слідчого подалі від себе тощо. Слідчий має бути стриманим, не вступати в провокаційні діалоги, утримувати візуальний контакт. Ефективним психологічним прийомом є нагадування підозрюваному суті пред'явленої йому підозри, санкцію статті, що передбачає злочин, у вчиненні якого він підозрюється, нагадування про безперервну відеофіксацію ходу і результатів допиту. Вважаємо, що відеозапис, який хоч і здійснюється відповідно до положень КПК України як додатковий спосіб фіксації, є найбільш інформативним засобом фіксації з огляду фіксації не лише змісту показань, що надаються, але й невербальних проявів підозрюваного, які слідчий може в моменті допиту упустити.

Згодом протокол допиту і відеозапис його ходу можуть бути оглянути як слідчим особисто, так і направлені на судову експертизу достовірності отриманих показань за невербальними проявами [168; 169].

Проведений нами системний аналіз матеріалів судово-слідчої практики, а саме протоколів допитів підозрюваних, що здійснювалися на стадії досудового розслідування, а також опитування слідчих, що здійснювали розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, дають підстави для висновку, що проведення близько 80 % допитів не становили для слідчих суттєвих складнощів, проходили у безконфліктних ситуаціях допиту. На наш погляд, що ґрунтується на вивчених матеріалах кримінальних проваджень та частково збігається з баченням опитаних нами слідчих, цьому сприяли наступні фактори:

- злочин вчинений в умовах очевидності, допитуваний потерпілий не бачить сенсу здійснювати протидію розслідуванню, у тому числі, під час допиту;
- слідчий має на момент допиту значну кількість переконливих доказів винуватості підозрюваного у вчиненні вбивства з особливою жорстокістю, після пред'явлення яких підозрюваний не бачить сенсу давати неправдиві показання;
- підозрюваний зловживає алкогольними напоями, наркотичними засобами, веде антисоціальний спосіб життя, тому не має значних розумових здібностей та кмітливості для формулювання неправдивих показань, які б не спростовувались простими тактичними прийомами, побудованими на законах логіки;
- підозрюваний розуміє своє становище і обирає тактику співробітництва зі слідчим з метою врахування цього аспекту суддею під час призначення йому покарання;
- підозрюваний під впливом психологічних прийомів допиту розкаюється у вчиненому, можливо лише короткостроково, але дає правдиві показання.

Як правило, тактика первинного допиту таких підозрюваних полягає у пропозиції викласти всі відомі обставини про вчинений ними злочин у формі вільної розповіді. У більшості випадків така розповідь не є великою за обсягом, часто підозрювані зосереджуються на попередніх стосунках із особою потерпілого, негативно її характеризують, пояснюють мотиви вчинення вбивства. Не зважаючи на те, що така розповідь є малоінформативною для слідчого та в подальшому потребує великої кількості уточнюючих та інших запитань, варто надавати підозрюваному можливість її викласти. По-перше, як зазначають фахівці у сфері криміналістики й криміналістичної тактики зокрема [175], про окремі обставини вчиненого злочину слідчий може не мати уявлення і він не поставить підозрюваному про них питання. Наприклад, підозрюваний може розповісти про те, де він взяв

зброю чи інші знаряддя вчинення вбивства, де їх приховав чи яким способом знищував, про співучасників вчинення злочину (наприклад, посібників) чи осіб, яким відомо про вчинений підозрюваним злочин, але які приховують цю інформацію від правоохоронних органів. По-друге, вільна розповідь підозрюваного, як правило, є цілісним оповіданням про подію, у той час як слідчий може мати розрізнену, фрагментарну інформацію про окремі її елементи. При цьому слідчий має, так би мовити, задавати її граничні межі, тобто запропонувати розповісти про першу зустріч підозрюваного й потерпілого, або запропонувати розповісти про перебіг подій в житті підозрюваного від ранку дня вчинення злочину. Так само, якщо підозрюваний зупиняє розповідь одразу після вчинення ним вбивства, слідчий має запропонувати розповісти про те, що він робив далі, маршрут його пересування, кого зустрічав, до кого звертався, з ким мав розмову та т.ін.

Другий етап допиту полягає у максимальній деталізації показань, наданих у формі вільної розповіді, з тим, щоб усунути прогалини в показаннях про перебіг кримінальної події, виявити суперечності між показаннями та інформацією, отриманою з інших джерел, виявити їх причини та за можливості, їх усунути. Для цього слідчий задає значну кількість уточнюючих, деталізуючих запитань, типу: «Опишіть в якому одязі була потерпіла», «На якій зупинці ви вийшли?», які при цьому мають бути відкритими. Якщо підозрюваний заявляє, що не пам'ятає окремих деталей події, яка сталася, доцільно спробувати ставити альтернативні питання закритого типу, на кшталт: «Потерпіла була одягнена в сукню чи, можливо, у спідницю, чи у брюки, джинси?», «Автомобіль був темного кольору чи світлого?» Якщо підозрюваний має труднощі у відповідях, доцільним є поставити ці питання на іншому (повторному) допиті з тим, щоб не отримати недостовірну відповідь за для скорішого завершення допиту чи певної його частини.

Варто зауважити, що у випадках, коли підозрюваний дає показання, зі змісту яких можна припустити, що в момент злочину він знаходився в стані сильного алкогольного чи наркотичного сп'яніння, в інших межах

патологічних станах, його показання, не зважаючи на їх нереальність чи фантазійність, слід ретельно, бажано дослівно фіксувати з тим, щоб в подальшому питання про дійсність чи симуляцію психічного захворювання або, наприклад, суперечного стану, було вирішене відповідними фахівцями в ході проведення судових експертиз.

Більш складним є допит підозрюваних, що не схильні до системного вживання заборонених речовин та не вживають алкогольні напої на постійній основі, мають критичне мислення, середню або вищу освіту, певний соціальний статус. Такі підозрювані співпрацюють із захисниками, продумують, у якій частині підозри можуть із нею не погоджуватися, щоб, якщо і нести кримінальну відповідальність, то за злочин меншої тяжкості, ніж вбивство вчинене з особливою жорстокістю. Так, вони висувають на допитах свої версії події, яка сталася – самогубство, нещасний випадок, перевищення меж необхідної оборони, нанесення тілесних ушкоджень, вбивство без обтяжуючих обставин тощо. Такі допити здійснюються у конфліктних слідчих ситуаціях (давання неправдивих показань, заявлення хибного алібі, обмова іншої особи) або підозрюваний взагалі обирає тактику відмовлятися від давання показань з метою не зашкодити собі.

До допитів підозрюваного, який займає таку позицію, що призводить до конфліктної слідчої ситуації допиту слідчому слід ретельно готуватися. Насамперед підготовка до допиту має полягати у ретельному ознайомленні із усіма процесуальними документами, що містяться у кримінальному провадженні, особливо у випадках, якщо слідчий, що готується до проведення допиту, сам у попередніх слідчих (розшукових) діях не приймав участі. Інформація, отримана під час вивчення цих документів використовується слідчим для застосування такого тактичного прийому, як *демонстрація допитуваному уявлення про обізнаність слідчого щодо обставин і мотиву вбивства*. Застосовуючи цей тактичний прийом, слідчий створює умови для зміни зайнятої позиції, оскільки давання неправдивих показань вбачається допитуваним підозрюваним неефективним способом захисту та недоцільним у

цілому.

Ретельно вивчена інформація із матеріалів кримінального провадження дозволяє слідчому використовувати тактичний прийом *пред'явлення доказів*, які можуть надаватися підозрюваному під час допиту в натурному вигляді (завчасно підготовлені копії процесуальних документів – протоколів оглядів, допитів, висновків експерта тощо) або слідчий під час допиту може усно зазначити про їх зміст, у випадках, коли, наприклад, вважає не доцільним до закінчення досудового розслідування розкривати джерело отриманих фактичних даних.

Достатньо ефективними тактичними прийомами допиту підозрюваних у конфліктних слідчих ситуаціях, пов'язаних із даванням неправдивих показань, заявлення хибного алібі тощо є *зміна темпу проведення допиту* в бік уповільнення й максимальної деталізації відповідей допитуваного та в бік пришвидшення темпу постановки запитань, що вимагає від підозрюваного швидких відповідей та не дає часу для їх продумування. Такий тактичний прийом сприяє випадковим промовкам, тобто видачі інформації, яку підозрюваний збирався приховати.

Слід зауважити, що для людей, схильних до афективних реакцій психіки, з відповідними психологічними акцентуаціями, про які йшлося під час розгляду психологічних особливостей осіб, що вчиняли вбивства з особливою жорстокістю (підрозділ 1.3 дисертації), витримати допит, що проводиться в уповільненому темпі, з великою кількістю уточнюючих запитань, може бути достатньо складно, оскільки викликає значне внутрішнє напруження, що потребує психоемоційного розрядження. Останнє може мати зовнішній прояв у раптовому спалаху агресії, крику, лайці, погрозах, вимогах завершити допит негайно, а також даванні правдивих показань щодо всього предмету допиту або промовки з приводу окремих його обставин.

Ефективними під час допиту підозрюваного, який дає неправдиві показання є поєднання тактичних прийомів у різних комбінаціях, тобто завчасно сплановані тактичні комбінації. Їх сутність може полягати у зміні

предмету допиту, відходу від логічної послідовності перебігу подій до вчинення злочину та після, у використанні доказів, які раніше не пред'являлися допитуваному, перехід від постановки запитань до викладення слідчим картини злочину тощо. Такі тактичні комбінації вимагають постійного переключення уваги допитуваного, створюють умови для видачі інформації, яку підозрюваний хотів приховати через брак часу на обдумування взаємозв'язку та логіки стратегії слідчого, призводить до повідомлення суперечливих даних, позбавляє можливості дотримуватися однієї стратегії протидії розслідуванню та вирішенню задач допиту зокрема. Метою слідчого при застосуванні цього прийому є не лише прагнення виявити неточності або суперечності в показаннях особи, яка протидіє розслідуванню, але й створення умов, що демонструють безперспективність спроб обманути слідство. Наведене дозволяє забезпечити отримання достовірної інформації, яка має доказове значення для розслідуваної події [6, с. 161-162].

Особливості призначення судових експертиз. Важливе значення для розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, мають судові експертизи. Застосування спеціальних знань у процесуальній формі формує окремий вид доказу у кримінальному провадженні – висновок експерта. На думку М.В. Салтевського, судова експертиза являє собою науковий метод дослідження складних та багатокомпонентних матеріальних джерел, який здійснюється кваліфікованим експертом з метою отримання інформації, що має доказове значення. З іншого боку, експертиза являє собою організаційно-тактичну діяльність слідчого, що включає: підготовку матеріалів, вибір експерта та експертної установи, визначення часу призначення експертизи і використання її висновків у доказуванні [66, с. 398].

Як зазначалося вище, судово-медична експертиза трупа, у разі його виявлення, що проводиться з метою встановлення причин смерті та дає відповіді на ряд інших важливих для слідчого питань, є експертизою, що проводиться на початковому етапі розслідування у 100% кримінальних проваджень про вбивства, вчинені з особливою жорстокістю. На наш погляд,

огляд місця події та висновок судово-медичного експерта є основними джерелами фактичних даних про слідчу ситуацію, яка склалася та для висунення типових слідчих версій. Тому особливості цього виду експертного дослідження були розглянуті нами вище.

Хоча труп особи є основним, центральним вузлом місця події, у тому числі й вбивства з особливою жорстокістю, різноманіття інших об'єктів, виявлених насамперед на місці події, а в подальшому у підозрюваного, на його одязі та тілі, під час обшуків, тимчасового доступу до різних об'єктів у ході досудового розслідування, часто потребують свого експертного дослідження, тому обумовлюють необхідність призначення та проведення великої кількості різного виду судових експертиз.

В сучасній науковій літературі зазначається, що до судових експертиз, що найчастіше проводяться в практиці розслідування вбивств, належать наступні: судово-медична, цитологічна, судово-хімічна, судово-біологічна, судово-психіатрична, почеркознавча, трасологічна, дактилоскопічна, балістична, експертиза холодної зброї, експертиза матеріалів та речовин та ін. Разом з тим, окремі науковці та практики визначають наявність окремих проблемних особливостей призначення комплексних експертиз, під час яких необхідно застосувати спеціальні знання фахівців із різних, іноді неоднорідних, галузей науки та техніки [129, с. 19].

На підставі системного аналізу матеріалів кримінальних проваджень про вбивства, вчинені з особливою жорстокістю, становлено, що під час розслідування призначаються і проводяться наступні види експертиз: судово-медична експертиза трупа – 100%; судово-медична експертиза речових доказів – 56 %, трасологічна – 92 %; дактилоскопічна – 83%; судово-біологічна – 24 %; судово-психіатрична – 64 %; експертиза холодної зброї – 36,0 %; судово-психологічна – 12,5 %; експертиза матеріалів, речовин і виробів з них – 34 %; комп'ютерно-технічна – 16 %, експертиза відеозапису – 12 %, телекомунікаційна – 48 % та інші.

Деякі з вищезазначених експертиз відносяться до так званих класичних

експертиз різних класів, зокрема, до криміналістичних (трасологічна, дактилоскопічна, дослідження холодної зброї, балістична тощо), до судово-медичних (судово-медична експертиза трупа, речових доказів) тощо. Не применшуючи значимості їх результатів для досудового розслідування досліджуваного виду злочину, вважаємо за доцільне більш детально розглянути зміст, задачі та особливості проведення деяких, на нашу думку, важливих, але менш досліджених видів судових експертиз.

Під час розслідування вбивств часто використовують експертизу біологічних об'єктів, зокрема біологічних слідів людського походження, із застосуванням методів ДНК-дослідження, що включає проведення судово-геномної експертизи (або геномної судово-медичної експертизи). Цей вид експертизи є порівняно новим та передбачає ідентифікацію особи на основі спеціальних знань у сферах судової медицини, криміналістики, молекулярної біології та генетики людини. Через це судово-геномну експертизу іноді називають молекулярно-генетичною. Об'єктами, які підлягають дослідженню під час судово-геномної експертизи, є: плями біологічних речовин (крові, сперми, слини, поту, виділень з носа тощо), фрагменти людського тіла (зокрема шкіра), кісткові тканини, а також біологічні сліди, виявлені на одязі, недопалках та інших предметах [81, с. 161].

Дослідження біологічного матеріалу для ідентифікації особи здійснюється у таких випадках:

- *ідентифікація власника біоматеріалу* (крові, слини, волосся, органів, тканин або окремих частин тіла) чи виключення його належності певній особі.
- *визначення статевої належності* (виявлених біологічних слідів або об'єктів);

діагностичне аналізування біоматеріалу з метою його подальшої ідентифікації у зв'язку з кримінальними об'єктами;

- *встановлення, чи належать рештки одній людині та визначення особи за допомогою дослідження генетичних зразків близьких родичів;*

- *виявлення зв'язків між різними злочинами, зокрема встановлення, що*

біоматеріальні сліди, знайдені на різних місцях злочинів, мають спільне походження;

- *порівняння генетичного профілю* виявленого біологічного матеріалу з інформацією з генетичних баз даних для пошуку відповідностей та спрямування розслідування на конкретну особу [96, с. 248-249].

Так, на молекулярно-генетичну експертизу можуть направлятися біонашарування з піднігтьових зрізів рук як потерпілої особи, так і затриманого підозрюваного, змиви інших біологічних виділень злочинця, зокрема, слини, крові, часточок волосся, а також окремі об'єкти, що можливо є носіями цих виділень – недопалки сигарет, стакан чи пляшка, з якої міг пити злочинець тощо.

Варто підкреслити, що під час розслідування вбивств, скоєних із особливою жорстокістю, доцільним є призначення та проведення досліджень мікрооб'єктів, для чого здійснюється судово-медичний огляд підозрюваного. На тілі підозрюваного, його одязі, взутті чи інших предметах, що перебували при ньому, можуть залишатися сліди з місця злочину – кров потерпілого, інші біологічні рідини, частки ґрунту, фарби, волокна тканин, а також ознаки фізичного протистояння, такі як подряпини, садна, синці тощо. Наявність подібних об'єктів за обставин розбіжності з показаннями підозрюваного будуть вказувати на його причетність до вчиненого злочину [132, с. 115].

У непоодиноких випадках, коли злочинець намагається приховати сліди вбивства шляхом підпалу, доцільним є призначення пожежно-технічної експертизи. Цей вид дослідження дозволяє встановити джерело пожежі, час виникнення й поширення вогню, що має вирішальне значення при зіставленні згодом з показаннями підозрюваного. Також може бути встановлена причина загоряння, що має суттєве значення для викриття приховання вбивства.

Як слушно зауважує В.М. Кіцелюк, ключовим об'єктом пожежно-технічної експертизи є саме місце виникнення пожежі. Потреба участі експерта у дослідженні місця події зумовлена специфікою об'єктів експертизи, до яких належать: обгорілі елементи будівель, споруд, протипожежне

обладнання, різні механізми, матеріали, а також залишки згорілих речовин. Під час роботи на місці пожежі експерт має змогу оцінити сукупність ознак, які допомагають встановити причину займання. Крім того, не всі речові докази можна вилучити через їхній розмір чи інші обставини, а матеріали слідчого огляду не завжди забезпечують повноцінне відображення обстановки на місці пожежі чи фіксацію важливих деталей, необхідних для визначення осередку загоряння. Це призводить до того, що висновок експерта, заснований виключно на матеріалах справи, може бути неповним або недостатньо обґрунтованим. Науковець також підкреслює, що за наявності характерних слідів, які свідчать про підпал чи інсценування самозаймання, доцільно призначати додаткові експертизи, зокрема електротехнічну, хімічну, а також експертизу матеріалів, речовин і виробів [48, с. 173, 174].

Стрімкий розвиток інформаційних технологій наразі призводить до того, що майже кожна особа користується мобільним телефоном, який в свою чергу, є джерелом великого масиву інформації про свого власника. Комп'ютерно-технічна експертиза призначається, як правило, щодо мобільних телефонів підозрюваного, потерпілого у випадках, коли є достатні підстави вважати, що інформація на них має значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні, але під час обшуку оглянути на завіксувати цю інформацію не представлялося можливим, у випадку, коли, наприклад, підозрюваний не надає слідчому пароль доступу до вмісту телефону, а безпосередньо під час обшуку подолати систему логічного захисту технічно неможливо.

Основними завданнями даного виду експертиз у кримінальних провадженнях про вбивства, вчинені з особливою жорстокістю є :

- пошук та аналіз інформації, що міститься у мобільному пристрої (вербальна або графічна (фото, відео, аудіозаписи)) про факт та зміст спілкування підозрюваного та жертви, з якої можна висунути версії про тривалість та характер їх попередніх стосунків, про коло спілкування, можливих свідків або навіть співучасників злочину тощо;

- відновлення видалених даних, пошук прихованої інформації;
- встановлення Інтернет активності користувача мобільного телефону, історії використання засобу зв'язку. Досліджуються інтернет-браузери, пошукові запити володільця мобільного телефону тощо.

- інколи досліджуються технічний стан, характеристика, конструктивні особливості мобільного засобу. Якщо, наприклад, в ході огляду мобільного пристрою виявлена інформація, що цікавить слідство (документи, фото, відеозаписи, аудіофайли), то одразу доцільно призначати комплексну комп'ютерно-технічну та експертизу матеріалів та засобів відеозвукозапису, технічну експертизу документів, інженерно-транспортну експертизу тощо.

Комплексна експертиза матеріалів відеозапису та портретна експертиза проводиться у випадках, коли ймовірно підозрюваний потрапив у місце фіксації засобами відеозапису у публічно доступних місцях. Такі засоби відеофіксації розташовані, наприклад, на перехрестях доріг, біля кафе, аптек, автозаправок тощо. Під'їзди багатоквартирних будинків також не рідко оснащені такими засобами, особливо у великих містах. Така експертиза вирішує завдання, по перше, ідентифікації відеозапису, представленого на дослідження, відсутності монтажу тощо, й, по друге, головне завдання, це ідентифікація особи, яка зображена на представленому відеозаписі. Для цього на експертне дослідження направляються наближені за часом та відповідні за умовами виготовлення і якістю порівняльні зразки – об'єкти (фото, відео), на яких зафіксовано зовнішність підозрюваного.

Важливим видом судової експертизи, що призначається в ході розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, а її результати можуть суттєво вплинути на перебіг і результати кримінального провадження, є судово-психіатрична експертиза підозрюваного. Організаційні засади проведення судово-психіатричної експертизи визначені Порядком проведення судово-психіатричної експертизи, затвердженим Наказом МОЗ №865 від 08 травня 2018 р. Судово-психіатрична експертиза проводиться державними спеціалізованими судово-психіатричними установами МОЗ України, особами,

які відповідають вимогам, передбаченим ст. 10 Закону України «Про судову експертизу».

Судово-психіатрична експертиза може здійснюватися у таких формах: амбулаторна, стаціонарна або посмертна. У випадку необхідності та відповідно до положень ст. 6 Закону України «Про судову експертизу», експертизу також можуть провести за місцем перебування особи, стосовно якої вона призначена. У такому разі обов'язковою умовою є забезпечення експертові безперешкодного доступу до особи для проведення дослідження.

Предметом дослідження судово-психіатричної експертизи є психічний стан людини в юридично значимі періоди часу. Медичні критерії, які використовуються для визначення неосудності особи, що вчинила вбивство, включають діагностику психічних розладів і захворювань. До таких розладів належать: хронічні психічні захворювання, тимчасові психічні розлади, розумова відсталість (слабоумство) та інші порушення психічного стану [106].

До основних завдань, які входять до сфери компетенції судово-психіатричної експертизи при розслідуванні вбивств, належать:

- встановлення психіатричних індивідуальних характеристик підозрюваного, які суттєво вплинули на його дії під час скоєння вбивства;
- встановлення того, чи перебувала підозрювана особа у стані фізіологічного афекту під час вчинення злочину;
- встановлення того, чи перебувала підозрювана особа у період, що передував злочину, або під час його вчинення в емоційному стані, який суттєво впливав на її здатність адекватно сприймати дійсність і розуміти конкретну ситуацію (наприклад, стан сильного нервово-психічного напруження) тощо.

Для визначення наявності або відсутності у особи психічного розладу експерти здійснюють психіатричне обстеження, аналізують об'єктивну інформацію про анамнез, зокрема дані щодо спадкових психічних захворювань, особливостей психічного розвитку, соціального та сімейного стану, реакцій на різні життєві обставини, психотравмуючих факторів, а також характерні особливості психічного стану та поведінки особи під час

проведення судово-психіатричного дослідження та у період, який стосується подій, що є предметом розслідування.

Експерти аналізують специфічні риси зовнішності, міміку, рухи, мовлення та манеру поведінки особи, яка проходить судово-психіатричне обстеження. У випадку виявлення епізодичних порушень свідомості фіксуються їхня тривалість, зовнішні ознаки (наприклад, збліднення шкіри, наявність додаткових рухів тощо) для визначення природи патологічного стану.

Під час проведення судово-психіатричної експертизи фахівці здійснюють ретельне соматичне обстеження особи. Особливу увагу приділяють виявленню слідів пошкоджень, включаючи самоушкодження, аналізують розташування та специфіку татуювань, перевіряють волосисту частину голови на наявність рубців і шрамів, які могли залишитися після травм. Також проводиться огляд слизової оболонки ротової порожнини та язика для виявлення рубців, слідів прикусів чи інших змін, а також слідів від ін'єкцій.

В межах проведення судово-психіатричної експертизи для вирішення поставлених перед ними завдань експерти дотримуються норм чинного законодавства України та галузевих стандартів у сфері психіатрії, які затверджені центральним органом виконавчої влади, відповідальним за охорону здоров'я.

При проведенні амбулаторної або стаціонарної судово-психіатричної експертизи, за необхідності, експерт залучає фахівця в галузі психології. У ході дослідження обов'язково враховуються такі ключові елементи:

- аналіз особливостей функціонування когнітивних процесів (уваги, пам'яті, мислення) із застосуванням щонайменше двох різних методик, спрямованих на дослідження кожного окремого процесу
- аналіз індивідуально-психологічних характеристик із застосуванням щонайменше двох різних методик.

Обсяг проведеного дослідження та підбір методик у кожному окремому випадку визначається експертом (психологом).

Отже, при підготовці до призначення судових експертиз слідчий повинен

приділити значну увагу визначенню об'єктів експертного дослідження, завдань експертові у вигляді питань, скласти їх повний перелік та забезпечити збереження об'єктів експертизи. В складних випадках слідчий користується консультативною допомогою спеціаліста щодо правильного формулювання питань експерту.

3.3. Негласні слідчі (розшукові) дії, що проводяться в ході розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю

Згідно з ч. 1 ст. 246 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії є окремою категорією слідчих (розшукових) заходів, інформація про факт їх проведення та методи здійснення не підлягає розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Проведення таких дій допускається лише тоді, коли інші методи отримання відомостей про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, виявляються неможливими.

Кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки, реалізації, а також використання матеріалів, здобутих у ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій, досліджували у своїх роботах, зокрема й у дисертаційних дослідженнях, такі науковці, як: М. В. Багрій, О. А. Білічак, В.О. Глушков, М.Л. Грібов, Л.І. Данченко, О.М. Дроздов, С.В. Єськов, В.Ю. Калугін, С.М. Калюк, В.А. Колесник, С.С. Кудінов, Є.Д. Лукьянчиков, В.В. Луцик, О.П. Метелев, О.М. Мірковець, Ю. Мирошніченко, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергеева, С.М. Синявський, С.Р. Тагієв, В.М. Тертишник, В.Г. Уваров, Р.М. Шехавцов, О.Г. Шило, М.Є. Шумило та інші науковці та практики.

Відповідно до норм чинного кримінального процесуального законодавства, під час розслідування вбивств, вчинених із особливою жорстокістю, які класифікуються як злочини особливої тяжкості, можуть здійснюватися всі негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені главою 21 КПК України (ч. 2 ст. 246 КПК України). Зокрема, у виключних невідкладних

ситуаціях, пов'язаних із необхідністю порятунку життя людей або запобіганням вчиненню тяжкого чи особливо тяжкого злочину, такі дії можуть бути розпочаті до отримання ухвали слідчого судді. У цих випадках рішення про їх проведення приймає слідчий за погодженням із прокурором або сам прокурор, як це передбачено ч. 1 ст. 250 КПК України.

Не вдаючись у деталі кримінально-процесуальних та оперативних (негласних) аспектів здійснення НСРД, які регламентуються відповідним законодавством [40; 77; 121], зауважимо, що результати таких дій, зокрема протоколи їх проведення, аудіо- та відеозаписи, фотоматеріали, інші відомості, отримані за допомогою технічних засобів, а також вилучені під час проведення речі, документи або їх копії, можуть бути використані як докази на тих самих засадах, що й результати інших слідчих (розшукових) дій, проведених у межах досудового розслідування, відповідно до положень ч. 1 ст. 256 КПК України.

На нашу думку, необхідність проведення тієї чи іншої НСРД під час розслідування вбивств, що супроводжувалися особливою жорстокістю, визначається конкретною слідчою ситуацією, яка виникла на момент проведення розслідування. Провівши системний аналіз наукових джерел з криміналістики, присвячених теорії слідчої ситуації, а також дослідивши матеріали судово-слідчої практики з розслідування таких вбивств, ми визначили наступні типові слідчі ситуації, характерні для початкового етапу розслідування злочинів, вчинених з особливою жорстокістю:

- вбивство з проявами особливої жорстокості, вчинене за умов явної очевидності, коли встановлені свідки події, а особу злочинця затримано безпосередньо на місці скоєння злочину,
- вбивство з особливою жорстокістю, що сталося за умов явної очевидності, при наявності свідків події та вихідних відомостей про особу злочинця, який втік з місця скоєння злочину,
- вбивство з особливою жорстокістю, що сталося за умов явної очевидності, при наявності свідків події, але за відсутності або крайньої

обмеженості установчих даних про злочинця, який втік з місця скоєння злочину,

- вбивство з особливою жорстокістю, що сталося за умов неочевидності, коли наявні дані про подію кримінального правопорушення з високим ступенем ймовірності, а злочинця було затримано безпосередньо на місці події,

- вбивство з особливою жорстокістю, що сталося за умов неочевидності, коли наявні відомості про подію кримінального правопорушення та особу злочинця з високим ступенем ймовірності,

- вбивство, вчинене з особливою жорстокістю за неочевидних обставин, коли наявні лише ймовірні припущення щодо події та способу скоєння злочину, а відомості про особу злочинця відсутні.

Найбільш складними, на наш погляд, є слідчі ситуації на початковому етапі розслідування, в яких відсутні відомості про особу злочинця. У таких слідчих ситуаціях, а також на подальшому етапі розслідування, коли підозрюваний заперечує свою участь у вчиненні злочину, у тому числі, заявляє хибне алібі про перебування у час вчинення злочину в іншому, віддаленому місці, доцільно проводити НСРД, за допомогою якої можна встановити всі мобільні термінали (телефони), які функціонували в певний проміжок часу у певній зоні покриття телекомунікаційних мереж – установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу).

Варто зазначити, що особливістю надання послуг мобільного зв'язку в Україні є їх надання у переважній більшості випадків на підставі купівлі-продажу карток оператора мобільного зв'язку (sim-карток), рідше за договором передплаченого зв'язку. В першому випадку відсутній будь-який договір між користувачем та оператором, абонент не є персоніфікованим, а послуги надаються за наявності грошових коштів на рахунку картки мобільного зв'язку [33]. Саме тому аналіз отриманої інформації про абонентів мобільного зв'язку, чії термінали мобільного зв'язку (мобільні телефони) знаходилися у визначений час в певній зоні покриття телекомунікаційних

мереж, та встановлення з їх числа особи, яка може бути підозрюваною у вчиненні злочину в певному місці, є досить ресурсовитратним завданням, але воно виконується правоохоронними органами, особливо в ході розслідування злочинів особливої тяжкості.

У слідчих ситуаціях, коли є дані про особу злочинця, але він не затриманий, може проводитися комплекс НСРД, направлених, в першу чергу, на встановлення місця його перебування (переховування від слідства), а також на отримання інших доказів його причетності до вчинення злочину.

Використовуючи номер абонента в телефонній мережі загального користування, який включає код країни, код мобільного оператора та унікальний номер абонента, що є ідентифікаційною характеристикою, можна визначити місцезнаходження радіоелектронного пристрою (мобільного телефону), яким у певний момент часу користується підозрюваний у злочині.

Згідно з ч. 1 ст. 268 КПК України, визначення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного пристрою) належить до НСРД, що передбачає використання технічних засобів для отримання інформації від мережевої інфраструктури або мобільного термінального пристрою. Це дозволяє встановити місцезнаходження мобільного пристрою (точки його підключення до мережі) або, у випадку фіксованого зв'язку, отримати дані про фізичне розташування кінцевого пункту мережі, без доступу до змісту переданих повідомлень. Таке визначення місцезнаходження є доцільним, якщо отримані дані можуть мати значення для кримінального провадження.

Визначення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, винесеної відповідно до положень ст. ст. 246, 248-250 КПК України. Однак, у рамках розслідування вбивств, що супроводжувалися особливою жорстокістю, за наявності належних підстав така НСРД може бути розпочата негайно згідно з процедурою, встановленою ст. 250 КПК України.

Визначення місцезнаходження телефонного апарату можливе завдяки використанню операторами стільникового зв'язку автоматизованої системи

обліку наданих послуг, їх тарифікації та виставлення рахунків, відомої як білінг. У кримінально-процесуальному контексті білінг означає сукупність даних про телефонні номери, час з'єднання, тривалість розмов, місцезнаходження абонента під час викликів, а також іншу інформацію, яка дозволяє ідентифікувати абонентів. Наведене також включає відомості про дату, час і тривалість з'єднань між абонентами та їх пристроями, номери абонентів, дані про обладнання та місцезнаходження базових станцій, що використовуються для прийому й передачі сигналу. Функціонування цієї системи ґрунтується на технологічних особливостях мережі, за якими оператори визначають антену стільникового зв'язку, що приймає і передає сигнал телефону на основі його потужності, що дає змогу встановлювати місцезнаходження телефонних апаратів, розшукувати викрадені пристрої, а також визначати місцезнаходження свідків чи підозрюваних у певний момент часу. Технічні й програмні можливості операторів стільникового зв'язку дозволяють локалізувати телефонний апарат із точністю до півсотні метрів за умови, що пристрій увімкнений [84].

Якщо в результаті проведення огляду місця події, допитів свідків із числа близьких потерпілій особі, або інших процесуальних дій, слідчий висуває версію про те, що мобільний телефон потерпілого міг забрати з місця події злочинець, наприклад, з метою особистого користування, подальшої його реалізації чи з іншою метою, також доцільним є якнайшвидше проведення встановлення місцезнаходження цього радіоелектронного засобу, поки він є включеним та під'єднаним до електронної комунікаційної мережі оператора стільникового зв'язку. Якщо мобільний телефон вже виключений, в наслідок, наприклад, розрядження батареї, то в результаті цієї НСРД можна встановити приблизний маршрут пересування злочинця з місця події, а також приблизну місцевість, де може перебувати як сам злочинець, так і місце переховування викраденого ним майна, де мобільний термінал під'єднувався до телекомунікаційних мереж, поки був включений. Для цього слідчий має отримати інформацію про номер мобільного телефону (абонента), або інші

ідентифікуючі ознаки мобільного терміналу (IMEI тощо). Точність встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу залежить від низки чинників, зокрема кількості і взаєморозташування телекомунікаційних мереж та їх обладнання на певній місцевості.

У ситуаціях, коли розслідування вбивств із особливою жорстокістю супроводжується браком інформації про особу злочинця, доцільним є застосування відеоконтролю місця одразу після завершення огляду місця події відповідно до положень статті 270 КПК України. Такий вид НСРД передбачає приховану відеофіксацію у відкритих для громадськості місцях без відома їх власників, користувачів або осіб, які перебувають у цих місцях. Умовою для проведення відеоконтролю є наявність підстав вважати, що розмови, дії або інші події, які відбуваються в зазначеному місці, можуть містити відомості, важливі для розслідування кримінального провадження. Відеоконтроль місця здійснюється під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів і проводиться виключно на підставі ухвали слідчого судді, постановленою в порядку, передбаченому статтями 246, 248 та 249 КПК України.

Згідно з п. 1.11.9 Інструкції, аудіо- та відеоконтроль місця передбачає використання спеціального обладнання в доступних для відвідування місцях для реєстрації інформації, обставин, подій або фактів, які мають значення для кримінального провадження. Особливістю такого контролю є те, що він здійснюється без відома осіб, які перебувають у зазначених місцях.

Як нами зазначалося в підрозділі 1.2 дисертації, у більшості випадків, після вчинення вбивства з особливою жорстокістю, злочинець не здійснює заходів з приховання слідів злочину на місці події, через їх багаточисельність, брак часу та свій психофізіологічний стан в момент вчинення злочину. Саме тому є ймовірність того, що сам підозрюваний або інші особи на його прохання можуть повернутися на місце події з метою відшукування забутої чи втраченої там речі, подивитися, чи настала смерть потерпілого, перемістити та приховати його труп у більш надійному місці, встановити, які дії були вчинені

правоохоронними органами на місці події тощо. Ці особи, які з'являються поблизу або безпосередньо на місці вчинення вбивства з особливою жорстокістю, та їх дії фіксуються шляхом проведення прихованого безперервного відеозапису, та в подальшому, як правило, затримуються для в'яснення їх особи та мети перебування на місці вчинення злочину, наявності зв'язку із особою злочинця, інших обставин, що можуть допомогти встановити особу злочинця та його затримати.

Іншим видом НСРД, яка застосовується у випадках, коли особу злочинця встановлено, але її ще не затримано, є отримання даних із електронних телекомунікаційних мереж. Така дія є формою втручання в приватне спілкування. Відповідно до ч. 1 ст. 263 КПК України, отримання інформації з електронних комунікаційних мереж, які складаються з технічних засобів і споруд, призначених для надання таких послуг, здійснюється без відома осіб, які використовують ці засоби для передачі інформації. Проведення такої дії можливе на підставі ухвали слідчого судді, якщо це дозволяє встановити обставини, що мають значення для кримінального провадження.

Науковці визначають такі характерні ознаки цього заходу:

1) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж здійснюється без інформування осіб, які користуються телекомунікаційними засобами для передачі даних;

2) в ухвалі слідчого судді, що надає дозвіл на втручання у приватне спілкування, мають бути вказані ідентифікаційні дані, які дозволяють точно визначити абонента, транспортну телекомунікаційну мережу та кінцеве обладнання, на якому може реалізовуватися втручання у приватне спілкування;

3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж передбачає використання спеціальних технічних засобів для спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою та є важливою для досудового розслідування, а також отримання, перетворення та фіксація різних видів сигналів, які передаються через канали зв'язку [139].

Проведення зняття інформації з електронних комунікаційних мереж та аналіз даних, здобутих у результаті цієї НСРД під час розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, дозволяє слідчому отримати фактичну інформацію про:

- місце перебування підозрюваного та його плани щодо можливого переміщення,
- осіб, з якими він контактує, їх поінформованість про вчинений злочин та поінформованість про плани підозрюваного з переховування від слідства,
- місцезнаходження знарядь і засобів, використаних при вчиненні вбивства, речей, які могли бути винесені з місця події, а також інших об'єктів, що можуть мати доказове значення у кримінальному провадженні, та додаткової важливої інформації.

З організаційно-тактичною метою може бути використана інформація особистого характеру про підозрюваного, зокрема щодо: його звичок, рис характеру, відносин із членами родини, можливого вживання алкоголю чи наркотичних речовин, а також визначення осіб, які мають вплив на підозрюваного. Зазначене дозволяє врахувати потенційну протидію розслідуванню з боку підозрюваного чи третіх осіб, а також передбачити можливі способи та форми її прояву.

Також доцільно здійснювати вилучення інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України), що законодавством трактується як пошук, виявлення та документування даних, що зберігаються в електронній інформаційній системі або її окремих частинах. Наведене включає доступ до електронної інформаційної системи чи її частини, а також отримання зазначених даних без відома її власника, розпорядника або утримувача, що проводиться на підставі ухвали слідчого судді, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що в електронній інформаційній системі чи її частинах міститься інформація, яка має значення для досудового розслідування.

Отримання даних з електронних інформаційних систем або їх частин, доступ до яких не обмежується власником, розпорядником чи утримувачем і не потребує подолання системи логічного захисту, може здійснюватися без дозволу слідчого судді (ч. 2 ст. 264 КПК України).

Об'єктами вилучення інформації з електронних інформаційних систем є: комп'ютери (електронно-обчислювальні машини), автоматизовані системи, комп'ютерні мережі та мережі електрозв'язку, які зберігають, обробляють або передають дані. Отримання інформації може здійснюватися через фізичний доступ до таких систем спеціалістами правоохоронних органів або за допомогою програмного втручання. Негласне вилучення даних із пристроїв електронно-обчислювальної техніки полягає у використанні спеціального обладнання з великим обсягом оперативної та тривалої пам'яті, що дозволяє повністю копіювати інформацію з жорстких дисків та інших носіїв даних, які належать підозрюваному чи обвинуваченому і можуть містити інформацію, важливу для розслідування. Програмний доступ до електронних інформаційних систем або їх частин здійснюється через використання спеціального програмного забезпечення, що забезпечує копіювання даних із комп'ютера підозрюваного чи обвинуваченого на віддалений пристрій, який перебуває у розпорядженні уповноваженого органу, що проводить цю негласну слідчу дію [104].

В результаті проведення цієї НСРД слідчий може отримати інформацію про:

- спілкування підозрюваного з іншими особами, які можуть володіти інформацією про його місцеперебування, подальші плани з переховування від слідства тощо;
- дії підозрюваного, що можуть вказувати на місце його перебування (бронювання готелю, купівля залізничних, автобусних тощо квитків), адресне замовлення їжі, продуктів, інших товарів чи послуг та т. ін.

Як справедливо зазначається у науковій літературі, незалежно від того, чи можуть результати НСРД набувати статусу доказів у кримінальному

провадженні, а також чи можуть вони використовуватися як підстави для проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) заходів та інших процесуальних дій, такі результати відіграють значну роль у плануванні та тактичному забезпеченні інших процесуальних дій, а в окремих випадках визначають їхню спрямованість і ефективність [134].

Своєчасно отримані результати НСРД у конкретних слідчих ситуаціях можуть дозволити слідчому відтермінувати проведення окремих слідчих (розшукових) заходів, змінити їх послідовність задля ефективного подолання протидії розслідуванню злочину, що може відіграти ключову роль у прийнятті законного та обґрунтованого рішення в кримінальному провадженні.

На основі інформації, здобутої під час проведення НСРД, можуть прийматися проміжні тактичні рішення, такі як проведення обшуків, допитів, одночасного допиту двох чи більше раніше опитаних осіб, або здійснення інших НСРД.

Застосування результатів НСРД для визначення тактичних прийомів під час проведення конкретної слідчої (розшукової) дії у певній слідчій ситуації є важливим інструментом підвищення ефективності досудового розслідування та загалом сприяє виконанню завдань кримінального судочинства.

Висновки до 3 розділу

На підставі системного аналізу точок зору, викладених в криміналістичній літературі, стосовно визначення поняття «слідча ситуація» (В.К. Весельський, В.А. Журавель, І.В. Калініна, В.В. Кікінчук, В.С. Кузьмічов, Р.Л. Степанюк, С.С. Чернявський, Є.С. Хижняк, В.М. Шевчук та ін.), зроблено висновок про доцільність визначення слідчої ситуації як уявної, абстрактної, штучної інформаційної моделі, яка є результатом узагальнення практики розслідування кримінальних правопорушень окремого виду, так і

реальної сукупності умов, даних факторів, що існують на певному етапі розслідування.

На підставі проведеного аналізу матеріалів судово-слідчої практики щодо розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, пропонуємо виокремлювати наступні типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю:

- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов очевидності, встановлені свідки події, злочинець затриманий на місці вчинення злочину,
- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов очевидності, встановлені свідки події, є установчі (вихідні) дані про злочинця, який втік з місця вчинення злочину,
- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов очевидності, встановлені свідки події, установчі дані про злочинця відсутні або вкрай обмежені, злочинець втік з місця вчинення злочину,
- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов неочевидності, в наявності є дані про подію кримінального правопорушення, що мають високий рівень ймовірності, злочинець затриманий на місці події,
- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов неочевидності, в наявності є дані про подію кримінального правопорушення та особу злочинця, що мають високий рівень ймовірності,
- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов неочевидності, в наявності є лише ймовірні дані (припущення) про подію та спосіб вчинення злочину, дані про злочинця відсутні.

На подальшому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, в основу типізації слідчих ситуацій варто ставити ставлення підозрюваного до повідомлення про підозру, а також стан його психологічного здоров'я. Вважаємо за доцільне вирізняти наступні типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю:

- підозрюваний погоджується у повному обсязі з положеннями повідомлення про підозру у вчиненні злочину;

- підозрюваний погоджується з частиною викладених у повідомленні про підозру положень;

- підозрюваний не погоджується з положеннями повідомлення про підозру і не визнає свою причетність до вчиненого кримінального правопорушення;

- є достатні підстави вважати, що особа вчинила вбивство з особливою жорстокістю у стані неосудності;

- є достатні підстави вважати, що особа вчинила вбивство з особливою жорстокістю у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу після його вчинення.

Вибір тактики допиту підозрюваного насамперед залежить від виду допиту за черговістю його проведення (первинний чи повторний) та слідчої ситуації допиту, яка складається безпосередньо під час допиту.

Важливими передумовами формування психологічного контакту допиту підозрюваного є 1) психологічне налаштування слідчого на спілкування з допитуваним, що передбачає акцент на свої професійні якості, стриманість та коректність у спілкуванні. Важливим є розуміння слідчим свого суб'єктивного ставлення до вчиненого підозрюваним злочину, співчуття до потерпілого, розуміння інших, можливо, наявних емоцій і відчуттів з приводу злочину та особи підозрюваного, але відокремлення їх від свого професійного контексту; 2) створення зовнішніх умов проведення майбутнього допиту, а саме вибір часу і місця його проведення. Слідчий може прогнозувати психологічний контакт допиту, зважаючи на відомий йому вік особи підозрюваного, рівень освіти, наявність злочинного досвіду, можливі мотиви вбивства, наявність співучасників.

Встановлено фактори, що сприяють створенню безконфліктних ситуацій допиту підозрюваних у вбивстві з особливою жорстокістю, запропоновано тактичні прийоми і криміналістичні рекомендації проведення допиту у таких ситуаціях.

Проаналізовано чинники, що впливають на створення конфліктних ситуацій допиту підозрюваного, запропоновано низку тактичних прийомів та їх поєднань (тактичних комбінацій), що є найбільш ефективними для досягнення мети допиту.

На підставі системного аналізу матеріалів кримінальних проваджень про вбивства, вчинені з особливою жорстокістю, становлено, що під час розслідування призначаються і проводяться наступні види експертиз: судово-медична експертиза трупа – 100%; судово-медична експертиза речових доказів – 56 %, трасологічна – 92 %; дактилоскопічна – 83%; судово-біологічна – 24 %; судово-психіатрична – 64 %; експертиза холодної зброї – 36,0 %; судово-психологічна – 12,5 %; експертиза матеріалів, речовин і виробів з них – 34 %; комп'ютерно-технічна – 16 %; експертиза відеозапису – 12 %; телекомунікаційна – 48 % та інші.

Не применшуючи значимості результатів для досудового розслідування досліджуваного виду злочину, так званих, класичних судових експертиз різних класів, зокрема, криміналістичних (трасологічна, дактилоскопічна, дослідження холодної зброї, балістична тощо), судово-медичних (судово-медична експертиза трупа, речових доказів) та ін., нами розглянуто зміст, задачі та особливості проведення деяких, на нашу думку, важливих, але менш досліджених видів судових експертиз. Зокрема, розглянуто особливості судово-геномної експертизи (геномна судово-медична експертиза), пожежно-технічної, комп'ютерно-технічної експертизи, а також судово-психіатричної експертизи підозрюваного.

Аргументована доцільність проведення негласних слідчих (розшукових) дій в ході досудового розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, в залежності від слідчої ситуації, яка складається на певному (початковому чи подальшому) етапі розслідування. Розглянуто можливості окремих НСРД та результати, які можна отримати шляхом їх проведення (установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу), відеоконтроль місця, зняття інформації з електронних

телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем та ін.

ВИСНОВКИ

Здійснене дисертаційне дослідження надало можливість сформулювати наукові висновки, рекомендації та пропозиції, спрямовані на забезпечення оптимальної організації досудового розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю та формування методики їх розслідування. Основними з них є такі:

1. Формування методики розслідування умисних вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, базується на дослідженнях сучасних вітчизняних вчених-криміналістів, зокрема: В.В. Тіщенко, Б.В. Щура, В.А. Журавля та ін., що здійснювали наукові пошуки у сфері формування загальної методики розслідування кримінальних правопорушень, та розслідування вбивств, тобто методики більш високого ступеня узагальненості, ніж видові методики (В.П. Колмаков, Ю.П. Алєнін, В.В. Тіщенко, В.О. Коновалова, О.С. Саїнчин, Л.І. Аркуша та інші). Більш чисельними є видові та позавидові методики розслідування окремих видів вбивств, де визначальною ознакою для їх побудови є особа злочинця, спосіб та умови вчинення, спосіб приховання або поєднання декількох ознак.

Розслідування умисних вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, ставало предметом наукових пошуків в окремих наукових статтях (С.В. Страхова та ін.)

Окремі проблемні питання кваліфікації умисного вбивства з особливою жорстокістю, його об'єктивних та суб'єктивних ознак, призначення покарання за його вчинення, вплив жорстокості злочинної поведінки на кримінальну відповідальність, а також кримінально-психологічні аспекти вчинення злочинів із особливою жорстокістю вивчалися фахівцями суміжних із криміналістикою галузей.

2. На підставі системного аналізу емпіричних джерел, а саме матеріалів судової практики щодо розслідування та судового розгляду вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, доцільним є виокремити наступні підстави для класифікації злочинів цього виду, а саме:

- за способом нанесення ушкоджень потерпілому: з використанням знарядь та засобів вчинення вбивства та без таких (з використанням мускульної сили злочинця),

- за однорідністю злочинних дій: однорідне (у випадках, коли смерть потерпілого настала в результаті нанесення множинних ушкоджень, заподіяних, наприклад, тупим або колючо-ріжучим предметом) і комбіноване (наприклад, нанесення ударів руками та (або) ногами, потім спалення тіла потерпілого),

- за місцем вчинення: на відкритій віддаленій місцевості, на вулиці населеного пункту, на території домогосподарства, у житловому приміщенні;

- за кількістю потерпілих: вбивство однієї особи, двох або більше осіб;

- за наявністю попередніх зв'язків між злочинцем та жертвою;

- однією особою чи групою осіб;

- за мотивом вчинення вбивства з особливою жорстокістю;

- вчинене у сукупності з іншим злочином та без такого.

3. Криміналістична характеристика вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, містить наступні елементи:

- спосіб вчинення злочину,
- обстановка,
- типова слідова картина,
- особа злочинця,
- особа потерпілого.

а. Спосіб вчинення вбивства з особливою жорстокістю є основним елементом його криміналістичної характеристики, оскільки суттєво впливає на розслідування і кваліфікацію злочинного діяння, його ознаки посідають центральне місце в криміналістичній характеристиці цього виду злочину.

Результати системного аналізу кримінальних проваджень, відкритих за ознаками злочину, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, переконливо свідчать, що вбивства з особливою жорстокістю майже не вчиняються з попередньою підготовкою до вчинення злочину. Як правило, злочинець одразу реалізує злочинний намір, що виник. Встановлено, що єдиною підготовчою дією, яка реалізується злочинцем та може вважатися підготовкою до вчинення вбивства з особливою жорстокістю, є обрання та принесення на місце вчинення злочину знаряддя його вчинення.

В поодиноких випадках мало місце очікування злочинцем сприятливого моменту початку своєї злочинної діяльності, фактично моменту, коли злочинець і потерпіла особа (або потерпілі) залишилися наодинці або в малолюдному місці.

Мають місце непоодинокі випадки, в яких намір вчинити вбивство з особливою жорстокістю виникає після вчинення іншого злочину, з метою недопущення подальшого звернення потерпілого до правоохоронних органів із відповідною заявою.

Системний аналіз матеріалів слідчо-судової практики свідчить, що вбивства з особливою жорстокістю найчастіше вчиняються такими способами:

- нанесення ударів руками та ногами, стрибання ногами на тіло й голову потерпілого;

- нанесення колюче-ріжучих ударів ножем, у тому числі мисливським, що відносяться до холодної зброї, іншим гострим предметом (викруткою та ін.); предметом рублячої дії (сокирою, лопатою та ін.);
- ампутація ножем частин тіла;
- нанесення ударів тупим предметом (молотком, металевою палицею, дерев'яним поліном, скляною пляшкою, дерев'яною палицею (скалкою), обухом сокири та ін.);
- удушення руками, предметом (дротом, мотузкою, зав'язками від кухонного фартуху та ін.);
- облиття бензином чи іншою горючою речовиною та підпалення потерпілого;
- утоплення у ємкості з водою (відрі тощо) та інші. Непоодинокі випадки, коли послідовно застосовуються різні способи вчинення вбивства з особливою жорстокістю.

Встановлено, що вбивства з особливою жорстокістю найчастіше вчиняються такими способами із використанням наступних знарядь:

- без використання знарядь і засобів (нанесення ударів руками та ногами, стрибання ногами на тіло і голову потерпілого, удушення руками);
- нанесення колюче-ріжучих ударів або ампутація частин тіла ножем, у тому числі мисливським, що відносяться до холодної зброї,
- нанесення проникаючих ударів іншим гострим предметом (викруткою, шматком гострої арматури тощо);
- нанесення ударів предметом рублячої дії (сокирою, лопатою та ін.);
- нанесення ударів тупим предметом (молотком, металевою палицею та ін.);
- удушення предметом (дротом, мотузкою та ін.);
- підпалення потерпілого (з використанням бензину, що зберігався та був принесений на місце події у каністрі, у пляшці, сірники) та ін.

Встановлені непоодинокі випадки, коли послідовно застосовуються різні знаряддя й засоби вчинення вбивства з особливою жорстокістю щодо

одного потерпілого. Вчиняючи убивство із особливою жорстокістю щодо декількох осіб, злочинець може використовувати як одне знаряддя, так і різні, для заподіяння смерті кожному з потерпілих.

Проведеним системним науковим аналізом слідчо-судової практики з розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень щодо вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, ознак приховання вчиненого злочину нами встановлено не було. Більш того, значна частка злочинів досліджуваного виду (близько 20% досліджених кримінальних проваджень) вчинялася в присутності свідків, тобто за умов очевидності.

Знаряддя та засоби вчинення вбивств із особливою жорстокістю є досить різноманітними і їх обрання залежить від низки факторів: 1) від місця настання та реалізації злочинного умислу та 2) наявності й доступності для злочинця відповідних предметів на цьому місці, що можуть бути використані для вчинення злочину досліджуваного виду (кухонний ніж, сокира, лопата, каністра з бензином, мотузка, дріт тощо).

Наявна кореляція між способом вчинення вбивства із особливою жорстокістю і характеристикою особи злочинця, а саме його біологічними даними, такими як вік, стан здоров'я, зріст, фізична сила та витривалість. Встановлено, що у випадках вчинення вбивств з особливою жорстокістю у співучасті двома особами, навіть якщо одним із співучасників є жінка, злочин може бути вчинений шляхом нанесення потерпілому ударів руками та ногами. Проте, якщо у злочинця виник умисел виник на позбавлення життя декількох осіб (двох та більше), то такі вбивства, як правило, вчиняються з використанням певних знарядь і засобів, найчастіше, предмета, яким завдаються колюче-ріжучі поранення (кухонний або мисливський ніж, викрутка тощо).

б. Більшість кримінальних правопорушень цієї категорії вчиняються за місцем проживання потерпілого – місцями вчинення вбивств є квартири та житлові будинки або інші приміщення (гараж, сарай, погріб тощо) та прибудинкова територія (подвір'я).

В окремих випадках місцем вчинення вбивства з особливою жорстокістю є спільне місце проживання потерпілого й злочинця, або тільки злочинця. Також вбивства з особливою жорстокістю можуть вчинятися й на відкритій місцевості (парки, лісопосадки, дорога, вулиця населеного пункту тощо).

Аналіз вивчених кримінальних проваджень щодо убивств, вчинених із особливою жорстокістю показує, що ці злочини переважно вчиняються у вечірній час та нічний час. В значній кількості випадків виникненню злочинного умислу передувало вживання алкоголю, що зумовило підґрунтя для виникнення спорів та конфліктних ситуацій, які переросли у дії насильницького характеру, або ж зумовлює виникнення умислу на вчинення інших злочинів – розбоїв, зґвалтувань тощо, для приховання яких також виникає умисел на вчинення вбивства.

с. Типовими слідами вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю є: труп потерпілого; тілесні ушкодження на ньому; стан одягу трупа; знаряддя та засоби злочину (їх частини); сліди крові, рук, ніг, зубів злочинця і потерпілого; сліди боротьби, що виявлені на місці події та на тілі, одязі потерпілого; сліди транспортних засобів, знарядь учинення злочину; частини одягу; мікрооб'єкти тощо.

Поряд із матеріальними відображеннями існує ймовірність виявлення джерел (слідів) ідеальних відображень вчиненого злочину. Це так звані «ідеальні сліди», що «закарбували» подію злочину в пам'яті свідків (очевидців) та підозрюваних.

d. Серед виявлених осіб, що вчинили вказаний злочин, переважають особи чоловічої статі, віком 18-54 роки (82 % від загальної кількості встановлених осіб). Частка жінок становить 8 % від загальної кількості встановлених злочинців. Найбільша кількість осіб жіночої статі, що вчинили вбивство з особливою жорстокістю – 8 осіб, встановлена у 2017 р. Серед встановлених осіб понад 99 % є громадянами України, у 2017 р. встановлена 1 особа – іноземець (громадянин країни СНД).

Осіб, віком до 15 років, що вчинили вбивство з особливою жорстокістю становить 2 %.

Базову середню освіту мають 70 % від загальної кількості встановлених осіб, вищу закінчену освіту – 4,7 %, початкову – 3 %.

Частка дієздатних осіб, але що не працюють і не навчаються на момент вчинення вбивства з особливою жорстокістю – 67 %.

Серед осіб, яким оголошено про підозру за вчинення злочину, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, частка тих, що раніше вчиняли правопорушення становить 34 %, тих, у кого на момент оголошення про підозру судимість не знята і не погашена – 22 %.

Частка осіб, які вчинили вбивство з особливою жорстокістю групою осіб становить 26 %.

Їх поведінка під час вчинення злочину характеризувалася агресивно-насильницькою спрямованістю, безжальністю, особливою жорстокістю та цинізмом. У більшості досліджених нами матеріалів судово-слідчої практики щодо вбивств з особливою жорстокістю, містяться відомості про зовнішні прояви жорстокості та схильності до проявів насильства у підозрюваного ще до вчинення ним злочину.

Результати системного аналізу статистичних даних за 2016 – 2023 р.р. щодо осіб, які вчинили вбивства з особливою жорстокістю, свідчать, що у стані алкогольного сп'яніння під час вчинення злочину перебувало 47 % злочинців, у стані наркотичного сп'яніння – 1,7 % від загальної кількості.

е. Системний аналіз матеріалів слідчо-судової практики за ознаками злочину, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України свідчить, що здебільшого потерпілими (жертвами злочину) є особи жіночої (67%) та чоловічої (33%) статі, частка неповнолітніх становить 12% від загальної кількості жертв. При цьому неповнолітні стають жертвами вбивства з особливою жорстокістю разом з дорослим, як правило одним із батьків (у 100% встановлених випадків). Встановлено, що в переважній більшості випадків злочинець та жертва знали один одного :

- перебували у шлюбі або проживали разом як подружжя;
- раніше перебували у близьких стосунках (проживали разом, зустрічалися);
- жертвою є один із батьків злочинця або близький родич;
- мали товариські стосунки;
- мешкали неподалік (сусіди);
- познайомилися напередодні вчинення вбивства (провели разом вечір, гуляли в одній компанії тощо);
- не мали попередніх стосунків, але злочинець знав про матеріальне становище жертви, місце її проживання чи тимчасового перебування, й вбивство з особливою жорстокістю вчинене у сукупності з корисливим злочином, переважно розбоєм (ст. 187 КК України).

У більшості встановлених випадків вчиненого вбивства з особливою жорстокістю (понад 70%) був наявний конфлікт між жертвою та злочинцем, який виник раптово, наприклад, під час сумісного розпивання алкогольних напоїв, або довготривалий конфлікт чи неприязні стосунки на ґрунті побуту, ревнощів, розподілу майна, спадщини тощо.

4. Чинний КПК України містить положення, що визначає коло обставин, які підлягають доказуванню у кожному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 91 КПК України). Вищезазначений перелік є узагальненим і потребує конкретизації обставин в ході розслідування кожного виду кримінальних правопорушень, насамперед зважаючи на ознаки їх складу. Перелік обставин, що підлягають з'ясуванню в ході розслідування вбивств з особливою жорстокістю, є ширшим, ніж передбачений ч. 1 ст. 91 КПК України. До них відносяться:

- 1) подія кримінального правопорушення: час, тривалість вчинення злочину; місце, його освітленість, віддаленість від інших споруд чи будинків; спосіб, засоби вчинення вбивства та інші обставини вчинення кримінального правопорушення, факт усвідомлення винуватою особою (злочинцем), що він завдає потерпілому особливих фізичних страждань, шляхом заподіяння

великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, тощо, кількість тілесних ушкоджень та ін.; факт усвідомлення винуватою особою (злочинцем), що він завдає потерпілому психічних чи моральних страждань та ін.;

2) відомості про особу злочинця, потерпілу особу, зв'язок «потерпілий-злочинець»: демографічні дані щодо підозрюваного, потерпілого; обставини вчинення підозрюваним інкримінованого кримінального правопорушення, особливо якщо злочин вчинений у співучасті, наявність злочинного умислу та ін.; факт попереднього знайомства, тобто наявність попередніх стосунків злочинця й потерпілої особи, то з'ясовується їх тривалість і характер та ін.;

3) обставини, які обтяжують покарання за вчинення вбивства з особливою жорстокістю, які можна поділити на дві групи, а саме 1) обставини, що обов'язково визнаються судом обтяжуючими (п.п. 2, 6, 6-1, 7, 9, 12 ч. 1 ст. 67 КК України), та 2) обставини, що можуть не бути визнані судом обтяжуючими, якщо суд наведе мотиви такого рішення (п.п. 1, 3, 4, 5, 8, 11, 13 ч. 1 ст. 67 КК України);

4) обставини, які є підставою закриття кримінального провадження. Оскільки вбивство з особливою жорстокістю є особливо тяжким злочином проти життя, то підставами закриття кримінального провадження про вбивство з особливою жорстокістю можуть бути п. 3 та 5 ч. 1 ст. 284 КПК України, а саме не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати (п. 3) або помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого (п. 5). Всі інші підстави не можуть бути застосованими для закриття кримінального провадження щодо злочинів досліджуваного виду;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Згідно результатів системного аналізу відповідних норм чинного законодавства, єдиною підставою для звільнення від кримінальної відповідальності за вбивство з особливою жорстокістю є у зв'язку із закінченням строків давності, якщо з дня вчинення нею кримінального правопорушення і до дня набрання вироком законної сили минули п'ятнадцять років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину (п. 5 ч. 1 ст. 49 КК України). Разом з тим, питання про застосування давності до особи, що вчинила вбивство з особливою жорстокістю – особливо тяжкий злочин, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі, вирішується судом, який може й не визнати за можливе застосувати давність (ч. 4 ст. 49 КК України). У зв'язку з цим ще раз підтверджується актуальність необхідності встановлення точного часу вчинення вбивства з особливою жорстокістю, що входить до групи обставин, пов'язаних із подією злочину (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України).

Розглянутий нами перелік обставин, що підлягають з'ясуванню на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, не є вичерпним, він може бути розширеним в кожному окремому випадку досудового розслідування. Проте цей перелік є основою для формування алгоритму розслідування вбивств з особливою жорстокістю, визначення переліку завдань, які повинні бути вирішені як на початковому етапі розслідування, так і на подальшому його етапі, а також плануванні необхідних для вирішення цих завдань процесуальних дій – слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також організаційно-тактичних заходів забезпечувального характеру.

5. Місця події, що оглядаються в наслідок вчинення вбивств з особливою жорстокістю, з криміналістичної точки зору є досить складними через свою багато об'єктність, передбачають значний обсяг роботи та використання широкого кола спеціальних знань та науково-технічних засобів. Дослідженні особливості та надані рекомендації з використання спеціальних знань судово-

медичного експерта, спеціаліста-криміналіста, техника-криміналіста під час огляду місця події.

Об'єктами, які підлягають обов'язковій фіксації під час огляду місця події – вчиненого вбивства з особливою жорстокістю є: труп (поза трупа, характерні ушкодження, сліди насильницьких дій) та одяг трупа; знаряддя вбивства, а також знаряддя і засоби, що використовувались злочинцями для проникнення в житлове приміщення (свердло, викрутка, лом тощо); ділянка місцевості, де виявлено труп (ложе трупа, виявлені сліди); місце проникнення злочинця на територію домоволодіння потерпілого (вікно, двері) та шляхи відходу виконавців нападу з місця злочину; об'єкти, на яких залишилися сліди злочинця; предмети і речі, залишені злочинцем (недопалки цигарок, елементи одягу тощо); прилягаючі ділянки місцевості, де можуть бути також виявлено сліди злочинців в тому числі сліди використання транспортних засобів (під'їзд, подвір'я, сходи, коридор). Систематизовані правила огляду і фіксації трупа, слідів біологічного походження, інших матеріальних об'єктів, а також прилеглої території.

6. Основним завданням судово-медичної експертизи трупа є встановлення причини смерті та вирішення інших питань, що виникають при здійсненні кримінального провадження, окрім питань права (ч. 1 ст. 242 КПК України). Питання, що ставляться на вирішення судово-медичному експерту, формуються з урахуванням обставин виявлення трупа, встановлених слідів, ознак, які можуть орієнтовно вказувати на причину настання смерті, показань очевидців та інших матеріалів кримінального провадження, в яких містяться дані, що мають значення для встановлення фактичних обставин вчинення злочину. Такі питання стосуються причини, часу настання смерті, її насильницького характеру, механізму заподіяння ушкоджень, встановлення або й ідентифікації знаряддя вбивства, належності фрагментів тіла, виділень, тканин певній особі, ідентифікації особи та інших обставин. В ході розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, важливим є з'ясування питань щодо наявності на тілі трупа значної кількості тілесних

ушкоджень, слідів від заподіяння тортур, мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, слідів глумління над трупом та інших.

Фактичні дані, встановлені в результаті експертизи використовуються під час допиту підозрюваного, слідчого експерименту, розшуку злочинця (складання його психологічного портрету; так званого “словесного портрету”, що містить ймовірні ознаки зовнішності злочинця), повторного огляду місця події (пошук та виявлення знарядь злочину, матеріальних об’єктів, з якими контактував злочинець з метою виявлення на них слідів злочинця), призначення криміналістичних (дактилоскопічна, трасологічна, криміналістична експертиза матеріалів, речовин та виробів з них, почеркознавча тощо) та інших видів експертиз, призначення судових психологічної, психіатричної або комплексної психолого-психіатричної експертизи злочинця (підозрюваного, обвинуваченого) тощо.

б. На підставі проведеного аналізу матеріалів судово-слідчої практики щодо розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, виокремлені наступні типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю:

- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов очевидності, встановлені свідки події, злочинець затриманий на місці вчинення злочину,
- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов очевидності, встановлені свідки події, є установчі (вихідні) дані про злочинця, який втік з місця вчинення злочину,
- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов очевидності, встановлені свідки події, установчі дані про злочинця відсутні або вкрай обмежені, злочинець втік з місця вчинення злочину,
- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов неочевидності, в наявності є дані про подію кримінального правопорушення, що мають високий рівень ймовірності, злочинець затриманий на місці події,

- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов неочевидності, в наявності є дані про подію кримінального правопорушення та особу злочинця, що мають високий рівень ймовірності,

- вбивство з особливою жорстокістю вчинене за умов неочевидності, в наявності є лише ймовірні дані (припущення) про подію та спосіб вчинення злочину, дані про злочинця відсутні.

На подальшому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, в основу типізації слідчих ситуацій варто ставити ставлення підозрюваного до повідомлення про підозру, а також стан його психологічного здоров'я. Вважаємо за доцільне вирізняти наступні типові слідчі ситуації подальшого етапу розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю:

- підозрюваний погоджується у повному обсязі з положеннями повідомлення про підозру у вчиненні злочину;

- підозрюваний погоджується з частиною викладених у повідомленні про підозру положень;

- підозрюваний не погоджується з положеннями повідомлення про підозру і не визнає свою причетність до вчиненого кримінального правопорушення;

- є достатні підстави вважати, що особа вчинила вбивство з особливою жорстокістю у стані неосудності;

- є достатні підстави вважати, що особа вчинила вбивство з особливою жорстокістю у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу після його вчинення.

7. Вибір тактики допиту підозрюваного насамперед залежить від виду допиту за черговістю його проведення (первинний чи повторний) та слідчої ситуації допиту, яка складається безпосередньо під час допиту.

Важливими передумовами формування психологічного контакту допиту підозрюваного є 1) психологічне налаштування слідчого на спілкування з допитуваним, що передбачає акцент на свої професійні якості, стриманість та коректність у спілкуванні. Важливим є розуміння слідчим свого суб'єктивного

ставлення до вчиненого підозрюваним злочину, співчуття до потерпілого, розуміння інших, можливо, наявних емоцій і відчуттів з приводу злочину та особи підозрюваного, але відокремлення їх від свого професійного контексту;

2) створення зовнішніх умов проведення майбутнього допиту, а саме вибір часу і місця його проведення. Слідчий може прогнозувати психологічний контакт допиту, зважаючи на відомий йому вік особи підозрюваного, рівень освіти, наявність злочинного досвіду, можливі мотиви вбивства, наявність співучасників.

Встановлено фактори, що сприяють створенню безконфліктних ситуацій допиту підозрюваних у вбивстві з особливою жорстокістю, запропоновано тактичні прийоми і криміналістичні рекомендації проведення допиту у таких ситуаціях.

Проаналізовано чинники, що впливають на створення конфліктних ситуацій допиту підозрюваного, запропоновано низку тактичних прийомів та їх поєднань (тактичних комбінацій), що є найбільш ефективними для досягнення мети допиту.

8. На підставі системного аналізу матеріалів кримінальних проваджень про вбивства, вчинені з особливою жорстокістю, становлено, що під час розслідування призначаються і проводяться наступні види експертиз: судово-медична експертиза трупа – 100%; судово-медична експертиза речових доказів – 56 %, трасологічна – 92 %; дактилоскопічна – 83%; судово-біологічна – 24 %; судово-психіатрична – 64 %; експертиза холодної зброї – 36,0 %; судово-психологічна – 12,5 %; експертиза матеріалів, речовин і виробів з них – 34 %; комп'ютерно-технічна – 16 %; експертиза відеозапису – 12 %; телекомунікаційна – 48 % та інші.

Не применшуючи значимості результатів для досудового розслідування досліджуваного виду злочину, так званих, класичних судових експертиз різних класів, зокрема, криміналістичних (трасологічна, дактилоскопічна, дослідження холодної зброї, балістична тощо), судово-медичних (судово-медична експертиза трупа, речових доказів) та ін., нами розглянуто зміст,

задачі та особливості проведення деяких, на нашу думку, важливих, але менш досліджених видів судових експертиз. Зокрема, розглянуто особливості судово-геномної експертизи (геномна судово-медична експертиза), пожежно-технічної, комп'ютерно-технічної експертизи, а також судово-психіатричної експертизи підозрюваного.

Аргументована доцільність проведення негласних слідчих (розшукових) дій в ході досудового розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю, в залежності від слідчої ситуації, яка складається на певному (початковому чи подальшому) етапі розслідування. Розглянуто можливості окремих НСРД та результати, які можна отримати шляхом їх проведення (установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу), відео-контроль місця, зняття інформації з електронних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Александренко О. В. Організація та особливості тактики допиту у кримінальних провадженнях про серійні вбивства. *Актуальні проблеми досудового розслідування*: зб. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2015. С. 171-173.
2. Аленин Ю. П. Тищенко В. В., Аркуша Л. И. Расследование тяжких преступлений : науч.- практич. пособие. Х. : Одиссей, 2006. 256 с.
3. Аленин Ю. П., Тищенко В. В. Особливості розслідування тяжких злочинів проти особи. Одеса : Бахва, 1996. 112 с.
4. Атаманчук В .М., Волошин О. Г. Деякі питання забезпечення генетичної (геномної) ідентифікації людини в Україні. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі*. Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції (Київ, 25 листоп. 2021 р.) Київ : Нац. акад. внутр. аправ, 2021. С. 93-97.
5. Баранчук В. В. 3D сканування як спосіб фіксації на місці злочину: переваги й недоліки. *Юридичний бюллетень*. 2020. Вип. 16. С. 280-286.
6. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). Киев, 2002. 268 с.
7. Бахин В.П. Криминалистическая методика : лекция. К., 1999. 35 с.

8. Бахін В. П., Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час огляду місця події (збір інформації про особу, що скоїла злочин) : наук.-практ. рекомендації. Донецьк : ДЮІ, 2005. – 71 с.
9. Бахін В. П., Гора І. В., Цимбал П. В. Криміналістика: курс лекцій. Ч. 1. Ірпінь: Акад. ДПС України, 2002. 356 с.
10. Борисенко І. В. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики вбивств із розчленуванням трупа. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. Вип. 35. С. 142–149.
11. Варфоломеева Т. В., Гончаренко В. Г., Бояров В. І. Криміналістика. Академічний курс : підручник. Київ, Юрінком Інтер, 2011. 490 с.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. П. Бусел. Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с.
13. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія. Київ: НВТ „Правник”. НАВСУ, 1999. 126 с.
14. Весельський В.К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 193–199.
15. Вирок Апеляційного суду Житомирської обл. від 06.10.2009 р. у справі № 1-22/09 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/8915375> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
16. Вирок Апеляційного суду Закарпатської обл. від 16.01.2014 р. у справі №713/3648/12 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/36668515> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
17. Вирок Дніпровського Апеляційного суду від 13.11. 2020 р. у справі № 11-кп/803/98/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92998090> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
18. Вирок Полтавського апеляційного суду від 20.11.2023 р. у справі № 551/150/23 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115067804> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)

19. Вирок Старокостянтинівського районного суду Хмельницької обл. від 05 лютого 2018 р. у справі № 683/2620/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71997723> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
20. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 11.06.2019 р. у справі №523/18576/14-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82464096> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
21. Вирок Теремовлянського районного суду Тернопільської обл. від 05.04.2021 р у справі №606/283/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96055446> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
22. Волобуєв А. Ф., Журавель В. А., Колесніченко О. Н. Перспективи розвитку криміналістичної методики виявлення та розслідування злочинів. *Державний університет інфраструктури та технологій. Інститут управління, технологій та права*. 2022. С. 233-236.
23. Волобуєв А.Ф. Етапи розслідування в криміналістичній методиці. *Вісник університету внутрішніх справ*. 1999. Випуск 5. С. 28-37.
24. *Волобуєв А.Ф.* Проблеми методики розслідування розкрадань майна у сфері підприємництва. Х. : Ун-т внутр. справ, 2000. 336 с.
25. Герасименко О. І. Судова медицина: підручник для ВНЗ / О. І. Герасименко, А. Г. Антонов, К. О. Герасименко, Н. О. Комісарова, М. Л. Комісаров. Вид. третє, переробл. і допов. К. : КНТ, 2016. 630 с.
26. Гончаренко В. Г., Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. *Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений* / В. К. Лисиченко, В. Г. Гончаренко, М. В. Салтевский и др. ; под ред. В. К. Лисиченко. К.: Вища школа, 1988. С. 7-15.
27. Горя Н. К. Назначение наказания по делам о насильственных преступлениях. Кишинев : Штиница, 1991. 156 с.
28. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Киев : «Центр учебной литературы», 2021. 1080 с.

29. Гура С. О. Психологічні особливості віктимної поведінки молодих людей. *Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірка наукових праць «ПЕКП».* 2016. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/6062/1/статья%20виктимность_гура1.pdf (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
30. Дулов А. В. Судебная психология. Мн. : Вышэйшая школа, 1975. 462 с.
31. Електронний підручник «Судова медицина» (за заг. ред. проф. В. Д. Мішалова) URL: https://www.nuozu.edu.ua/images/FakPidVik/kafSudMed/Ebook/34-165.-Rozdil_2.-Thanatologia.pdf (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
32. Єфімов М. М. Теоретичні та практичні засади методики розслідування кримінальних правопорушень проти моральності: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2021. 514 с.
33. Єфремова К. В. Актуальні проблеми правового регулювання відносин із надання послуг мобільного зв'язку. *Право та інноваційне суспільство: електронне наукове видання.* 2013. № 1. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2013/04/Yefremova.pdf> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
34. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків : Апостиль, 2012. 302 с.
35. Журавель В.А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики.* 2008. Вип. 8. С. 102–108.
36. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 19 с.
37. Закалюк А. П., Жарый В. Д., Ковальский В. С. Преступление, совершенное с особой жестокостью. Научный обзор результатов исследования. Киев, 1989. 89 с.
38. Ігнатов О. Кримінальне насильство: окремі питання. *Право України.* 2005. № 3. С. 67–71.

39. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затв. Наказом МВС України від 07.07.2017 № 575 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
40. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затв. Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
41. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи, затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. № 6 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
42. Ісагова Н. Судово-медична експертиза трупа у розслідуванні вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. №1-2. С. 238-245.
43. Йосипів А. О. Вплив зловживання алкоголем та наркотичними речовинами на злочинність осіб з маргінальною поведінкою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2013. № 6-2. Том 2. С. 89-91.
44. Казміренко Л. І., Тужеляк Н. М. Проблема агресії як соціальний феномен в юридико-психологічному дискурсі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 444-453.

45. Калініна І. В. Ситуаційна обумовленість розслідування господарських злочинів, пов'язаних із підробленням документів. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. 2013. Том 26 (65). С. 212–217.
46. Керімов А. З. Особлива жорстокість як кваліфікуюча ознака умисного вбивства за чинним кримінальним законодавством України та за законодавством минулих років. *Форум права*. 2012. № 3. С. 270-275.
47. Кікінчук В. В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування викрадень бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. *Право і безпека*. 2013. № 2 (49). С. 131–135.
48. Кіцелюк В. М. Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 251 с.
49. Клименко Н. І. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : практ. посібник. Київ : «Юрінком Інтер», 2005. 216 с.
50. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. ... дисс. д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. Харьков, 1967. 27 с.
51. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. *Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений*. В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др.; под ред. В. К. Лисиченко. К. : Вища школа, 1988. С. 7-15.
52. Колесниченко А. Н. Принципы методики расследования преступлений. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1979. Вып. 18. С. 62-68.
53. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособие. Х. : Юрид. ин-т., 1985. 91 с.
54. Колмаков В. П. Расследование убийств : лекция для студентов; под ред. проф. Н. В. Терзиева. М. : ВЮЗИ, 1958. 90 с.
55. Колмаков В. П. Избранные труды по криминалистике: Расследование убийств. Следственный осмотр. Идентификационные действия следователя.

Введение в курс науки советской криминалистики / сост. В. В. Тищенко. Репринт. Одесса : Юрид. лит., 2008. 448 с.

56. Колодіна А. С. Принципи криміналістичної методики у діяльності з розслідування злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 20 с.

57. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования. Изд. 2-е доп. и перераб. Х. : Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н., 2006. 420 с.

58. Коновалова В. О. Методика розслідування злочинів: оптимальні системи слідчих дій. *Вісник Академії правових наук України*. № 4(43). Харків : Вид-во «Право», 2005. С. 155-160.

59. Коновалова В. О. Вбивство: мистецтво розслідування: монографія. Харків: Факт, 2001. 311 с.

60. Коновалова В. О. Мишков Я. Є. Інновації в методиці розслідування злочинів. *Право та інновації*. Національна академія правових наук України, Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку. 2016. Випуск 2. С. 34-40.

61. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. №354к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.

62. Корж В. П. Огляд місця події: процесуальні особливості, криміналістичні рекомендації : науко-практичний посібник для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної поліції. Харків, 2018. 264 с.

63. Короленко М. П. Кваліфікація і класифікація умисних вбивств при обтяжуючих обставинах: дис.... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2002. 203 с.

64. Кофанов А. В. Криміналістика України: питання і відповіді. Навчальний посібник. Видавництво «ЦУЛ» 2017. 208 с.

65. Криміналістика : підруч. для слухачів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України]/ П. Д. Біленчук, О. П. Дубовий, М. В. Салтевський та ін. К. : АТІКА, 1998. 416 с.

66. Криміналістика : підручник для вузів / М. В. Салтевський. К. : Кондор, 2008. 592 с.
67. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. Х. : Право, 2008. 464 с.
68. Криміналістика : підручник / за ред. В. В. Тіщенко. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2017. 556 с.
69. Криміналістика: підручник / кол. авт. : В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін., за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право. 2019. 456 с.
70. Криміналістика: підручник у 2-х т. Т. 2 / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. 328 с.
71. Криміналістика України : питання і відповіді. Навч. посібник. 2017. URL: <http://mego.info/матеріал/3-криміналістична-класифікація-злочинів> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
72. Криміналістична тактика : навч. посіб. / за ред. д-ра юрид. наук, проф. М. А. Погорецького та д-ра юрид. наук, доц. Д. Б. Сергєєвої. Київ : Алерта, 2016. 244 с.
73. Кримінальна справа № 1-кп/753/983/19 (Архів Київського апеляційного суду)
74. Кримінальне процесуальне право України : навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 774 с.
75. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.
76. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туман та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.
77. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

78. Кузьмічов В. С. Вивчення особи обвинуваченого як умова ефективного застосування криміналістичних прийомів та засобів. *Теоретичні та практичні проблеми використання можливостей криміналістики і судової експертизи в розкритті й розслідуванні злочинів* : зб. наук. праць. Укр. акад. внутр. справ. К., 1996. С. 48–55.
79. Кузьмічов В. С., Г. І. Прокопенко. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, Є. М. Моїсеєва. К. : Юрінком Інтер, 2001. 368 с.
80. Кунтій А. І. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання. Монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 220 с.
81. Куп'янський М. Г. Розслідування серійних сексуально-садистських убивств (організаційно-тактичні засади): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 224 с.
82. Леонгард К. Акцентуированные личности / пер. с нем. и ред. В. М. Блейхера. 2-е изд. К. : Віш. шк. 1989. 375 с.
83. Лунгу В. И. Первоначальный этап расследования преступлений (процессуальные и организационные аспекты) : автореферат дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Киев. 1991. 25 с.
84. Луцик В. В. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 202-205.
85. Любчинський О. В. Особливості розслідування серійних вбивств на сексуальному ґрунті: дис... канд. юрид. наук.: 12.00.09. Нац. Ун-т “Львівська політехніка”, Львів, 2018. 230 с.
86. Малярова В. О. Проблемні питання формування методик розслідування злочинів. *Право і Безпека*. Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2012. № 1. С.201-204.
87. Мамчур В. М. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2002. 207 с.

88. Маркусь В. О. Криміналістика. Курс лекцій : навч. посіб. Київ : Кондор, 2007. 558 с.
89. Мартинюк І. Патопсихологія : навчальний посібник. Київ : Вид-во «Центр учбової літератури». 2021. 208 с.
90. Матвієнко В. В. Криміналістичне забезпечення методики розслідування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ України. К., 1999. 248 с.
91. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков: Консум, 1999. 480 с.
92. Мельник А. В, Кузьміна В. Н. Критерії суспільної небезпеки хворих з гострими алкогольними психозами. *Медична наука – 2010* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Полтава, 16-17 грудня 2010 р.). Український НДІ соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України. С. 51-52.
93. Мельник О. В. Попереднє дослідження пошкоджень одягу. *Криміналістичний вісник*. 2012. № 2 (18). С. 200-209.
94. Митричев С. П. Методика расследования отдельных видов преступлений. *Криминалистика и судебная экспертиза*. К., 1973. Вип. 10. С. 23-28.
95. Міжнародна класифікація хвороб 11-го перегляду URL: <https://www.who.int> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
96. Мудрецька Т. В. Проблеми використання даних ДНК аналізу під час розслідування злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2014. Вип. 26. С. 246-249.
97. Навроцький В. О. Злочини проти особи : лекції для студ. юрид. ф-ту. Львів : Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, 1997. 48 с.
98. Наконечна Л. А. Насильство як наскрізне кримінально-правове поняття : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2016. 210 с.

99. Настільна книга слідчого: наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2007. 726 с.
100. Науково-практичний коментар кримінального кодексу України URL: <http://meگو.info/матеріал/стаття-126-побої-і-мордування> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
101. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / за ред. С. В. Ківалова, С. І. Кравченко. Одеса : Фенікс, 2020. 924 с.
102. Нікіфорова Т. І. Проблеми змісту деяких обставин, які пом'якшують покарання, передбачених ч.1 ст.66 КК України. *Форум права*. 2008. № 3. С. 380-387.
103. Огляд місця події. Процесуальні дії при розслідування окремих кримінальних правопорушень. Актуальне законодавство та судова практика / Петков С. В., Журавльов Д. В., Дрозд О. Ю., Дрозд В. Г. Київ : Вид-во «ЦУЛ». 2021. 367 с.
104. Олашин М. М., Гапьяк С. С. Кримінальні процесуальні аспекти зняття інформації з електронних інформаційних систем. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2018. Вип. 7. С. 233-242.
105. Олійник О. С. Деякі питання кваліфікації умисного вбивства з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України). *Вісник асоціації кримінального права України*. 2018. Том 1. № 10. С. 94-106.
106. Ортинський В. Л. Гула Л. Ф. Особливості судово-психіатричної експертизи підозрюваного у вчиненні вбивства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія Юридичні науки*. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. Випуск 21. С. 4-9.
107. Особливості збирання у досудовому провадженні біологічних слідів людини: метод. рек. / Фурман Я. В., Юсупов В. В., Котляренко Л. Т., Дмитрук Р. С. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 44 с.
108. Павлюк О. Розслідування вбивств осіб похилого віку та одиноких осіб,

пов'язаних із заволодінням їх майном: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. НАВС, Київ, 2021. 238 с.

109. Панов Н., Щур Б. Об изучении способа совершения преступления в науках криминального цикла: междисциплинарный подход. *Ежегодник украинского права*. 2014. № 6. С. 537–552.

110. Патопсихологія : навч. посіб. / за ред. Шкарлатюк К. – Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 155 с.

111. Педагогічна психологія : навч. посіб. / Л. М. Проколієнко, М. Й. Боришевський, В. О. Моляко та ін. ; за ред. Л. М. Проколієнко, Д. Ф. Николенка. К. : Вища шк., 1991. 183 с.

112. Петрюк А. П., Алієв З. Н., Алієв Н. А. Соціальні характеристики хворих, які скоїли суспільно небезпечні дії на час гострих алкогольних психозів. *Актуальные вопросы современной психиатрии и наркологии: Сборник научных работ Института неврологии, психиатрии и наркологии АМН Украины и Харьковской областной клинической психиатрической больницы № 3 (Сабуровой дачи), посвященный 210-летию Сабуровой дачи / Под общ. ред. П. Т. Петрюка, А. Н. Бачерикова. Киев–Харьков, 2010. Т. 5. URL: <http://www.psychiatry.ua/books/actual>. (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)*

113. Пиріг І. В. Можливості проведення огляду місця події групою спеціалістів. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування: матеріали науково-практичної конференції (Харків, 28 листопада 2019 р.)* Харків, 2019. С. 129-132.

114. Польщиков В. В. особливості місця, часу, обстановки й слідів вбивств, учинених в умовах неочевидності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Випуск 34. Том 3. С. 44-47.

115. Попелюшко В. А. Способ совершения преступления как элемент предмета доказывания. *Советское государство и право*. М. : Наука, 1984. № 1. С. 122–125.

116. Постанова Верховного Суду від 24.03.2021 р. у справі № 703/1992/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95905299> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)

117. Постанова Пленуму Верховного суду України від 07.02.2003 р. № 2 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0002700-03> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
118. Правила проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи, затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. № 6 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0257-95#Text> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
119. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. № 6 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0199700-03#Text> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
120. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: Наказ МВС України від 03.11.2015 р. № 1339 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
121. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303.
122. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. Ст. 379.
123. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. Ст. 232.
124. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07 лютого 2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
125. Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного суду України від 2 липня 2003 р. № 2

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)

126. Психологія слідчої діяльності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Г. Андросюк, О. М. Корнєв, О. І. Кудерміна та ін., за заг. ред. Л. І. Казміренко. Київ : Правова єдність, 2009. 200 с.

127. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / О.В. Бишевець, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва та ін.; за ред. М.А. Погорецького та Д.Б. Сергєєвої. К. : Алерта, 2015. 536 с.

128. Саїнчин О. С. Розкриття і розслідування умисних убивств: концептуальні і практичні основи : монографія. Одеса: Юридична література, 2004. 408 с.

129. Саїнчин О. С. Розслідування умисних вбивств: теорія і практика : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2011. 38 с.

130. Сакаль А. П. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями. *Криміналістика и судебная экспертиза. Міжвідомчий науково-методичний збірник*. Київ. 2014. Вип. 59. С. 168-177.

131. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: у 2 ч. Ч. 2. Х. : Консум, 2001. 528 с.

132. Семенов В. В. Методика розслідування вбивств, прихованих інсценуванням: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 187 с.

133. Сергєєва Д. Б. Напрями використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному доказуванні. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 81-91.

134. Сергєєва Д. Б. Щодо визначення поняття слідчих (розшукових) дій за новим КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 52-56.

135. Сибірна Р. І., Гап'як С. С. Правове регулювання проведення судово-медичної експертизи алкогольного та наркотичного сп'яніння у водіїв

транспортних засобів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2019. № 911. С. 236-243.

136. Словник української мови в 11 томах. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?sword=з%27ясовувати> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)

137. Смілянський Я. Г. Особлива жорстокість як кваліфікуюча ознака умисного вбивства. *Форум права*. 2009. № 3. С. 591-596.

138. Методика расследования отдельных видов преступлений. *Советская криминалистика* / В.К. Лисиченко, В.И. Гончаренко, М.В. Салтевский и др. – К. : Вища шк. Головне вид-во, 1988. 405 с.

139. Степанов В., Грищенко С. Технічні засоби для негласного зняття інформації з електронних комунікаційних систем. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. №4. С. 280-284.

140. Степанюк Р. Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 236-245.

141. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 110–115.

142. Страхова С. В. Криміналістичні аспекти доказування у кримінальних справах про вбивства, вчинені з особливою жорстокістю. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2009. Том 22 (61). № 1. С. 357-366.

143. Тактика допиту: фондова лекція з навчальної дисципліни «Криміналістика». Кафедра криміналістики та судової медицини НАВС. URL: <https://www.naiou.kiev.ua/files/kafedru/ksm/doput.doc> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)

144. Теорія та практика кримінального процесуального доказування : навч. посіб. для підготовки до іспиту / В. В. Вапнярчук, С. В. Давиденко, О. В. Капліна та ін. Харків : Право, 2021. 256 с.
145. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник, 10-те вид., доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2023. 698 с.
146. Тертишник В. М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид. 21-ше, доповн. і перероб. Київ : Алерта, 2024. 1060 с.
147. Тимчишин Д. М. Використання науково-технічних засобів у розслідуванні вбивств: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, НАВС, 2014. 260 с.
148. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ: монография. Одесса: Юрид. лит., 2002. 360 с.
149. Тищенко В. В. О современных направлениях развития криминалистической методики расследования преступлений. *Современное состояние и развитие криминалистики*: сб. науч. тр. / под ред. Н. П. Яблокова и В. Ю. Шепитько. Харьков: Апостиль, 2012. С. 237–250.
150. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса : Одеська національна юридична академія; вид-во «Фенікс», 2007. 260 с.
151. Убивство Оксани Макар. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Убивство_Оксани_Макар (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
152. Удалова Л. Д. Вербальная информация в уголовном процессе Украины: монография. Киев : Вид-во «Паливода», 2006. 324 с.
153. Ухвала Апеляційного суду Житомирської обл. від 06.10. 2009 р. у справі 1-22/09 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/8915375> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
154. Ухвала Апеляційного суду м. Києва у справі № 1-кп/753/983/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79306215> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)

155. Ухвала Броварського міськрайонного суду Київської області від 01.08.2013 р. у справі № 1007/7400/2012 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/47082055> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
156. Ухвала Колегії суддів палати з кримінальних справ Верховного Суду України від 15.07.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0199700-03#Text> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
157. Ухвала Колегії суддів Судової палати Верховного Суду України від 01.08.2006 р. у справі №5-4160к06 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71134> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
158. Ухвала Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 24.10.2006 р. у справі № 5-5345к06. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/216641> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
159. Ухвала Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 17.04.2007 р. у справі №5-1010к07. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/614171> (дата звернення: 10 серпня 2024 р.)
160. Участь спеціаліста в огляді місця події : грактичний посібник / За заг. ред. О. Г. Рувіна, Б. Б. Теплицького, С. С. Чернявського. Харків: «Фоліо», 2018. 127 с.
161. Франк Л. В. Виктимология и виктимность : учеб. пособие. Душанбе, 1972. 123 с.
162. Хижняк Є. С. Типові слідчі ситуації при розслідуванні статевих злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 4. С. 197-199.
163. Хірсін А. В. Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 18 с.
164. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.
165. Цимбалюк В. І. Процесуальний порядок огляду місця події. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник*. 2014. № 4 (33). С. 144-147.

166. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2006. 308 с.
167. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 610 с.
168. Шаповалов В. О. Методика визначення психологічних ознак достовірності/недостовірності показань у юридичній практиці: методичний посібник. К.: Кафедра, 2012. 92 с.
169. Шаповалов В. А. Методы психологической оценки достоверности сообщаемой информации : методическое пособие. Киев : Освита України, 2016. 168 с.
170. Шевчук В. М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 146-150.
171. Шевчук В. М. Проблеми формування та удосконалення окремих криміналістичних методик. *Challenges in Science of Nowadays : Proceedings of the 5th Intern. Sci. and Practical Conf. (July 16-18, 2020)*. Washington, USA, 2020. P. 117-127.
172. Шевчук В. М. Слідчі ситуації та їх вплив на розробку тактичних операцій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 6–3. Т. 2. С. 125-129.
173. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Криміналістическая тактика и методика расследования преступлений: учебник для студентов юрид. вузов и факультетов. Х. : Одиссей, 2001. 528 с.
174. Шепітько В. Ю. Криміналістика: підручник. Київ : Ін Юре, 2010. 545 с.
175. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія Харків : Харків юридичний, 2007. 432 с.
176. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія. Харків : Харків юридичний, 2010. 319 с.

177. Яковлева С. Особливості словесного портрета суб'єкта злочину сучасної епохи. *Публічне право*. 2018. № 4(32). С. 227-231

178. Bartol Curt R., Bartol Anne M. *Criminal Behavior: A Psychological Approach*, Global Edition 11th Edition. Pearson 2016. 672 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції України – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, полковник поліції

Артем ШЕВЧИШЕН

2024 року

АКТ № 132188-2024

Про впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України результатів дисертаційного дослідження

Уклала комісія у складі:

Голови:

начальника відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидата юридичних наук, полковника поліції Владислава Бурлаки

членів комісії:

старшого слідчого в особливо важливих справах відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, майора поліції Лариси Бурмистрової

старшого слідчого в особливо важливих справах відділу методичної роботи та правового забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, майора поліції Аліни Віткалової

Комісія відповідно до доручення Національної поліції України № 34684/24/4/3-2022 від 20.12.2022 «Про впорядкування процедури видання актів впровадження наукових досліджень у діяльність органів досудового розслідування Національної поліції України», склала цей акт, щодо розгляду основних положень та результатів дисертаційного дослідження Ісагової Наталії Магомед кизи на тему: «Методика розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю» зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Встановлено, що викладені у висновках пропозиції та рекомендації можуть бути корисними під час виявлення та розслідування вбивств учинених з особливою жорстокістю, чому й приділено значну наукову увагу.

Для практичної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України важливе значення мають висновки, пропозиції та рекомендації, що відображені за змістом низки наукових робіт Ісагової Н., зокрема до основних із них слід віднести:

1. Ісагова Н. Спосіб вчинення вбивств з особливою жорстокістю як елемент криміналістичної характеристики цих злочинів. Вісник кримінального судочинства. 2022. №3-4. С. 184-191.

2. Isagova N., Serhieieva D., Antoniuk P., Marko S., Kulyk M. Firearms as a means of committings criminal offenses. Cuestiones Políticas. 2022. Vol. 40. № 74. P. 148-159.

3. Ісагова Н. Судово-медична експертиза трупа у розслідуванні вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. Вісник кримінального судочинства. 2022. № 1-2. С. 238-245.

4. Ісагова Н. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. Вісник кримінального судочинства. 2023. № 1-2. С. 240-252.

5. Ісагова Н. Організаційно-тактичні засади допиту підозрюваного у вчиненні вбивства з особливою жорстокістю. Вісник кримінального судочинства. 2023. № 3-4. С. 228-236.

6. Ісагова Н. Окремі елементи події кримінального правопорушення, що підлягають з'ясуванню на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2024. Випуск 83. Частина 3. С. 226-232.

7. Ісагова Н. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Шістдесят треті економіко-правові дискусії». Серія: соціальні та гуманітарні науки (Тернопіль, Україна – Ополе, Польща, 23-24 березня 2022 р.).

8. Ісагова Н. Знаряддя та засоби вчинення вбивств з особливою жорстокістю. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Вісімдесят треті економіко-правові дискусії». Серія: соціальні та гуманітарні науки. (Тернопіль, Україна – Ополе, Польща, 27-28 лютого 2024 р.).

Матеріали викладені у висновках до дисертаційного дослідження можуть бути використані під час підготовки листів-роз'яснень до слідчих підрозділів Національної поліції України, оскільки мають як необхідний теоретичний та методологічний рівень, так і практичну цінність, що сприятиме вдосконаленню процесуальної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України.

Голова комісії:

Владислав БУРЛАКА

Члени комісії:

Лариса БУРМИСТРОВА

Аліна ВІТКАЛОВА

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

1. Комісія кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого у складі:

Голова комісії: завідувач кафедри, доктор юридичних наук, професор Шевчук Віктор Михайлович;

Члени комісії: 1. кандидат юридичних наук, доцент Булулуков Олег Юрійович;

2. кандидат юридичних наук, доцент Борисенко Ігор Володимирович

3. кандидат юридичних наук, доцент Мусієнко Олег Леонідович

2. Комісія встановила:

Результати наукового дослідження аспірантки кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Ісагової Наталії Магомед кизи на тему «Методика розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, можуть використовуватися в освітньому процесі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого під час

викладання курсів «Криміналістика», «Розслідування кримінальних правопорушень: загальнокриміналістичні засади методики, тактики й технологій»; «Психологія слідчої діяльності» та ін., для підготовки підручників (їх окремих розділів), навчальних і довідкових посібників, методичних рекомендацій. Зокрема рекомендуються для використання наступні оприлюднені наукові праці:

1. Ісагова Н. Спосіб вчинення вбивств з особливою жорстокістю як елемент криміналістичної характеристики цих злочинів. Вісник кримінального судочинства. 2022. №3-4. С. 184-191.
2. Isagova N., Serhieieva D., Antoniuk P., Marko S., Kulyk M. Firearms as a means of committings criminal offenses. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40. № 74. P. 148-159. DOI: [10.46398/cuestpol.4074.07](https://doi.org/10.46398/cuestpol.4074.07)
3. Ісагова Н. Судово-медична експертиза трупа у розслідуванні вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. Вісник кримінального судочинства. 2022. №1-2. С. 238-245.
4. Ісагова Н. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. Вісник кримінального судочинства. 2023. №1-2. С. 240-252.
5. Ісагова Н. Організаційно-тактичні засади допиту підозрюваного у вчиненні вбивства з особливою жорстокістю. Вісник кримінального судочинства. 2023. №3-4. С. 228-236.
6. Ісагова Н. Окремі елементи події кримінального правопорушення, що підлягають з'ясуванню на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2024. Випуск 83. Частина 3. С. 226-232.
7. Ісагова Н. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Шістдесят треті економіко-правові дискусії». Серія: соціальні та

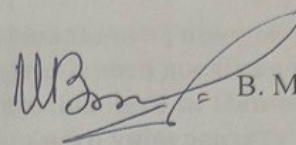

гуманітарні науки. (Тернопіль, Україна – Ополе, Польща, 23-24.03.2022 р.)
<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3920/#>

8. Ісагова Н. Знаряддя та засоби вчинення вбивств з особливою жорстокістю. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Вісімдесят треті економіко-правові дискусії». Серія: соціальні та гуманітарні науки. (Тернопіль, Україна – Ополе, Польща, 27-28.02.2024 р.)
<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4760/>

Голова комісії:

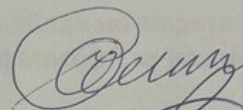
доктор юридичних наук, професор

В. М. Шевчук

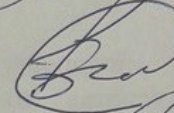
Члени комісії:

кандидат юридичних наук, доцент

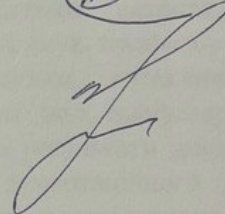
О. Ю. Булулуков

кандидат юридичних наук, доцент

І. В. Борисенко

кандидат юридичних наук, доцент

О. Л. Мусієнко

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор
Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Станіслав ГУСАРЄВ

2024

АКТ

23.09. 2024

м. Київ

№ 142-01

Впровадження результатів дисертації
Ісагової Наталії Магомед кизи на тему:
«Методика розслідування вбивств,
вчинених з особливою жорстокістю»
в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

– т.в.о. начальника навчально-методичного відділу, лейтенанта поліції Вікторії Бойчук;

– завідувача наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ №1 доктора юридичних наук, професора, майора поліції Андрія Вознюка;

– завідувача загальної бібліотеки Людмили Гайдар.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертаційного дослідження аспірантки кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Ісагової Наталії Магомед кизи на тему: «Методика розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю».

Проаналізовано основні результати дослідження Ісагової Наталії Магомед кизи, зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Ісагова Н. Спосіб вчинення вбивств з особливою жорстокістю як елемент криміналістичної характеристики цих злочинів. Вісник кримінального судочинства. 2022. №3-4. С. 184-191.

2. Isagova N., Serhieieva D., Antoniuk P., Marko S., Kulyk M. Firearms as a means of committings criminal offenses. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40. № 74. P. 148-159. DOI: [10.46398/cuestpol.4074.07](https://doi.org/10.46398/cuestpol.4074.07)

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Проректор з навчальної роботи
 Національного університету
 «Одеська юридична академія»,
 доктор юридичних наук, професор

Галина УЛЬЯНОВА

«___» _____ 2024 року

АКТ

впровадження в освітній процес Національного університету «Одеська юридична академія» результатів дисертаційного дослідження аспірантки кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-науково інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Ісагової Наталії Магомед кизи на тему «Методика розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081-Право

Комісія у складі:

- 1) начальника навчального відділу Л. Кузнецової;
- 2) завідувачки кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності доктора юридичних наук, професора Л. Аркуші;
- 3) професора кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктора юридичних наук, професора Д. Цехана;

склала цей акт з приводу того, що результати дослідження, викладені у наукових публікаціях за результатами дисертаційного дослідження Ісагової Наталії Магомед кизи на тему «Методика розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю» використовуються в освітньому процесі Національного університету «Одеська юридична академія» під час викладання навчальних дисциплін: «Криміналістика», «Методика розслідування кримінальних правопорушень». Студентам у вигляді методичних матеріалів під час підготовки до практичних занять рекомендуються опубліковані авторкою наукові статті, а саме:

1. Ісагова Н. Спосіб вчинення вбивств з особливою жорстокістю як елемент криміналістичної характеристики цих злочинів. Вісник кримінального судочинства. 2022. №3-4. С. 184-191.
2. Isagova N., Serhieieva D., Antoniuk P., Marko S., Kulyk M. Firearms as a means of committings criminal offenses. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40. № 74. P. 148-159. DOI: [10.46398/cuestpol.4074.07](https://doi.org/10.46398/cuestpol.4074.07)
3. Ісагова Н. Судово-медична експертиза трупа у розслідуванні вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. Вісник кримінального судочинства. 2022. №1-2. С. 238-245.
4. Ісагова Н. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. Вісник кримінального судочинства. 2023. №1-2. С. 240-252.

5. Ісагова Н. Організаційно-тактичні засади допиту підозрюваного у вчиненні вбивства з особливою жорстокістю. Вісник кримінального судочинства. 2023. №3-4. С. 228-236.

6. Ісагова Н. Окремі елементи події кримінального правопорушення, що підлягають з'ясуванню на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2024. Випуск 83. Частина 3. С.226-232.

7. Ісагова Н. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Шістдесят треті економіко-правові дискусії». Серія: соціальні та гуманітарні науки. (Тернопіль, Україна – Ополе, Польща, 23-24.03.2022 р.) <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3920/#>

8. Ісагова Н. Знаряддя та засоби вчинення вбивств з особливою жорстокістю. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Вісімдесят треті економіко-правові дискусії». Серія: соціальні та гуманітарні науки. (Тернопіль, Україна – Ополе, Польща, 27-28.02.2024 р.) <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4760/>

Крім цього, результати дисертаційного дослідження Ісагової Наталії Магомед кизи використовуються під час визначення напрямів наукових пошуків і тем дисертацій викладачів, аспірантів і здобувачів Національного університету «Одеська юридична академія».

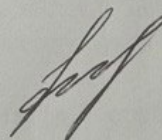
Члени комісії:

**Начальник навчального
відділу Національного університету
«Одеська юридична академія»**

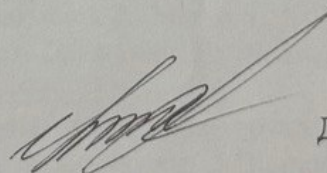
Людмила КУЗНЕЦОВА

**Завідувач кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової
діяльності
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор**

Лариса АРКУША

**Професор кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової
діяльності
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор**

Дмитро ЦЕХАН

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Ісагова Н. Судово-медична експертиза трупа у розслідуванні вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. №1-2. С. 238-245.
2. Ісагова Н. Спосіб вчинення вбивств з особливою жорстокістю як елемент криміналістичної характеристики цих злочинів. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. №3-4. С. 184-191.
3. Isagova N., Serhieieva D., Antoniuk P., Marko S., Kulyk M. Firearms as a means of committing criminal offenses. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40. № 74. P. 148-159. DOI: [10.46398/cuestpol.4074.07](https://doi.org/10.46398/cuestpol.4074.07)
4. Ісагова Н. Організаційно-тактичні засади допиту підозрюваного у вчиненні вбивства з особливою жорстокістю. *Право.ua*. 2024. №3. С. 301-308
5. Ісагова Н. Окремі елементи події кримінального правопорушення, що підлягають з'ясуванню на початковому етапі розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Випуск 83. Частина 3. С. 226-232.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Ісагова Н. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Шістдесят треті економіко-правові дискусії». Серія: соціальні та гуманітарні науки. (Тернопіль, Україна – Ополе, Польща, 23-24.03.2022 р.) <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3920/#>
7. Ісагова Н. Знаряддя та засоби вчинення вбивств з особливою жорстокістю. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Вісімдесят треті економіко-правові дискусії». Серія: соціальні та гуманітарні

науки. (Тернопіль, Україна – Ополе, Польща, 27-28.02.2024 р.)
<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4760/>

8. Ісагова Н. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування вбивств, вчинених з особливою жорстокістю. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Дев'яносто перші економіко-правові дискусії». Серія: соціальні та гуманітарні науки. (Тернопіль, Україна – Ополе, Польща, 21-22.11.2024 р.) <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-5047>

Апробація результатів дисертації

Основні висновки, положення, пропозиції дисертації доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також були оприлюднені на науково-практичних конференціях, серед яких: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Шістдесят треті економіко-правові дискусії». Серія: соціальні та гуманітарні науки (Тернопіль, Україна – Ополе, Польща, 23-24.03.2022 р.); Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Вісімдесят треті економіко-правові дискусії». Серія: соціальні та гуманітарні науки (Тернопіль, Україна – Ополе, Польща, 27-28.02.2024 р.); Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Дев'яносто перші економіко-правові дискусії». Серія: соціальні та гуманітарні науки (Тернопіль, Україна – Ополе, Польща, 21-22.11.2024 р.)

